

ISSN 1302-3519

ÇALIŞMA ORTAMI

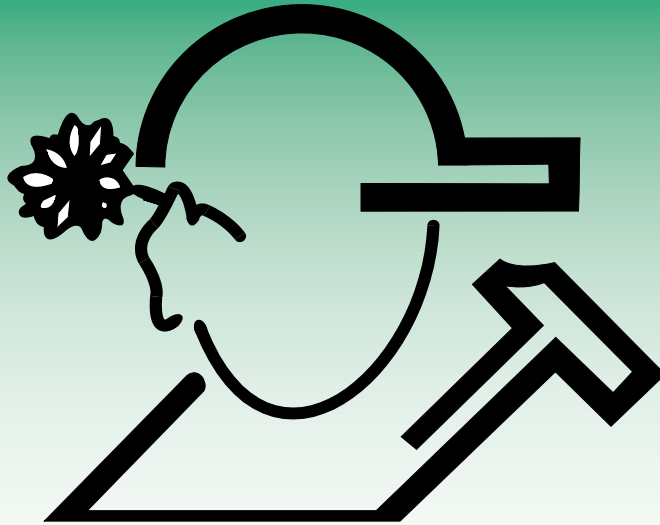
Üç Ayda Bir Çıkar / Sayı: 164

Nisan-Mayıs-Haziran 2020

İŞÇİ SAĞLIĞI
İŞ GÜVENLİĞİ
ERGONOMİ
İŞ HİJYENİ
ÇEVRE
TOPLUM ÖRGÜTÇÜLÜĞÜ
ÇOCUK EMEĞİ
KADIN
SOSYAL POLİTİKA
NÜFUS
SOSYAL HEKİMLİK

www.fisek.org.tr

Bu bir HAKEMLİ dergidir.

*Çalışan Çocuklara "Vefa Borcu"nuzu
Ödemek İster misiniz?*

/ fisekenstitusu

Fisek Enstitüsü'nün 38. Yılı
Çalışma Ortamı'nın 28. Yılı

Prof. Dr. Gürhan Fişek Sosyal Politika Makale Ödülü ve Katılım Koşulları

1. ÖDÜLÜN AMACI:

Ödülün amacı, ömrünü dünyayı işçiler ve tüm ezilenler için daha yaşanılabilir bir yer kılmaya adanmış Prof. Dr. Gürhan Fişek'in mücadelesi ve eserleri doğrultusunda, toplumsal sorunlara yönelik suskunluğu, edilgenliği aşarak doğruları bulmak ve yaşama geçirmek için bilgi üretimini teşvik etmektir. Ödül, sosyal politika alanında özgün bilgi üretimini özendirilmeyi ve bu alandaki tartışmaları zenginleştirmeyi amaçlamaktadır.

2. MAKALE KONUSU:

Yarışmaya sosyal politikanın uğraşı alanına giren tüm konularda (sosyal güvenlik, sosyal dışlanma, toplumsal cinsiyet, çocuk emeği, çalışma yaşamı, ayrımcılık, işçi sağlığı, halk sağlığı, göçmen emeği, emek tarihi, sendikacılık, gelir dağılımı, kent ve yoksulluk vb.) makale gönderilebilecektir.

Düzenleme Kurulu, ödül duyurusunda ilan etmek koşuluyla makale konusunu belirli bir tema ile sınırlandırabilir.

3. BAŞVURU KOŞULLARI:

1. Yarışma tüm sosyal ve beşeri bilimler öğrencilerine ve mezuniyet tarihinin üzerinden en fazla bir yıl geçmiş olan araştırmacılara açıktır.
2. Yarışmaya gönderilen makalelerin sosyal politika alanında özgün bir araştırmanın verilerine dayanması veya bu alana özgün bir kuramsal tartışmayla katkıda bulunması beklenmektedir.
3. Makalelerin dili Türkçe olmalıdır. Başka dillerde yazılmış makalelerle yapılan başvurular kabul edilmeyecektir.
4. Makaleler başlık, dipnotlar ve referanslar dâhil 5000 kelimeyi aşmamalı ve Çalışma Ortamı Dergisi atfı kurallarına (<https://calismaortami.fisek.org.tr/yazim-kurallari>) uygun olarak yazılmalıdır.

5. Yarışmaya gönderilen makalelerin herhangi bir yerde yayınlanmamış veya başka bir yarışmada ödül kazanmamış olması gerekmektedir.

6. Yarışmaya gönderilen makaleler bir kurum ya da kuruluş tarafından finanse edilmişse bunun başvuru sırasında belirtilmesi gerekmektedir.

7. Daha önce yarışmaya katılarak ödül kazanan başvuru sahipleri, aynı kategoride tekrar başvuruda bulunamazlar.

4. ÖDÜL, BAŞVURU SÜRESİ VE İLETİŞİM:

1. Ödüle lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri ile mezuniyet tarihinin üzerinden en fazla bir yıl geçmiş olan araştırmacıların başvuruları kabul edilecektir.
2. Prof. Dr. Gürhan Fişek Sosyal Politika Makale Ödülü lisans, yüksek lisans ve doktora olmak üzere üç kategoride verilecektir. Ödül miktarı lisans düzeyinde birinci seçilen makale için **1000 TL**, yüksek lisans düzeyinde birinci seçilen makale için **2000 TL**, doktora düzeyinde birinci seçilen makale için **3000 TL** olarak belirlenmiştir.
3. Makaleler 1 Şubat 2021 tarihine kadar bilgi@fisek.org.tr adresine gönderilmelidir.
4. Katılımcılar makale ile birlikte, yazarın adı, kurumu (üniversitesi vb), açık adresi, mezunluk tarihi ve iletişim bilgilerinin (telefon ve elektronik posta adresleri) yer aldığı özgeçmişlerini de göndermelidirler.

5. SEÇİCİ KURUL:

Seçici Kurul, Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Yönetim Kurulunca belirlenecektir.

6. SONUÇLAR:

Ödüller Mart ayında düzenlenmesi planlanan Prof. Dr. Gürhan Fişek'i Anma Ekinliğinde verilecektir.

HEDEF: YOKSULLUKLA SAVAŞ⁽¹⁾

A.Gürhan FİŞEK (*)

Doç. Dr. A. Gürhan FİŞEK

“Yoksulluk, nerede olursa olsun, refah için bir tehlike oluşturur. Yoksulluğa karşı savaşın, her ulus tarafından amansız bir kararlılıkla ve ortak refahı geliştirmek üzere,... uyumlu bir uluslararası çabayla verilmesi gerekir” (1)

EYLEMİN TEMEL YAKLAŞIMI

Maslow'un “insanların davranışlarına yön veren ana temanın gereksinimler olduğundan yola çıkarak Gereksinme Sınıflandırması'nı ortaya koyması”, Roosevelt'in “Gereksinmeden Kurtulma Hakkını, temel insan hakkı olarak ortaya atması”, ilk kez “insan haklarının -adı konularak- uluslararası düzeyde bir belgeye bağlanması”, hepsi ve daha başkaları, iki dünya savaşının ardından gerçekleşmiştir.

İki dünya savaşı ve özellikle de ikincisi, dünyaya ders olmuştur. Devletler arasındaki ekonomik çatışmaların, ulusları birbirine düşürmeye kadar varacağı ve küçük bir çıkar grubunun istekleri doğrultusunda tüm toplumun, nasıl bir hezeyana sürüklenebileceği kanıtlanmıştır. Onun için, bu tarihten sonra ortaya konulan insan hakları belgelerinde “barış» hep önde gelen bir istem olmuştur.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın başlangıç bölümü, “bir insan yaşamı içinde insanlığa iki kez tanımlanamaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumak” amacıyla beş temel ilkesini sıralar:

1. Barışı korumak
2. İnsan haklarına saygı
3. Bireyler ve uluslar arasında eşitlik
4. Adalet ve hukuka saygı
5. Demokrasi ve özgürlük içinde ekonomik ve sosyal refahı yayma.

Bu beş temel ilkeyi birbirinden kopartarak ele almaya olanak yoktur. Bu gerçek, kendisini en iyi biçimde Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Statüsü'ne ilişkin ve Türkiye tarafından 1948 yılında kabul edilen belgenin girişinde ortaya koymaktadır:

“Evrensel ve sürekli bir barış, ancak sosyal adalet temeli üzerinde kurulabileceğinden;

Birçok kişiler için adaletsizliğe, yoksulluğa ve yoksunluğa neden olacak çalışma koşullarının varolduğu ve bunun ise dünya barışını ve ahengini tehlikeye sokacak şekilde bir hoşnutsuzluk oluşturduğu ve bu koşulların, örneğin, çalışma saatlerinin düzenlenmesi,

... işsizliğe karşı savaş, uygun yaşama düzeyi sağlayacak bir ücretin garanti edilmesi, işçilerin genel veya mesleki hastalıklara ve iş kazalarına karşı korunması, çocukların, gençlerin ve kadınların kollanması, ... mesleki ve teknik öğretimin örgütlendirilmesi ve bunlara benzer başka önemler bakımlarından düzeltmeler yapılması gereği ivedilik gösterdiğinden; Gerçek insancıl olan bir çalışma koşulunun herhangi bir ulus tarafından kabul edilmemesi, kendi ülkelerinde çalışanların durumlarını iyileştirmeyi isteyen başka ulusların çabalarına engel oluşturduğundan; Adalet ve insanlık duyguları, aynı zamanda sürekli bir dünya barışı sağlamak isteği ve bu başlangıç bölümünde belirtmen hedeflere ulaşmak amacıyla hareket eden Yüksek Sözleşmeler, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün bu Statüsü'nü onaylarlar.”

20. Yüzyılı diğer yüzyıllardan ayıran en önemli özellik, insan haklarına verilen vurgudur. Bu vurgu, özellikle 1945 yılından bu yana tırmanmış ve bir ön koşul durumuna yükselmiştir.

Bir toplumu incelerken, insan haklarına verilen önemin hangi ölçütlerle değerlendirilebileceğine ilişkin girişimler ve önermeler sürmektedir. Birleşmiş Milletlerin İnsanca Gelişme (Human Development) Endeksi bunlardan biridir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın ilk raporunda ortaya attığı İnsanca gelişme kavramı, bir yanıyla gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulluk tartışmalarının devamı; diğer yanıyla da gelişmeyi sağlık, eğitim düzeyi gibi ekonomik olmayan göstergelerle ölçme çabası... insanca gelişme, kişilerin seçeneklerini artırma sürecidir. Çok sayıdaki seçeneklerden en önemlileri sağlıklı ve uzun ömür sürmek, eğitim görmek ve tatminkar bir yaşam düzeyi sağlayacak kaynaklara erişmektir. Diğer seçenekler, siyasal özgürlüğü, güvence altına alınmış insan haklarını ve öz saygınlığı içerir”. (2)

İnsanca Gelişme Endeksi, üç ana boyuttan oluşuyor:

1. Ömür (Longevity)

* Doğuşta yaşam beklentisi

2. Bilgi (Knowledge)

* Yetişkin okur-yazarlığı

* 25 yaş üzerinde kişi başına sağlanan ortalama eğitim süresi

(1) https://calismaortami.fisek.org.tr/wp-content/uploads/calisma_ortami24.pdf

* Prof.Dr.

3. Kaynakları yönetebilmek (*income which are combined to arrive at an average deprivation index*).

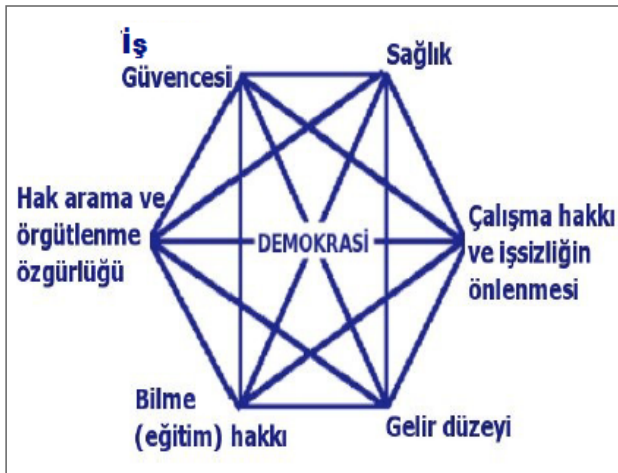
* Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına yurtiçi gayrisafı hasıla.

Bu endeksin ulaşabildiği en yüksek değer 1, en düşük değer ise 0. İnsanca Gelişme Raporu'nda(3) en üst sırayı 0,982'lik endeks değeri ile Kanada; en alt sırayı ise 0,052'lik değerle Gine alıyor. Türkiye 0,671'lik endeks değeri ile 71. sırada ve orta katmanda yer alıyor. Bununla birlikte, insani gelişme açısından yüksek düzeyde kalkınmış yöreleri, *düşük* düzeyde kalmış yöreleri de vardır. *Kır-kent, kadın-erkek* arasındaki farklar büyüktür. Gelir dağılımındaki eşitsizlik dikkate alınarak 53 ülke için hesaplanan standart endeks arasında Türkiye için % 10,34'lük fark vardır ve bu ölçülen en büyük yedinci farktır. Bu olumsuzluklara karşın, Türkiye açısından en olumlu gözlem, Türkiye'nin 1970-90 yılları arasında, % 17,9'luk artışla en yüksek insanca gelişmeyi sağlamış sekizinci ülke olmasıdır (Cebirsel olarak hesaplama olanağı verilmesine karşın, bu ölçütten yararlanarak, farklı konumdaki ülkelerin kıyaslanmalarının yanlış olacağı aynı yayında belirtilmektedir),

Birleşmiş Milletler'in 1995 yılı raporunda yer alan "insanca Gelişme Göstergesine göre yapılan sıralamaya göre, Türkiye 0,792 puanla 174 ülke arasında 66. sırada yer almıştır. Türkiye 1960-1992 yılları arasında insanca Gelişme Göstergesi'ni en hızla arttıran on ülke arasında gösterilmiştir. Aynı raporda erkek ve kadın arasında gelişme farklılığını ölçen Cinsiyet Gelişme Göstergesi'nde (Gender Development Index) 0,744 puanla 45. sırada yer almıştır. 1970-1992 yılları arasında Cinsiyet Gelişme Göstergesi'ni artırma bakımından beşinci sırada bulunmaktadır. Buna karşılık, kadınların kapasitelerini yaşamda ne ölçüde kullanabildiklerini gösteren Cinsiyet Yetki Göstergesi'ne (Gender Empowerment Index) göre yapılan sıralamada Türkiye 0,234 puanla 98. sırada kalmıştır, (4)

Bir başka ölçüt ise, "**yaşama verilen değer**in **bileşik göstergesi**" adını taşıyor ve bir ana boyut ile altı boyuttan oluşuyor:

1. Sağlık,
2. Toplumsal güvence (ve iş güvencesi),
3. insanca gelir düzeyi,
4. Çalışma hakkı ve iş olanaklarına geliştirilmesi

(ve yeni iş alanları açılması),

5. Aydınlanma (veya bilme) hakkı,

6. Hak arama ve örgütlenme özgürlüğü. (5)

Her biri birer insan hakkı olan bu alt-göstergeler (boyutlar), kullanılabilirlikleri ve bunlara erişebilmek için kurulan sistemlerle değerlendiriliyor (Örneğin, ülkenin sağlık hizmet sunumu **modeli ve hizmeti elde edebilme**; toplumsal güvencenin sağlanabilmesi için iş kazalarıyla meslek hastalıklarına yol açan etmenlerle savaşmada **özendiricilik ve caydırıcılık**). Ancak bunların tümünün değer kazanabilmesinin ön koşulu (ana boyut) olarak da demokrasinin varlığı konuluyor.

Toplumun Yoksullukla Savaşta (YOS), varolan durumu değerlendirebilmek için bakılması gereken başka bir boyut da, riskli gruplara yaklaşımdır. Bu riskli gruplar, çocuklar, kadınlar, özürllüler, yaşlılar, göçmenler vs. Sözelimi, çocukların en temel haklarından ikisi **çocukluklarını** yaşama ve gelecek kaygısından kurtulmadır. Yaptığımız iki araştırma ve yaygın gözlemler şunu ortaya koymaktadır:

1. Ülkemizde 18 yaşın altında çalışanların 3,5 milyon yoresinde olduğu sanılmaktadır.

2. Çocukları erken yaşta çalışma yaşamına iten iki baskın etmen meslek edinme kaygısı ve ailesinin ekonomik durumuna katkıda bulunmaktadır.

3. Erken yaşta çalışma yaşamına katılan çocuklarda, çocuk kimliğinin hızla yitirildiği ve erişkin role bürünme

çabalarının yoğunlaştığı görülmektedir.

4. Halen öğrenimini sürdürmekte olan çocukların, orta gelir katmanında olanlarından yarısından çoğu, okul-dışı zamanlarda çalışarak ekonomik destek aramaktadır.

5. Halen öğrenimini sürdürmekte olanlarda yoğun gelecek kaygıları vardır. Aynı kaygı daha düşük olmakla birlikte çalışan çocuklarda da vardır.

"Yoksulluk" ve "kadın" olgusuna bakıldığında, kadının işgücüne katılım oranı önemli bir gösterge olmaktadır. Kadın işgücünün, ücretli olarak çalışma yaşamında tutulması ya da yöneltmesi, hem toplumsallaşmasını ve hem de toplumsal katkısını artırması bakımından önemlidir. Bu da kadının bağımsız kişilik kazanmasında ve özgürleşmesinde önemli bir adımdır.

Kadınların çalışma yaşamındaki konumlarını belirleyen ana etmenler şöyle sıralanabilir:

1. Kimlik bilinci (Hakları, bilinç düzeyleri, istediği zaman istediği sayıda çocuk sahibi olma olanakları da bu kapsamdadır),

2. Ülkede anayasal düzen egemenliği ve hak arama özgürlüğü,

3. Ücretli emek olarak çalışma yaşamına katılan kadın nüfusunun yaygınlığı,

4. Kızların örgün eğitimde göreceli konumları,

5. Çalışma yaşamına başlayan kızların gelecek beklentileri (ve kalıcılıkları),

6. Teknolojinin gelişine bağlı olarak ağır ve tehlikeli işlerin azalmaya yüz tutması.

"Karisını çalıştırmama" ve "evde tutma" eğiliminin yerini, geleneksel olarak tarımda olduğu gibi "karısını evde çalıştırma" eğilimine dönüşme kentlerde de sıklıkla görülmeye başlanmaktadır. Kadının katmerli sömürsü anlamına gelen bu sistem, aynı zamanda çocukların

da ev içinde çalışmaya itilmelerini hızlandıracaktır. Toplumsal güvenceden yoksun olarak yapılan ve mesleki statü kazanmaya dönük olmayan bu çalışma temposu, kadın için yeni bir açılım getirmeyecek; yoksulluğun sürdürülmesine yardımcı olacaktır.

“Özürülüler” bugün toplumumuzda en zorda olan kesimlerdenidir. Özürülülerle ilgilenmeyi ve onların sorunlarını çözmeyi, toplum kendisi için bir yükümlülük olarak görmemektedir. Bu duyarsızlığın temelinde, -bugünün gelişmiş ülkelerinin tersine- özgürlüğün, kişilerin kendi sorunu olduğu yaklaşımı yatmaktadır. Çünkü, bugünün gelişmiş ülkeleri, 1. ve özellikle 2. Dünya Savaşı'nın sonucu olan yoğun sakat yurttaşla karşılaşmışlar, onların yaşamla bağlarını korumaya ve çalışma yaşamına yönlendirmeye çalışmışlardır.

Özürüli konumdaki bu yurttaşlarının, gösterdikleri özveri sonucu içine düş-dükleri durumu toplumun bir suçu ve bunu gidermenin de toplumun bir borcu olduğunu düşünmüşlerdir. Ama ülkemiz, o dönemde, bu savaşları yaşamamıştır.

Öte yandan, yaşlılara yönelik hizmetler, her ne kadar SEHÇK tarafından yürütülmeye çalışılıyorsa da, ancak çok zor durumda kalan yaşlıları kapsadığı da bilinen bir gerçektir. Hizmetlerin tüm yaşlılara yaygınlaştırılması ve onları yaşama bağlayan yeni seçeneklerin üretilmesi konusunda toplum kendisini sorumlu saymamaktadır. Bu sorumluluğun, yaşlıların kendi çocuklarına düştüğüne ilişkin geleneksel değerlendirme etkili olmayı sürdürmektedir. Bu da, çalışanların geleceğe ilişkin kaygılarının artmasına ve tüketim alışkanlıkları-tasarruflarını yönlendirmelerinde sapmalara neden olmaktadır. Bütün bunlar, çağdaş toplumda ve kentlerde ayakta durmaya çalışan genç toplum üzerinde önemli bir baskı ve gelişmeyi frenleyici öge oluşturmaktadır.

Toplumun risk kümelerini oluşturan bu saydıklarımızdan başkaları da vardır. Göçmenler bu kümeler içinde önemli bir yer tutar. Göçmen kümelerinin başında, kırsal alandan kente yeni göç etmiş olanların sayılması gereklidir (iç göç). Bir yandan kırsal yoksulluğun yansımaları, öte yandan kent kültürüne ayak uyduramamanın ve yaşamın yeni dayatmalarının etkisi, bu kesimleri yoksulluğun daha da derinliklerine itmektedir. Kent yaşamındaki bir çok sorunun düğümlenmesi de böylece oluşan krizden kaynaklanmaktadır.

Yapılan araştırmalar, 6 yaşından daha büyük yaşlarda kente gelen çocukların çalışma yaşamına erken yaşlarda katıldığını ortaya koymaktadır. Kırsal köken, bir çok konuda önemli bir bağımsız değişken oluşturmaktadır.

Türkiye’de yerleşme sisteminin gelişmesinin makro özellikleri incelendikten sonra yerleşmelerin büyüklük farklılaşmasındaki gelişmeler ele alınabilir. Bir ülkede yaşanan kentleşmeyi betimlemekte sadece kentleşme oranlarının değişmesini incelemek yeterli olmaz. Yerleşmeler yüklandıkları işlevlere göre farklı büyüklüklerde olduğu için, büyüklük dağılımını da bilmek gerekir. Büyüklük dağılımı, sıra büyüklük kuralı ile değerlendirilmelidir. Sıra büyüklük kuralı, büyüklük sırasına göre dizilmiş yerleşmelerde her sıradaki yerleşmenin büyüklüğünün en büyük kentin nüfusunun sırası sayısına bölünmesiyle ortaya çıkan sayıya eşit olmasını öngörmektedir. Örneğin, bir ülkenin ikinci büyük

yerleşmesinin nüfusunun en büyük kentin nüfusunun yarısına eşit olması beklenmektedir. Cumhuriyet öncesinde İstanbul ile ikinci büyük kent İzmir arasındaki oran 5 düzeyindedir. Anadolu’daki yerleşmelerin büyüklük dağılımı sıra büyüklük kuralına uymaktan uzaktır. Cumhuriyet sonrası, uygulanan bilinçli politikaların etkisiyle, 1960’lı yıllarda Türkiye’de yerleşme büyüklüklerinin dağılımı, büyük ölçüde sıra büyüklük kuralına uygun hale gelmiştir. Ülkenin en büyük kenti olmasına karşın, İstanbul, ülke ekonomisinde tek egemen kent hale gelmemiştir. 1980 sonrasında ise Türkiye’nin ekonomik politikasında yaşanan dışa yönelik İstanbul’un büyümesini hızlandırınca, Türkiye yerleşmelerinin büyüklük dağılımı sıra büyüklük kuralından bir ölçüde yeniden uzaklaşmaya başlamıştır. (6)

AMAÇLAR

Yosullukla Savaşta öncelikli amaç, toplumun eldeki varolan yapı ve olanaklardan tam yararlanmasının sağlanmasıdır.

Tümele) insanca gelişme projelerinin yardımıyla KISA ERİMDE, sorunun hafifletilmesi; UZUN ERİMDE de sürdürülebilir gelişme, toplumsal kaynak yönetimi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması (eradikasyonu) ve çeşitli nüfus grupları arasında eşitsizliklerin azaltılması amaçlanmaktadır.

YOKSULLUKLA SAVAŞ ETKİNLİKLERİ:

Gelir dilimleri arasındaki uçurum, hem ülkemizde ve hem de dünyada gitgide derinleşmektedir. “En az ücret”, “sağlıkta sosyalleştirme”, “ücretsiz eğitim”, “sosyal konut” politikaları ya da “temel insan hakları” kavramı, ülkenin çoğunluğunu oluşturan alt gelir diliminin dibe oturmaması için yürütülen toplumsal etkinliklerdir. Bu toplumsal etkinlikler, gitgide yoksulluk sınırının içine girmiş olan büyük bir kesim için, yoksullukla savaş anlamına gelmektedir.

Yoksullukla Savaş etkinlikleri, üç küme altında toplanmalıdır:

A. Ekonomik etkinlikler:

Yoksulluk, gelir düzeyindeki düşüklük ve işsizlikle yakından ilgilidir. Dolayısıyla yürütülecek uğraşta gelir düzeyinin yükseltilmesi ve yeni iş alanlarının açılması büyük bir önem taşımaktadır. İşsizlik sigortasından önce, işsizliğe yol açan etmenlerin ortaya konulması ve bunların giderilmesi için eylem planları ortaya konulmalıdır. Sözgelimi, kaza nedeni ile özürüli duruma düşen insanlar için yapılan-yapılama-yanlar, çoğu basit önlemlerle önüne geçilebilecek olan bu kazaların engellenmesiyle en düşük düzeye indirilebilecektir.

Ülke kaynaklarının ölçülü ve dengeli kullanımı da ekonomik politikalarda hesaba katılması gereken, önemli bir noktadır. Sözgelimi, önümüzdeki on yıllarda, giderek önemini arttıracak olan “temiz su kaynakları”nın şimdiden koruma altına alınması gereklidir.

* Yeni iş alanları açılması ve üretimin canlandırılması, istihdamın artırılması:

İşsizlik de, yapısal nitelikli birikmiş sorunların ekonomik daralmaya yol açtığı 1994 yılına kadar, görece olarak düşük düzeyde seyretmiştir, 1994 yılında açık işsizlik oranı yüzde 10,5’e, açık işsizlik kadar önem taşıyan eksik istihdam oranı da yüzde 9,3’e yükselmiştir.

Açık işsizlik ve eksik istihdam nedeniyle atıl durumda bulunan toplam işgücü oranı 1994 yılında yüzde 19,8'i bulmaktadır. 1993 yılında işsizlik oranı kırsal alanda yüzde 7,6, kentlerde ise yüzde 11,4 olmuştur. Kentlerdeki lise ve üniversite mezunu gençlerde bu oran yüzde 30'u aşmıştır. (7)

1993'ün ilk yedi ayında iş ve işçi Bulma Kurumu'na (İİBK) bildirilen açık iş sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre kamu sektöründe yüzde 4 oranında artmış, özel sektörde yüzde 14 oranında azalmıştır. (8) Yeni iş alanlarının açılması olgusu, meslek eğitiminin yaygınlaştırılmasının doğrudan değil dolaylı bir sonucu- dur. Arada birebir bir ilişki yoktur. Bu bakımdan "yeni iş alanları" açılması olgusunu, eğitim ve özgün çabaların özendirilmesi-geliştirilmesi ile birarada ele almak gerekmektedir. Kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için ülkemizde verilen desteği de bu boyutta algılamak ve daha da geliştirmek gerekmektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı için yapılan çalışmalarda, "Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve bireysel iş kurma girişimlerinin üretken istihdam yaratma açısından taşıdığı önem daha da belirginleşmekte" olduğu, ancak, "Bu doğrultuda 1993 yılında öngörülen Halk Bankası aracılığıyla ev kadınlarına ve belirli koşullar kapsamındaki yüksek öğrenim ve meslek lisesi mezunlarına iş kurmaları için ucuz kredi sağlanması; 1994 yılında kaynak sınırlılığı nedeniyle yeterince yaygınlaştırılmadığı" belirtilmektedir. (9)

Üretimin canlandırılması, varolan üretim olanaklarının daha etkin kullanılmasını amaçlar. Bir yönüyle istihdamı geliştirirken, öte yandan üretime destek birimlerinin de gelişmesini zorunlu kılar. Pazarlama ve halkla ilişkiler etkinlikleri de "üretimin canlandırılabilmesi" için üzerinde önemle durulması gereken alanlardır.

* *Topluma ulaşan sosyal refah hizmetlerinin etkinliğinin artırılması ve maliyet-etkinlik ilkeleri gözetilerek sıkı denetime alınması:*

Topluma ulaşan sosyal refah hizmetlerinin en önemli özelliği, eşitsizliği giderme işlevidir. Bu bakımdan toplumdaki tüm bireyleri kavrayacak biçimde çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu da onun kamusal bir işlev olarak algılanmasını zorunlu kılar, Ama kamu hizmeti olarak düzenlenmiş olması maliyet-etkinlik değerlendirmelerini gözardı etmeyi, hizmette kalite güvencesinin gözetilmesini gereksiz kılmaz. Tersine, hizmetin sunan ve alan yönünden doyumlu ve belirli bir standardın üstünde sunulması gibi çağdaş bir ölçütü gündeme getirir.

Günümüzde sorun, bu kamusal işlevde toplum örgütlerine (NGO) tanınacak rol ile ilgilidir. Hantallaşan kamu hizmetini canlandıracak olan toplum örgütlerinin denetimi ve ürettikleri küçük ölçekli çalışmalarla, hizmeti etkinleştirmek ve zenginleştirmek için 'oluşturacakları model önerileridir. Bunu sağlayabilmek için, sosyal refah hizmetlerinde, toplum örgütlerinin de rol alması desteklenmeli ve ısrarla geliştirilmelidir.

* *Eşitsizliklerin Törpülenmesi:*

Toplumdaki eşitsizliklerin en başında, gelir dağılımındaki adaletsizlik gelmektedir. Bir toplumun kendi içindeki farklılıklar kadar çeşitli toplumlar arasındaki gelir düzeylerinde de farklılıklar önemini korumaktadır, Gelir dağılımındaki uçurumları azaltmanın yolu,

toplumun geniş bir kesimi için temel gereksinimlerini karşılayacak düzeyde ücret düzeyini yakalayabilmelerinin sağlanmasıdır, Bu konuda, bugüne değin bulunan en etkili araç, en az ücret uygulamasıdır,

Ülkemizde varolan, en az ücret mekanizmasının, eksiklerinin giderilmesi ve artırılmasını sınırlayan bazı ek- işlevlerden arındırılması sağlanmalıdır.

Temel gereksinimlerin karşılanmasında bir başka araç da, bunlara kolayca erişim ve sübvansiyon mekanizmasından yararlanarak indirimli alınmalarının sağlanmasıdır. Sosyal devletin önemli işlevlerinden biri olan bu araç, yine toplum örgütleri (örneğin kooperatifler, yardımlaşma sandıkları vb.) aracılığıyla sağlanabilir, Bunun yaygınlaştırılabilmesi için, ülkemizde çok yaygın bulunan bu yapıların, işlevlerine uygun ve çıkar gruplarının etki alanından uzak tutulmaları gerekir, Bunun için mutlaka bu yapılar içinde yer alan katılımcıların denetimine yardımcı mekanizmaların (örneğin danışmanlık) geliştirilmesi gerekmektedir. Eşitsizliklerin giderilmesindeki en önemli araçlardan ikisi de sağlık ve eğitim hizmetlerinin herkese ulaşmasının ve yararlanmasının sağlanmasıdır, Yoksullar için gıda güvenliği, temiz su, hijyen ve ilk basamak eğitimi de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

* *Adil vergi sistemi:*

Sosyal refah hizmetlerinin finansman kaynağı vergilerdir, Bunu sağlayabilmek için adil bir vergi sistemi kurulmalıdır, Ücretli kesim üzerindeki vergi yükünün azaltılmasına ve verginin tabana yaygınlaştırılmasına ilişkin çalışmalar yapılmakla birlikte, bir türlü sonuç alınamamaktadır. Bu bakımdan toplumun örgütleri aracılığıyla bu süreci daha yakından izlemesi gerekmektedir.

B. Toplumsal etkinlikler:

Yoksullukla savaşta, gelir getirici etkinliklerin yanında, toplumun, bireyin giderlerini azaltıcı uğraşları da büyük önem taşımaktadır, Yaşamın kolaylaştırılması, paylar üzerine binen ağır yüklerin toplum tarafından paylaşılması gerekir.

Bireyin üzerine binen en ağır yük, temel gereksinimlerinin karşılanmasıdır. Bireyin gözünü açık çevresini farkedebilmesinin önkoşulu, kafasına çevrilmiş bir silah olmaması, karnının doyması, sağlığının yerinde olması, yatacak yerinin olması ve bir sonraki günü düşünmek zorunda olmamasıdır. Bireylerin yalnızlıktan kurtulup, bir toplum oluşturmasını istiyorsak, onlara bu temel güvencelerin sağlanması gerekmektedir; bu da toplumun bireye olan borcudur.

Bu toplum borcunun karşılanmasında, bireylerin aktif katılımı zorunludur, Toplumun kendi olanaklarıyla örgütlenmesi, etkinliklerde bulunması, kaynaklarının kullanımını sorgulaması, giderek yönlendirmesi de toplumsal dengelerin olumlu hale getirilmesini sağlayacaktır.

Bunun için de *topluluklara yetki aktarımı* zorunludur:

* Toplumsal kurumlardan yararlanma, bunlara sahiplenme, işlerliğini sağlamak için toplum eylemli kılınmalıdır. Hak arama süreçlerinin kullanılması da önemlidir, Örneğin sağlık eğitimi programları ile kişilere sağlık ocaklarından ne beklentileri gerektiği öğretilmeli; bunun onların yasal hakları ve en doğallıktan hakları olduğu belletilmelidir. Ya da sağlık ocaklarını geliştirme

derneklerine katılarak, enerjilerinden ve çevre ilişkilerinden, sağlık ocağını geliştirmede yararlanılmalıdır. Yine bu çabaların bir parçası olarak, sağlık kuruluşları ile sorunu olan, kendilerine gerektiği gibi bakılmadığını düşünenler *halk sağlığı (ve hasta hakları)* savunmanlığı işlevi gören toplum örgütlerine başvurarak, soruşturma ve haksızlığın sürdürülmemesi için kılavuzluk hizmeti olabilmelidirler. Böylece hem toplumun bu konudaki yakınmaları giderilmiş olur; hem de sağlık sistemi üzerinde toplum denetimi sağlanmış olur.

* Koruyucu programlara öncelik verilmeli; bu çalışmalarda da özellikle kırsal kesimin ve kentlerin yoksul kadın ve çocuklarına öncelik tanınmalıdır. Bu ilkenin yaşama geçirilmesinde *Toplumsal Eylem Merkezlerinden (TEM)* yararlanılabilir. Her 5000 kişiye bir TEM hesabıyla kurulacak bu merkezlerde, sosyal devlet işlevlerinin gerçekleştirilmesinin yanında, çeşitli toplum örgütlerinin (NGO) toplumsal içerikli program ve ülkülerini gerçekleştirmeleri için de olanaklar sağlanmalıdır. Böylece bir yandan, çeşitli toplum örgütlerinin birbiriyle iletişim kumaları ve bilgi-deneyim alışverişi olanakları yaratılırken, bir yandan da sürdürülebilir gelişme ve yoksullukla savaş konularında birlikte eylemler ortaya koymaları için ortam oluşturulabilecektir.

* Bireylerin en duyarlı olduğu konu "hasta olduğunda" kendisinin ya da sevdiklerinin sağlığıdır. Bu duyarlılık kişinin cebindeki paraya bağlı olmaksızın gerçekleşmektedir. Ancak, "hasta olduğunda" bunu giderebilmenin yolları, cebindeki paraya göre farklılıklar göstermektedir. En temel insan haklarından sayılan sağlığı, böylesi ayrımlara konu olması kabul edilemez. Bu nedenle, bir yoksullukla savaş programının en önemli öğelerinden biri, insan sağlığının korunması ve hastalıklarla savaştır. Bunun için de topluma en yakın birimlerin canlandırılması, toplumla ve toplum sorunlarıyla bütünleştirilmesi gerekmektedir. Sağlık konusunda topluma en yakın birimlerin başında sağlık ocak- evleri, işyeri hekimlikleri, okul hekimlikleri, kurum hekimlikleri gelmektedir.

* Çocukların çalışma yaşamından uzaklaştırılması önemli ve öncelikli toplumsal hedeflerden biridir.

Başta sosyal güvenlik ve mesleki örgün eğitim sistemi olmak üzere sosyal politikalar kullanılmadan, çocukları çalışma yaşamından çekecek koşullar yaratılamaz. Bu uzun erimli hedef gerçekleşene değin geçen sürede, çalışan çocukların sorunlarının hafifletilmesi amacıyla, çocuklara sağlık-sosyal hizmetler ulaştırılmalıdır. Bu konuda ülkemizde yapılmakta olan bir model çalışma vardır. Bundan başka, çalışan çocukların kendi sorunlarını kendilerinin değerlendireceği, tartışacağı ve dile getireceği yapılar da ortaya çıkarılabilir. 1980 öncesi varolan *Çıraklar Derneği (Çırak-Der)* buna örnektir. Günümüzde de "*Çocukların Sesi*" adı altında yürütülmekte olan uluslararası kampanya buna bir başka örnektir.

* Kadınların toplumdaki konumunun ve yaşamdaki ağırlığının artırılması: Toplumlardaki yoksullukla kadın statüsündeki düşüklük elele gitmektedir. Yoksullukla elele giden bir başka olgu da çok çocukluluktur. Her iki olguyla da başedebilmenin yolu, kadınları çalışma yaşamında üretken kılmaktır. Bu yüzden sloganımız, "*çalışma yaşamında çocuklar dışarı, kadınları içeri*" olmalıdır.

Kadınların çalışma yaşamına nitelikli emek ögesi olarak katılması ve tutunması sağlanmalıdır. Bunun için "çıraklık ve mesleki eğitim yasağı"na dayalı olarak yürütülen uygulamadan esinlenerek, çalışan kadınların sosyal sigorta primlerine kamu katkısı sağlanmalı, işverenler özendirilmelidir. Kadın emeğini nitelikli kılacak her girişim için de bu özendirme güçlendirilmelidir.

Bu uygulama, kadın emeğinin çalışma yaşamındaki payını arttırarak bir taşla bir kaç kuş vurulmuş olacaktır:

1. *Kadının gelir düzeyi ve statüsü yükselecektir, Bunun yoksulluğu azaltıcı etkisi olacaktır.*

2. *Kadınların çalıştırılmasında, toplumun kaygılarına koşut olarak, çalışma koşullarının daha olumlu hale getirilmesi çabaları artacaktır.*

3. *Kadının nitelikli emek ögesi olarak çalışma yaşamında yer alması, çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesiyle ve çalışma ortamının olumlu kılınmasıyla ilgili hizmet kollarını çoğaltacak; istihdamı geliştirici etki yapacaktır.*

4. *Çocuk sayısı azalacak ve çalışma yaşamına erken yaşta katılımları düşecektir. Bu bir yandan yetişkin işsizliğini azaltırken, öte yandan mesleki eğitim düzeyi daha yüksek çocuklar yetiştirecektir. Bunlar yoksullukla savaşta önemli adımlardır.*

5. *Nüfusun artış hızındaki düşmenin de yoksulluğu azaltıcı etkisi görülecektir.*

Kadınların toplumdaki konumunun ve yaşamdaki ağırlığının artırılmasının yollarından biri de, örgütlenmelerinin geliştirilmesidir. Bu konuda, ülkemizde çaba gösteren küçük grupların desteklenmesi ve topluma dönük somut uygulamalara yönlendirilmeleri gereklidir. Bu destekte örgütlenmelerinin ve iç demokrasilerinin geliştirilmesiyle, toplumsal ülkülerine uyan somut katkılarda bulunmaları, bu desteğin sürdürülmesi ve artırılması için önkoşul olarak bulundurulmalıdır.

Kadınların toplumdaki konumu ve yaşamdaki ağırlığı, düşünce üretim ve karar süreçlerine katılımlarının özendirilmesi ve geliştirilmesi ile yakından ilgilidir. Bunun için, kimlik bilinçlerinin ve ekonomik özgürlüklerinin yanında, kadınların geleneksel işlevlerine destek olacak hizmet kollarının geliştirilmesi-sübvansa edilmesi de gerekir.

* Özürlüler ve iç güçlerle kentlere kadar gelen kır yoksulları da, özellikle iş olanaklarının sağlanması ve eğitimlerinin tamamlanması yoluyla desteklenmelidir.

* Kaynak kullanım ve yönlendirilmesinde toplum katılımı: Bunun sağlanabilmesinin yolu, yerel yönetimlere, toplum örgütlerine (NGO) daha çok kaynak aktarmakla ve kamu fonlarının kullanımının sorgulanmasına özen göstermekten geçmektedir.

1. Yerel yönetimler, toplumun daha kolay kontrol edebildiği ve istemlerini iletebildiği yönetim örgütleridir. Seçmenleri ile yakın temasları; uygulamalarının yarattığı etkilerin seçmenlerince doğrudan hissedilmesi, **katılımı ve kaynak kullanımının kontrolünde** etkili olmayı getirebilmektedir.

2. Toplum örgütlerine kaynak aktarımı: Toplum örgütlerinin, üretici etkinliklerle yaşama müdahale çizgisine çekilmesi ve kaynak aktarımı yoluyla işlevlerini yerine getirmelerinin sağlanması önemlidir. Böylece toplum hem kaynaklara hem de kullanımına doğrudan erişebilmektedir. Bunun izlenmesi gereken **gelişim çizgisi,**

toplum örgütlerinin doğrudan kaynak toplayabilir hale dönüşmesidir. Çünkü her aktarım süreci, beraberinde denetleme ve uysallaştırmayı da getirir.

3. Kamu fonlarının sorgulanması: Bir yanıyla kamu fonlarının (vergi vb.) toplanmasını, öte yandan bunların dağıtımını içermektedir. Bu fonların kontrolü bugün TBMM tarafından yapılmakta; zaman zaman da basın-yayın kuruluşlarına değerlendirmeye konu olmaktadır. Bu sürecin, toplum tarafından izlenir ve anlaşılır hale getirmek için girişimler arttırılmalıdır, TBMM-TV uygulaması bu yolda atılmış bir adımdır, Meclis, komisyon çalışmalarının izlenmesi yönünde de geliştirilmelidir. Ancak, yerel düzeyde bu uygulamaları değerlendiren ve toplumun da izlemesi için düzenli kolaylaştırıcı-aktarıcı çalışmalar,yapan toplum örgütlerine ve basın-yayın kuruluşlarına gereksinme vardır.

* Yaşanabilir ve sürdürülebilir çevre için örgütlenme: Yaşanabilir ve sürdürülebilir yaşama alanları dinamik bir kavramdır, Bu bakımdan toplumun, örgütlenerek İzlemesini gerektirir, Eldeki olanakları bilen ve sonuna kadar denetim için kullanan toplum örgütleriyle, uygulamada yer alan toplum örgütlerinin bu konuda önemli işlevleri vardır.

C. Kültürel etkinlikler:

Yaşamın kolaylaştırılması, bireyler üzerine binen ağır yüklerin toplum tarafından paylaşılması, hem barışçı hem de atılımcı bir toplumsal yapının biçimlenmesini getirir, Eşitlikçi, toplumcu, paylaşımcı, katılımcı, atılımcı kuşaklar yetiştirilmesi, toplumun geleceğinin de güvence altına alınmasını getirecektir. Bir toplumun geleceğini tehdit eden en önemli tehlike, *yalnız ve güvensiz bireylerin* çoğunluğu oluşturmasıdır.

Bunun için, ilkokuldan başlayarak tüm örgün eğitim kurumlarında ye toplum merkezlerinde dayanışmayı, birlikte üretmeyi ve toplumsal sorunları çözümlenmek için çirpinmayı birlikte öğrenmek gerekmektedir. Okullardaki kol çalışmaları, çocukların dayanışmayı ve demokrasiyi öğrenebilecekleri en önemli deneyim alanlarıdır

Yine yaşamın her döneminde, birlikte çalışmak ve birlikte boş zaman geçirebilmenin koşulları oluşturulmalıdır. Çocukluğunu yaşayamayanlar, yetişkinliklerini de yaşayamazlar; bu da, insanların toplumla ve toplumu hedeflerle kenetlenmesini engelleyen etmenlerin başında gelmektedir. Bunun için de okullardaki spor eğitimi, izcilik ve kültürel etkinlikleri herkese yaymak ve bir davranış biçimine dönüştürmek önemlidir. Bunun karşıtı olan bireyci-çıkarıcı yaklaşımın ise, sonu olmadığı, her deneyde, yine yine görülmektedir. Bazı bireyler suyun başını tuttukları sürece, kendilerini güvenceye almış görünmektedirler, Ama toplumsal güvencenin ve dayanışmanın geliştirilmemiş olması; onların ve izleyen kuşaklarının, ileride güvence altında olmasını sağlayamamaktadır. Bunun için yapılan biriktirimler de yersiz ve pahalı harcamalara dönüşmektedir.

Bilgilere Erişim ve Değerlendirme:

İnsanca gelişme endeksi yeni bir boyutta tartışılmalıdır. Yurttaşın buna erişmesi ve elde etmesi ile ilgili eylemci vurguların eklenmesi düşünülmelidir. Toplum örgütlerinin çalışmalarının izlenmesinde ve değerlendirilmesinde, performans kriterleri geliştirilmelidir. Bu

kriterler, bu kuruluşların çalışmalarının desteklenmesinde Devletler için yükümlülük getirici olmalıdır,

Uluslararası ve Bölgesel Eşgüdüm ve İşbirliği:

Çok-renklilik ve azınlıkta kalan görüş ve eğilimlerin korunması Yoksullukla Savaşım Programı (YOS) için çok önemlidir. Çok-renkliliğin ve azınlıkta kalan görüşlerin örgütlenmelerinde, toplum örgütlerinden (NGO) yararlanılması en gerçekçi yaklaşımdır, Bunun için uluslararası ya da bölgesel iletişim ve eşgüdüm içindeki toplum örgütleri, toplumla ilişkilerinin yoğunluğu, toplumsal ülküleri ve eylemlilikleri gözönüne alınarak, uluslararası, bölgesel ve ulusal kaynaklarla desteklenmeli ve kendilerine geliştirip duyurmalarına yardımcı olunmalıdır.

Ülke Düzeyinde YOS:

Yerel düzeyde kamu otoritesi-toplum örgütleri ilişkisi, ülke düzeyine de yansır. Ama burada hedef yerel düzeyde yakalanan sorunlara ülke düzeyinde çözümler üretilmektedir.

SONSÖZ

Yoksullukla savaş etkinlikleri, bir siyasal gruba, ya da 39 tane hükümet üyesine bırakılamayacak kadar önemli ve yaşamsal konulardır. Bunun için her bireyin, kendini yoksulluktan koruyacak ya da kurtaracak etkinliklerin içinde yer alması gerekmektedir, Bunun bugüne kadar bulunan en kestirme ve etkin yolu da toplum örgütlerinin içinde yer almaktır.

KAYNAKÇA

(1) Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Hedef ve Amaçlarına İlişkin Bildirge (Philadelphia Bildirgesi) Madde 1-3,4, *İnsan Haklarının Uluslararası Dayanakları* (Prof. Dr. Savaş Taşkent) Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları No, 27, İstanbul 1995 s. 249.

(2) AKDER Halis (Prof. Dr.): insanca Gelişme-National Conference on Human Development (7-8 Eylül 1982 Sheraton Hotel ANKARA),

(3) UNDP: Human Development Report, 1992 New York.

(4) Human Development Report 1995, Oxford University Press, 1995 (Aktaran: *Türkiye Ulusal Komitesi -Habitat II Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı, -Taslak-Kasım 1995 s. 17)*

(5) FİŞEK A. Gürhan (Doç. Dr.): iş Güvencesi ve Sağlık-Çalışma Ortamı Dergisi, *Fişek Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü Yayını*, Mayıs-Haziran 1992 Sayı, 2 s. 2

(6) *Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı* Türkiye Ulusal Komitesi- Habitat II Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı, -Taslak-Kasım 1995 s. 23

(7) Devlet Planlama Teşkilatı: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

(8) Devlet Planlama Teşkilatı: Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler (*Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) 1994 yılı programı destek çalışmaları*).

(9) Devlet Planlama Teşkilatı: Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler (*1995 yılı geçiş programı destek çalışmaları*) Nisan 1995 s. 171-172

12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliği İle Mücadele Günü'nün Anlamsızlığı ve Önemsizliği

Taner AKPINAR (*)

Özel ya da önemli günlerde hep günün anlam ve önemine binaen konuşmalar yapılır, yazılar yazılır, etkinlikler düzenlenir vs. 12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliği İle Mücadele Günü münasebetiyle de bu türden birçok etkinlik düzenlendi. Çocuk işçilik birçok boyutuyla konuşulup tartışıldı ve kimi çözüm önerileri ortaya atıldı. Bu yazı ise 12 Haziran'ın anlamsızlığı ve önemsizliğine dair bir tartışma içeriyor. Bilindiği gibi, küresel ölçekte çocuk işçilikle mücadele uluslararası insan hakları hareketinin bir parçası ya da ayağı olarak yürütülüyor. Johan Galtung'un İnsan Hakları -Başka Bir Açından Bakış (*Human rights in another key*) başlığıyla Türkçeye de çevrilen bir kitabı var. Galtung, kitabının Türkçe baskısına yazdığı Önsöz'de, «insan hakları insanların acılarını azaltmakla ilgili bir barış projesinin parçasıdır» diyor.⁽¹⁾ Galtung'un insan hakları hareketini idealize eden bu nitelendirmesi aslında çok temel bir tespit barındırıyor: İnsan hakları hareketi sorunun kökünü kurutucu değil, tedavi ya da tazmin edici nitelikte bir hareket. Neden?

Öncelikle şunu bir belirleyelim; insan hakları hareketi liberal demokratik düzene işlerlik kazandırmak üzere tasarlanan ve uygulamaya konulan bir hareket. Tarihsel olarak kağıt üzerinde ilk tanınan haklar, mülkiyet, düşünce ve ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, sözleşme yapma özgürlüğü gibi hakları içeren ve medeni haklar olarak kategorize edilen haklardır.⁽²⁾ Dikkatli bakılacak olursa, bu haklar demeti, kölelikten ya da serflikten azade edilmiş ve kiliseler bünyesinde oluşturulan yardım sistemi (*parish*)⁽³⁾ ile temel gereksinimleri olabilecek en düşük düzeyde karşılanan kitlelerin acil gereksinimlerinin karşılanması gibi bir kaygı taşımamaktadır. Bu hakların önemi ve önceliği, yeni kurulan liberal piyasa düzeninin işlerlik kazanması için temel gereksinim duyduğu haklar olmasından kaynaklanmaktadır. Demek oluyor ki, insan hakları hareketinin çerçevesi en başından belli bir ideolojiye göre çizilmiş durumdadır. İnsan haklarının evrensellik boyutu ön plana çıkartılıyor hep, buna karşın, ideolojik boyutu gözden kaçırılıyor.

Liberal demokrasiye işlerlik kazandırmak üzere tasarlanan insan hakları hareketi, bu bağlamda, her şeyden önce mülkiyeti bir hak olarak garanti altında almakta ve dolayısıyla var olan toplumsal eşitsizlikleri güvenceye kavuşturmaktadır. Bu hareketin pratiyenliğini yapan uluslararası kuruluşların çocuk işçilik bahsinde sahada yürüttüğü faaliyetlere eleştirel bir gözle bakarsak şunları söylememiz mümkün: Çocuk işçilik hiyerarşik küresel kapitalist düzende hiyerarşinin alt basamağındaki ülkelere özgü bir sorun olarak

gösterilmeye çalışılıyor. Gerçekliğin öyle olmadığını, küresel meta zincirlerinde çocuk işçilerin çalıştırıldığını herkes biliyor! Bununla da sınırlı kalınmıyor, çocuk işçiliğin, hangi kuramsal yaklaşımla ele alınması gerektiği, bu olguyu tanımlamak için hangi kavramların uygun olduğu ve doğru mücadele yol ve yöntemlerinin neler olduğu bu merkezlerde belirlenip yukarıdan aşağıya uygulanıyor.

Uluslararası kuruluşların reçetelerini yerel düzeyde ulus devletler uyguluyor ya da bunları uygulaması ulus devletlerden bekleniyor. İnsan hakları hareketi bağlamında dile getirilen taleplere yakından bakılırsa, varlık bilimsel olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak, devletin toplumsal düzenin koruyucusu-kollayıcısı olduğuna dair bir yaklaşımın egemen olduğu görülür. Eğer devletin varlık nedeni ve amacı bu yaklaşımın ifade ettiği gibi ise, o zaman devlet varlığının gereğini er ya da geç yapacak ve çocuk işçiliği önleyecektir. Buna karşın, varlık bilimsel olarak, devletin egemen sınıfların aygıtı olduğu yönünde bir başka yaklaşım daha vardır. Eğer devletin varlık nedeni ve amacı bu ikinci yaklaşımın ifade ettiği gibi ise, o zaman devletin insan hakları ihlallerine çözüm üretmesini ummak, sorunun çözümünü sorunun kaynağında aramak demektir!

Yaklaşımına dair bunları söyledikten sonra şimdi de somut olarak yapılanlar hakkında bir-iki kelam edelim. Uluslararası insan hakları hareketinin çocuk işçilik olgusunu gündemine alması ve bu konuda bir müca-

(*) Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi ve Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Gönüllüsü

dele söylemi ortaya koymas 1980'lerin sonlarından itibaren gözle görülür bir hal almaya başlamıştır. 1989 yılında Birleşmiş Milletler düzeyinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve 1999 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kabul ettiği Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi bu konuda atılan somut adımlardır. Bu bağlamda, 2002 yılında da 12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliği İle Mücadele Günü ilan edildi.

Çocuk işçilikle mücadelede umutlar 2015 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'ne (*The Sustainable Development Goals*)⁽⁴⁾ bağlanmış durumda. Çocuklarla ilgili hedefler 8.7 nolu başlık altında sıralanıyor. Buna göre, zorla çalıştırma, modern kölelik, insan ticareti ve çocukların asker olarak kullanılmasının önüne geçilmesi 2025 yılına kadar ulaşılabilecek acil hedefler olarak belirlenmiş durumda. Hiç şüphesiz ki, bu sorunların yok edilmesi, eğer yapılabilirse, büyük bir iş olur. 2025 yılı geldiğinde ne olduğu görülecektir. Diğer taraftan bu hedefler bir gerçekliğe işaret ediyor; çocuk işçilikle mücadele gibi bir gündem yoktur!

Çocuk işçilik konusunda yapılanları çocuk işçiliğe karşı bir mücadele olmaktan çok bir düzenleme olarak görmek gerekir. Ve bu, kapitalist çarkın dönmesi lehine bir düzenlemedir. Çok daha eskilere gidersek, tarihsel süreçte de hep böyle olduğunu görürüz. Örneğin 1830'lu yıllardan itibaren İngiltere'de çalışma koşullarını düzenleyen ilk yasalara bakarsak bunların bütünüyle çocuk işçilere, sonrasında da çocuk işçilerle birlikte kadınlara yönelik düzenlemeler içerdiğini görürüz. Düzenlemeler bütünüyle emek gücünün yeniden üretimi sorununa çözüm üretme amacını taşımaktadır. Örneğin, Marx, çocukların matbaalarda 14-16 saat çalıştırılıp ardından 2 saatlik bir yemek ve uyku molası verilerek tekrar işe koşulduğuna, bu şekilde 36 saat boyunca çalıştırıldıklarına dikkat çekiyor. Matbaa işçisi çocukların 17 yaşında artık çalışamaz hale geldikleri için işten atıldığı bilgisini de ekliyor.⁽⁵⁾ Thompson da sanayileşmenin erken dönemlerinde fabrikaların yoğunlaştığı yerlerde işçilerin ortalama yaşam süresinin 15 yaş ve 22 yaş arasında değiştiği bilgisini aktarıyor.⁽⁶⁾ Bu örneklerle anlatılmak istenilen şudur; erken yaşta hayata veda eden çocuklar kapitalist birikim açısından emek gücünün yeniden üretimi gibi bir sorun yaratıyordu. İlk olarak çocukların ve sonrasında da çocuklarla birlikte kadınların çalışma koşullarına kimi kısıtlamalar getiren ilk sosyal politika yasalarına yakından bakılırsa bunların aslında emek gücünün yeniden üretim sorununa bir çözüm üretme amacını taşıdığı görülür.

Burada bütün tarihsel süreci özetlemeye ne yer ne de gerek var. Bir diğer örnek olarak 1980'lerin sonlarından itibaren yükselen çocuk işçilikle mücadele söylemini irdelersek, bu kez farklı bir nedenle ama özünde yine kapitalist birikim rejimi lehine çocuk işçiliğinin düzenlendiğini görürüz. 1980'lerin sonlarından itibaren çocuk işçilikle mücadele adı altında yapılan işler, aslında sermaye çevreleri arasında baş gösteren rekabet eşitsizliği sorununa bir çözüm üretme amacıyla

yapılmıştır. Bilindiği gibi, 1980 sonrası, yeni liberal çağda emek gücünün ucuz olduğu ücra yerlere kaçan sermaye çevreleri uluslararası düzeyde rekabet üstünlüğü elde etmiştir. 1990'larda yasal düzenlemelerden başka, uluslararası ticaret anlaşmalarına sosyal hüküm konulması, *toycott* kampanyaları, *fair trade* damgası, sosyal sorumluluk vb. tartışma ve kampanyaları bu çerçevede değerlendirmek lazım. Bunlar, perde arkasında marka savaşları yürüten karşıt sermaye çevrelerinin olduğu hareketlerdir. Bugün çocuk işçilik ile mücadele adı altında yapılan işler o dönemin kalıntılarıdır ve rekabet eşitsizliği sorununa çözüm işlevini de yitirmiş benzerdir.

Çocuk işçiliğe karşı bir mücadele politikası yoktur. Çocuk işçilik, var olan çıkar ilişkileri zedelenmeksizin düzenlenmektedir. Liberal ideolojiye göre oluşturulmuş mücadele yol ve yöntemleri çocuk işçiliği yok etmek şöyle dursun, yeniden üretmektedir. 12 Haziran nedeniyle düzenlenen etkinlikler, bir yandan çocuk işçilik sorununu kendine dert edenin çok sayıda kişinin olduğunu göstermesi açısından kıymete değer olmakla birlikte, diğer yandan iki nedenle sorgulanması gereken bir gelenektir. Birincisi 12 Haziran öncesi ve sonrasında çocuk işçiliğinin aynı yoğunlukta gündeme getirilmemesi ve ikincisi de çocuk işçilikle mücadele gündeminin çerçevesinin uluslararası kuruluşlarca yukarıdan aşağıya belirleniyor olmasının verili olarak alınmasıdır. Kısacası var olan insan hakları hareketi yaşanan acının şiddetini azaltıyor olsa bile, yöntemsel olarak, acının kaynağını ortadan kaldıracak bir öze sahip değildir. Sahada çocuk işçilikle boğuşan herkesin bu konu üzerine yeniden düşünmesinde yarar var.

Dipnotlar

(1) Galtung Johan (2013), İnsan Hakları: Başka Bir Açından Bakış, (Çeviren: Müge Sözen), İstanbul: Metis Yayınları.

(2) Marshall T. H. (1992), *Citizenship and Social Class*, (T. H. Marshall and Tom Bottomore), London: Pluto Press, 1-51.

(3) Güngör Fatih ve Özüoğlu Metin (1997), İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri, No: 3.

(4) <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg8>

(5) Marx Karl (2004) *Kapital I*, Çeviren: Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları, s.462-463.

(6) Thompson E. P. (2004) *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: Birikim Yayınları s. 406.

Göçmen Emeğinin Pandemi Günleri

Ercüment AKDENİZ (*)

Mülteciler, tıpkı deprem ve diğer afet dönemlerinde olduğu gibi pandemi sürecinin de akları en son gelenleri oldu. Bu saptama hem dünya hem de Türkiye ölçeği için geçerli. Covid-19 salgını ile birlikte sınırları kapatan devletler, pandemiye mülteci geçişlerini engelleyecek bir "lütuf" olarak ele aldılar. Son yıllarda ABD ve Avrupa'da mülteci düşmanlığı üzerinden yükseltelen ırkçılık, salgınla birlikte mültecileri taşıyıcı birer "biyolojik silah" olarak hedefe koydu. Mülteci ve göçmenlerin yaşadığı bu küresel baskı, mülteci ve göçmenlerin taleplerini yüksek sesle dile getirmek yerine, daha çok gettolara çekilmelerine ve görünmez olmalarına neden oldu.

Ucuz ve güvencesiz göçmen emeğini, ekonomik kriz dönemlerinde kurtarıcı "can simidi" olarak gören kapitalistler; pandemi döneminde de yine bu "can simidi"ne sarıldılar. Özellikle Körfez Arap ülkelerinde, içlerinde Türkiyeli işçilerin de olduğu milyonlarca işçi, bir anda tahliye (deport) edildi. Kafala (kefillik) sistemi ile şerri yasaların ve Suudi paravan şirketlerin kölesi haline getirilen göçmen işçiler birikmiş/kazanılmış haklarını bir anda kaybettiler. Hava trafiğine takılarak şantiyelerde kalanlar ise çöl ortasında esir kampı hayatına mahkûm edildiler.

Uzak Asya'da ise durum Körfez'den iyi değildi. Hindistan'da göçmen işçiler haşareler gibi topluca ilaçlanarak fabrikalara sokuldular. Suatra bölgesinin tarım işçileri ise pandemide mahsur kaldılar ve açlıkla yüz yüze bırakıldılar. Pakistan, Bangladeş, Filipinler gibi, merkez kapitalist ülkelerin ucuz emek deposu olan havzalarda; göçmen işçiler peş peşe fabrikalardan atıldılar ve açlıkla baş başa bırakıldılar. Amerika, Avrupa ve Britanya'da ise, her yıl göçmen tarım işçilerine karşı kullanılan ırkçı propaganda geçici olarak askıya alındı. Çünkü salgın döneminde yerde kalan mahsulü göçmen işçilerden başka kaldıracak ucuz ve "cesur" emekçi kitlesi yoktu!

Bugün en çok mülteci ve göçmen emekçi barındıran ülkelerden biri de Türkiye. Ama kapitalist refleks Türkiye'de de farklı değildi. Bütün salgın dönemi boyunca tek gün dahi işçilere "ücretli izni" layık görmeyen AKP hükümeti, kayıt dışı çalışan 1,5 milyon mülteci işçinin sözünü dahi etmedi. Hızla daralma yoluna giden sektörlerde önce göçmen/mülteci işçiler kapı önüne kondu. Yıllarca sigortasız çalıştıkları için; mültecilerin "işsizlik ödeneği", "kısa çalışma ödeneği" gibi hakları da olmadı, daha doğrusu bu haklar onlara tanınmadı.

Başlarda, salgının bir iki haftaya kadar atlatılacağını düşünen mülteci işçiler, süreç uzadıkça "koronadan ölmek ile açlıktan ölmek" ikilemi arasına sıkışıp kaldılar. Ekmek arayışı, sokağa çıkma yasaklarına ve salgına yakalanma riskine rağmen onları kalabalık gruplar halinde iş aramaya sevk etti.

Fotoğraf [www.birikimdergisi.com/guncel/10125/pandemi-gunlerinde-gocmen-multeci-emeği-gecmis-bugun-gelecek-adresinden alınmıştır](http://www.birikimdergisi.com/guncel/10125/pandemi-gunlerinde-gocmen-multeci-emeği-gecmis-bugun-gelecek-adresinden-alınmıştır).

Türkiye'de kayıtlı kayıtsız 5 milyon civarında göçmen/mülteci bulunuyor. Bu insanların önemli bir bölümü salgın günlerinde hastanelere gidemedi. Kimi kimlik olmadığı, kimi de de Covid-19 testinin pozitif çıkması durumunda karantinaya alınacağı için gitmedi. Çünkü kimliksiz yakalanmak sınır dışı edilmek demektir. Olası "14 günlük karantina" ise evde ekmek bekleyenlerin aç kalması demektir. Mültecilere "geri göndermeme" güvencesi verilmediği için de hastanelere yönelim pek olmadı. Dolayısıyla mültecilerin salgından ne oranda etkilendikleri de belirlenemedi.

Salgın nedeniyle on binlerce atölye ve işyeri kapandı, 1,5 milyon civarında göçmen/mülteci işçi işsiz kaldı. Özellikle 20 yaş ve altındakilere konan sokağa çıkma yasakları, mülteci aileleri açlıkla karşı karşıya bıraktı. 20 yaş ve altında olan ve sigortası bulunan yerli işçiler evrak gösterince işe gidebiliyorlardı. Fakat bu evrakları mültecilerin göstermesi mümkün olmadı. Çünkü patronlar onları sigortasız çalıştırdığı için çalışma belgeleri yoktu. Pandemi günlerinde arafta kalan ve polise yakalanmak pahasına sokağa çıkıp iş arayan mülteci gençler ölüm riski yaşadılar. Nitekim Adana'da tekstil işçisi Ali El Hemdan (19) "polisten kaçtığı" iddiasıyla kurşunların hedefi oldu, hayatını kaybetti. Hemdan davası hala devam ediyor.

Ne hazindir ki Türkiye'de 9 yıldır sigortasız çalıştırılan mülteci işçiler, bu dönemde "işsizlik ödeneği"nden yararlanamadı. İlgili bakanlıklar ve SGK, mülteci işçilerin tanıklıklarına başvurmak, sigortasız çalıştırıldıklarını belgelemek ve onlara sosyal ödenek sağlamak yerine kayıt dışı işçi çalıştıran sektörlerle sessiz kalarak zımnen bu durumu onaylamış oldu.

Korona virüs salgını kapsamında yayınlanan genelgeler, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin alınması gereken önlemler, "merdiven altı" atölyelere uğramadı bile. Tarımda ise kayıt dışı, bulaş riski altında çalıştırma aleni hale geldi. Mülteci işçilerin barınma alanları/evleri korunma alanları olarak görülmediği için; kalabalık aileler içinde yaşayan mülteci işçiler virüsün taşıyıcıları durumuna dönüştüler.

(*) Evrensel Gazetesi Haber Müdürü

Salgın uzadıkça mülteciler ev kiralalarını ödeyemez hale geldiler. Ev sahipleri ile münakaşalar başladı. Kira ödemelerinin ertelenmesi gündeme dahi getirilmedi. Aynı şekilde yaşamsal öneme sahip doğal gaz, elektrik ve su faturaları da ötelenmedi. Ki bu talepler hala çok güncel. Açlıkla karşı karşıya kalan mülteci ailelere ekmek ve temiz su desteğinin verilmesi, bebekler için bedava süt ve çocuk bezi, mülteci hanelere hijyenik malzeme temini, yaşlı bakımı, öğrenciler için uzaktan eğitimde tv ve internet desteğinin sağlanması gibi talepleri de bunlara eklemeli elbette.

Pandemi, tarımda yaz hasadına da ciddi darbe vurdu. Her yıl Karadeniz'de çay toplamaya gelen 40 bin kadar Gürcistanlı mevsimlik işçi bu defa sınır engeline takıldı. Çareyi içerde mahsur kalmış diğer göçmenleri çalıştırmakta bulan çay üreticileri alelacele Azerbaycanlı, Senegalli vd işçileri çalıştırmaya başladı. İşçi simsar şebekeleri de bu açığı kapatmak için devreye girdi ve işçilerden komisyonlar keserek "istihdam" sağladı! Yaşanan iş kazalarında canından olan göçmen tarım işçileri oldu.

Bu dönemde gözlerden ırak kalan bir göçmen grubu da Afganistanlılardı. Zira hükümetten 150 bin Afgan çoban siparişi veren sermaye kesimleri için hayvancılığın ayakta tutulması ucuz, güvencesiz göçmen emekçilere bağıydı. Pandemi ile Türkiye'de sıkışık kalan göçmen işçiler, pasaport süreleri de geçtiği için esir durumuna düştüler. Bu, her söylenene itirazsız biat etmek, aksi halde, dövülmek, jandarmaya teslim edilmek ya da Karaman'da Afgan Çoban Hali Özbek'in başına geldiği gibi kurşunlanmak ve bir kuyuya atılmak demekti!

Hatırlanacağı üzere, pandemi öncesi "Avrupa'ya geçmek" üzere Pazarkule sınır kapısına yönlendirilen

Fotoğraf, <https://tr.boell.org/tr/2020/05/18/gocmen-ve-multecilerin-pandemi-gunlerinde-turkiyede-saglik-hizmetlerine-erisimi-adresinden-alinmistir>.

mülteciler, AB-Türkiye arasında pazarlık konusu edilen siyasi koza dönüştürülmüşlerdi. Bu mültecilerin önemli bir bölümü, "en alttakilerin de en alttakileri" olan Afganistanlı, İranlı, Pakistanlı ve Afrikalı emekçilerdi. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi tanısı 11 Mart'ta ilan edilmesine rağmen tampon bölgenin tahliyesi için 27 Mart'a kadar beklendi. Ki bu mültecilerin risk altında olması demekti. Sonrasında Geri Gönderme Merkezlerine (GGM) götürülen mülteciler yine kalabalık mekanlarda benzer bir riskin altında kaldılar. 14 günlük karantina sonunda ise kent merkezlerine gelişi güzel bırakıldılar. Yapılan açıklamalara bakınca Pazarkule ısrarı yeniden gündeme getirilecek görünüyor. Oysa temel insan hakları ve bulaş tehlikesi göz önüne alınarak mültecilerin AB ile Türkiye arasında siyasi bir koz olarak kullanılmasına derhal son verilmeli.

Ekonomik krizi derin işsizlik ve yoksulluk olarak yaşayan Türkiyeli işçi ve emekçiler, milliyetçi/şoven propagandanın da etkisiyle bu yoksullaşmanın nederini mültecilere bağlıyorlar. 2019 KONDA araştırmasından sonra 2020 İstanPol araştırma sonuçları da buna işaret ediyor. Nitekim İstanPol araştırmasında katılımcıların yüzde 58,3'ü ülkenin en önemli sorunu olarak "ekonomi"yi görürken, ikinci sırayı yüzde 10.7 ile "Suriyeliler sorunu" alıyor. Pandemide artan işsizlik ve yoksullaşmanın önyargı ve nefreti daha büyüttüğünü de not düşmek gerekir.

Ama gidişat bütünüyle umutsuz değil. Körfez Arap ülkelerindeki göçmen işçi isyanları, Hindistan'ın Suatru bölgesinde yolları kesen göçmen tarım emekçilerin direnişi ve Yunanistan'da pandemi koşullarına rağmen göçmen hakları için yürüyen sendikalar geleceğe umut taşıyor. Türkiye'de ise saya direnişi gibi yerli ve mülteci işçilerin ortak mücadele deneyleri, henüz cılız örnekler de olsa, işçi sınıfına tutulacak yolu gösteriyor.

Pandemi, kapitalizmin, ekmek kadar insan sağlığını da işçi sınıfına çok gördüğünü gösterdi. O halde yerlisiyle göçmeniyle bütün işçiler ön yargı duvarlarını kırmalı ve birlik halinde mücadele etmesini öğrenmeli. Fabrikada tezgah kardeşliği, iş cinayetlerinde kan kardeşliği, hak davasında sınıf kardeşliği ise bu mücadelenin her gün karılan harcı.

Maske, Sosyal Mesafe ve Hijyen

Mustafa TAŞYÜREK (*)
mtasyurek@gmail.com

Önce doğruyu bilmek gerekir, doğru bulunursa yanlış da bilinir; ama önce yanlış bilinirse doğruya ulaşamaz⁽¹⁾.

Farabi

İş sağlığının babası olarak kabul edilen Padua (İtalya) Tıp Fakültesinin iç hastalıkları hocası **Bernardino Ramazzini** (1633-1714) *De Morbis Artificum Diatriba* adlı eserinde: "Hayret ve tereddüt ediyorum. Acaba ilaç ve sinameki kokan muayenehane ve eczanelerde oturan bu azametli ve şık görüntülü doktorların burnuna işyerlerindeki pis kokulu şeyleri mi soksam, yoksa onları bu **çukurları (işçilerin çalıştıkları ortamı) görmeye mi davet etsem?**" diyor. Aynı eserde: "Tozla savaşmak için, çok geniş ortamda çalışmayı, sırtını rüzgara çevirmeyi, yüzünü ve ağzını sirke ile yıkamayı ve nihayetinde yeni başlayan bir akciğer hastalığı tarafından tehdit edildiyse mesleği terk etmeyi de öneriyor. Ayrıca, "**hastalıkları önlemek, onları tedavi etmekten daha ucuzdur**" öngörüsünü de belirtiyor^(2,3).

Resim 1 - Çalışma yerinde yapılacak iş ile ilgili durum değerlendirmesi yapan çalışanlar (28.05.2020)

* Kim. Müh., İş Sağlığı+İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı
Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi (1978-1985)
İş Güvenliği Uzmanı (A Sınıfı Sertifikalı)
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

Kutu 1: Basında bir haber

Sosyal mesafe, **maske takmak** ve hijyen. İki kişinin maske takması ve sosyal mesafe kuralına riayet edilmesi, virüsün (Covid-19) bulaşmasını yüzde 100'e yakın önüyor. Bir de hijyene dikkat edersek aslında virüsten her haliyle korunmuş oluyoruz. Bu üç önlemleri uyguladığımız takdirde sosyal hayatta her türlü aktivitemizi yapabiliriz⁽⁴⁾. **19.06.2020**, Prof. Dr. Nurcan Baykam.

Günümüzde "**yeni tip korona virüsten (Covid-19) korunmak için basitçe TMM (Temizlik, Maske, Mesafe) kuralına uyulduğunda bu iş tamamdır**" diyen **hekimler** ya da yetkili yöneticileri, farklı sektörlerdeki iş yerlerinde nasıl çalışıldığını, bu kurallara ne derece uyulabileceğini (*Ramazzini'nin önerdiği gibi*) görmeye davet etmek gerekir⁽⁵⁾ (**Resim 1**).

Resim 2 ve 3- Prof. Dr. A. Gürhan Fişek, Ankara-İvedik OSB'de Fişek Enstitüsü Prof. Dr. İsmail Topuzoğlu Eğitim Salonunda işveren ve işyeri yöneticilerine verdiği eğitimlerden biri (12.05.2008)

“Amir ne olup bittiğini görmek için iş yerinde olduğu ve en az o kadar önemli olmak üzere işi yapanlar tarafından görüldüğü zaman **iş güvenliği performansı daima daha iyi** olur. Hiçbir yerde bunu bilmeyen bir amir veya yönetici herhalde yoktur⁽⁶⁾”. Bunun için de **Türkiye’de ilk ortak sağlık ve güvenlik birim** modelini oluşturan ve uygulayan Prof.Dr. A.Gürhan Fişek, küçük ve orta boy işletmelerin sahip ve/veya yöneticilerine; işyeri çalışma ortamında karşılaşılabilecek **tehlikeli etkenlerin kontrolünde** izlenecek yöntemi; (a) kaynaktan (açığa çıktığı yerde) [alttan emişli aspirasyon sistemi vb.] (Resim:4,5), (b) **çalışma ortamında** (tehlikenin yayıldığı yolda) [ortamın ıslak/sulu yöntemle temizlenmesi, kurşun ve kurşun oksit atıkların ağız kapalı kaplarda toplanması vb.] (Resim:6,7), ve **en son çare olarak da (c) çalışanlarda** (sunuk kalan işçilerde) [uygun filtreli yarım yüz maskesi ve/veya kullan at türü FFP2 solunum yolları koruyucu (maske), toz tutmayan, dışarıda ağız açık cebi olmayan iş elbisesi vb. ver(dir) ilmesi] (Resim:4,5) iş kazaları ve işe bağlı hastalıklara karşı **önlem almak gerektiğini** mütevazî bir duruş ve dille anlatıyordu. **Özellikle**, işçide alınacak önlemlerin **en son basamağı** olan **kişisel koruyucu donanım (maske, eldiven, iş tulumu vb.) kullandırılması** ile ilgili yeterli bilgilendirmenin yapılması, eğitimlerin verilmesi gerektiğini söyleşilerinde ısrarla belirtiyordu. Çünkü iş yerlerinde yaygın olarak akla gelen önlem; iş yerinin duvarlarına güvenlik levhası asmak (Resim:11), bir teslim tutanağı ile maske, güvenlik gözlüğü gibi donanımların yanı sıra öğle yemeğinde yoğurt ya da ayran vermek idi.

MESLEK HASTALIĞI İSTATİSTİĞİ

2018 yılı içinde; 5510 Sayılı Kanunun 4-1/a maddesi kapsamındaki sigortalılardan **meslek hastalığına** tutulduğu **tespit edilenlerin sayısı 1044**. Bunların **388’i** (%37,2’si) **solunum sistemi hastalıkları** nedeniyle olmuştur. Meslek hastalığına yakalananların 466’sı nitelik gerektirmeyen mesleklerde, 156’sı ise tesis ve makine operatörleri ve montajcılarıdır. Sigortalılığı sona erdikten sonra meslek hastalığı teşhisi konulan sigortalı sayısı ise 298.

Oysa bir önceki yılda (2017) **meslek hastalığına** tutulan sigortalı sayısı **691** idi. Bunların **236’sı** (%34,2’si) solunum sistemi hastalıkları kapsamındadır. Aynı yıl içinde sigortalılığı sona erdikten sonra meslek hastalığı teşhisi konulan sigortalı sayısı ise **173**’tür. Teşhis konulabilen meslek hastalığı sayısı bir yıl sonunda %51 artmıştır⁽⁷⁾.

KURŞUN VE MASKE KULLANIMI

Kurşun zehirlenmesi en erken tanımlanan ve en bilinen meslek hastalıklarından biridir⁽⁸⁾.

Hipokrat (M.Ö.370) ilk defa **kurşunun** zararlı etkileri üzerinde durmuş, kurşun koliğinden söz ederek onu tanımlamış, aynı zamanda halsizlik, felçler ve görme bozuklukları ile kurşuna sunuk kalma (maruziyet) arasında ilişki bulunduğuna dikkati çekmiştir⁽⁹⁾.

Yaklaşık 500 yıl sonra bir Roma filozofu ve doğa bilimcisi olan **Pliny the Elder** (Roma M.S. 23 -79) **kurşun oksit tozu** gibi tehlikeli tozlara sunuk (maruz) kalanların kendilerini korumaları için **maske yerine geçmek üzere hayvan mesanesi (sidik torbası) kullanılmasını önermiştir** ^(9,10,11).

Erken icatlar, 16. yüzyılda olduğu gibi Pliny ile durmadı, **Leonardo da Vinci** de (1452-1519), zararlı ajanların solunmasına karşı bir koruma şekli olarak ağız ve burun üzerinde **ıslak bir dokuma kumaş (bezlerin) kullanılmasını** istemiştir^(12,13).

Şu günlerde, **kurşun zehirlenmesi gelişmiş ülkelerde nadiren görülür**, ancak yine de bazı bölgelerde önemli bir çevre sorunudur^(14,15).

Kutu 2: Kurşun ve meslek hastalığı

1. 11 Ekim 2008 tarih ve 27021 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan: “Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği”nin, Ek-2 Meslek Hastalıkları Listesi (A - 11, a) **Kurşun ve kurşun tuzları’na akut ve kronik maruziyet** oluşan (yükümlülük süresi akut: 1 ay, kronik:3 yıl) işyerlerinde çalışanlardaki kurşuna bağlı hastalığı meslek hastalığı saymaktadır.

2. **Yükümlülük süresi:** Sigortalının meslek hastalığına sebep olan işinden fiilen ayrıldığı tarih ile meslek hastalığının meydana çıktığı tarih arasında geçen en uzun süreyi, ifade eder⁽¹⁶⁾.

TÜRKİYE’DE ÇALIŞMA ORTAMINDAKİ KURŞUNA SUNUK (MARUZ) KALMA

Kurşuna sunuk (maruz) kalmak akü üretiminde temel sağlık sorunudur. Kurşun eritme potallarından (Resim:14,15), kutup başları eritmelerinden veya kurşunun eritme sıcaklığının üzerinde eritildiği işlemler sonucu oluşan kurşun dumanı, akü plakalarının, kurşun hurdasının veya kurşun oksidin ele alındığı herhangi bir işlem (**Resim:4,5**), önemli bir kurşuna sunuk kalmanın kaynağı olabilir.

Ayrıca kurşun tozunun çalışma ortam havasında taşınması (**ekipman, zemin ve diğer yüzeylere yerleşir** (**Resim:9,10**)), çapraz hava akımı, yaya ve taşıt trafiği ve kuru süpürme ek bir kurşuna sunuk kalma (maruziyeti) kaynağı olabilir^(17,18).

Resim 4, 5- Kurşun oksit sıvanmış akü ızgaralarının alttan emişli aspirasyon sistemli tezgah üzerinde zarflama vb. işlemleri

Resim 6, 7 - Toz yayılımını önlemek için ıslak çalışma yönteminin uygulanması, ve hurda kurşun ve kurşun oksitli atıkların toplandığı ağız kapalı toplama kapları

24 Nisan 2014'de yürürlükten kaldırılan (R.G. No:29069) **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü**nün 61.9 maddesi gereğince kurşunla çalışan işçiler her üç ayda bir, sağlık muayenesine tabi tutulmakta, bu muayeneler ile kurşun absorpsiyonunun ilk belirtileri, klinik ve laboratuvar usulleri ile tespit edilmeye çalışılmakta idi.

Bu kapsamda Türkiye'de, her türlü iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini almaya çalışan bir akü fabrikasında; çalışanların kanda kurşun düzeylerinin analizlerinin sonucu **Tablo 1** ve **Grafik 1**'de özetlenmiştir.

Kutu 3 – Kanda kurşun seviyesinin sınırları

Biyolojik Sınır Değerler ve Sağlık Gözetimi Önlemleri:

Kurşun ve iyonik kurşun bileşikleri

Biyolojik izleme, absorpsiyon spektrometri veya eşdeğer sonucu veren bir başka metod kullanılarak, kanda kurşun seviyesinin (PbB) ölçümünü de kapsar.

Bağlayıcı biyolojik sınır değer: 70 µg Pb/100 ml kan.

Aşağıdaki durumlarda tıbbi gözetim yapılır:

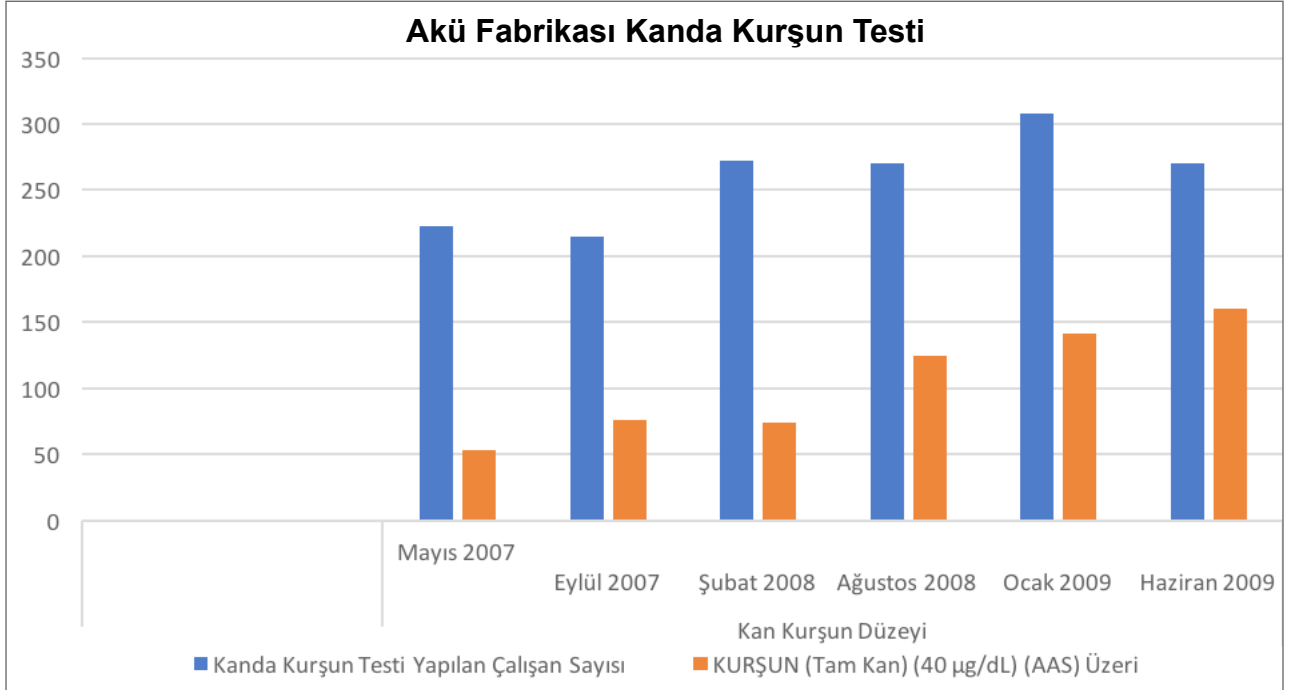
Havadaki kurşunun, haftada 40 saat çalışma süresine göre hesaplanmış, zaman ağırlıklı ortalamaya konsantrasyonu 0.075 mg/m³ ten fazla ise,

Çalışanlardan herhangi birinin kanındaki kurşun seviyesi 40 µg Pb/100 ml kandan fazla ise.

Kimyasal Maddelerle Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik Ek-2.
R.G.:13.08.2013, s. 28733

Tablo 1: Bir akü fabrikası kanda kurun düzeyleri

	Kan kurşun düzeyi (µg/dL)					
	May.2007	Eyl.2007	Şub.2008	Ağu.2008	Oca.2009	Haz.2009
Kanda kurşun testi yapılan çalışan sayısı	223	215	272	270	308	270
Kurşun (Tam Kan) (40 µg/dL) (AAS) Üzeri olan sayısı	53	76	74	124	141	160
Kurşun (Tam Kan) (40 µg/dL) (AAS) Üzeri olanların %'si	23,8	34,4	27,2	45,9	45,8	59,3
Kurşun (Tam Kan) Ortalama µg/dL	30,86	34,80	34,10	39,60	39,80	45,30

Grafik 1: Bir akü fabrikası kanda kurşun düzeylerinin grafiği

Kanda kurşun tahlillerinde, çalışma ortamına genellikle girmeyen insan kaynakları bölümünde çalışan 5 personelin (yapılan: 13 kan tahlilinde) kanda kurşun düzeyi en yüksek 12 µg/dL, ortalama 9,98 µg/dL bulunmuştur. Diğer çalışanların büyük bir yüzdesinin tıbbi gözetim yapılacak seviyede olduğu görülmektedir (Tablo ve Grafik:1).

Yanlış yapmayan insan yoktur. İnsanlık yanlışını kabul ve düzeltmekle olur(19) .

Albert Einstein

ÇALIŞMA ORTAM ÖLÇÜMLERİ

Akü fabrikalarında; çalışma ortam atmosferinde (çalışanların solunum bölgesinde) **inorganik kurşun ve bileşiklerinin** 8 saatlik belirlenen referans süre için ölçülen veya hesaplanan zaman ağırlıklı ortalama (TWA) değerinin **0,15 mg/m³** ü geçmemesi, **düzenli olarak (en geç yılda bir)** ölçümünün ve analizinin yaptırılması gerekmektedir.

Resim 8 - Çalışma ortam atmosferinden kişisel sunuk kalmayı (maruziyeti) gösterecek şekilde kurşun numunesinin alınması(25.05.2006)

Bu bağlamda kanda kurşun seviyesi ölçülen iş yerinde 25.05.2006 günü İş Sağlığı ve Güvenliği Araştırma ve Geliştirme Enstitüsü'ne (İSGÜM) çalışma ortamında kurşun düzeyi ölçtürülmüş, mesleki maruziyet sınır değerli olan $0,15 \text{ mg/m}^3$ geçen çalışmaların yapıldığı yerlerde çalışanlara (FFP2 veya FFP3 filtreli) kullanat türü maske yerine **yarım yüz maskeleri** verilmiş ve kullanandırılmıştır (Resim:5).

Çalışma ortamında zemin ve tezgahların üzerine gelebilecek kurşun ve kurşun oksit tozlarının emilmesi için aspirasyon sistemi kurulmuş, tozlar bunkerlerde toplanmaktadır (Resim:12,13).

Yalnızca seyrederek çok şey görebilirsiniz.

Doğru zamanda doğru yerde beş dakika bulunmanız, saatlerce amaçsız şekilde gezinmek yerine geçebilir(6).

KANDA KURŞUN DÜZEYİ NEDEN ÇOK YÜKSEK?

İşveren, iş sağlığı ve güvenliği görevlilerinin (işyeri hekimi ve **iş güvenliği uzmanı**) yapılan risk değerlendirmesine göre önerdiği, standartlara uygun solunum yolları koruyucusunu (maskeyi) verdiği halde neden kanda kurşun düzeyi yüksek çıkmıştır? Sorusunun bir çok yanıtı vardır.

İşyerinde yatay ve dikey düzlemler incelendiğinde boruların, havalandırma kanallarının, korkulukların, kablo tavalarının, hortumların, rafların, hatta makine ve tezgahların üzerinde yoğun miktarda kurşun ve kurşun oksit (vb.) tozların biriktiği görülmektedir (Resim:9,10,14,15). Buralarda birikecek kadar ortama yayılan toz ve dumanlar herhalde hava hareketleri ile her yere dağılacaktır.

Resim 9- Doğal gaz, basınçlı hava boruları, korkuluklar ve aspirasyon kanallarının üzerine biriken tozlar

Resim 10 - Akü fabrikasında kablo tavası, hortum ve boruların üzerine biriken tozlar

Oysa bu işyerlerindeki bina ve eklentileri, atölyeler, geçit, depo ve ambarlar ile bakım odalarının duvar, taban, tavan, pencere, kapı ve diğer yerleri, **her zaman düzenli, temiz ve bakımlı bir şekilde bulundurulması** gerekir(di).

Resim 11 - Tertip, düzen ve temizliğin önemini vurgulayan ışıklı güvenlik tabelası

İşyerini temiz tutmak güvenli çalışmanın ilk adımdır. Gündüz ve gece devamlı olarak çalışan bu işyerinde bu **temizliğin, günlük olarak** ya işin (vardiyanın) başlamasından önce veya bitiminden sonra yahut yapılan işin gereğine göre ara dinlenmelerinde yapılması ve her halde çalışma sırasında yapılmaması gerekir(di).

Resim 12, 13 - Çalışma ortamına ve yüzeylere yayılan kurşun oksit tozlarının vakumlu sistem ile toplanıp (emilip) siklonlarda toplanması

Temizlik, ister aspirasyon yoluyla (Resim:12,13), ister diğer yollarla yapılsın (Resim:18), toz kaldırılması için, gerekli tedbirler alınarak, bunun için, önce, hurdalar düzenli olarak toplandıktan ve ağız kapalı kaplara konduktan (Resim:7), çalışma artıkları atıldıktan sonra, yıkama, fırçalama yapılmalı veya ıslak bezler kullanılmalı(ydı). Duvarlar, borular, kanallar ve kablo tavaları ve tavanlar, sık sık temizlenmeli(ydi). Gerekliğinde sıva, badana ve boyaları yenilenmeli(ydi)⁽¹⁹⁾. Kısacası öncelikle kurşun duman ve tozlarının çıktığı kaynakta ve yayıldığı yolda (ortamda) önlem alınmalı(ydı). Diğer bir ifade ile öncelikle teknik önlemler, daha sonra da bir takım idari/yönetmelik önlemlerin alınması önceliklendirilmeli(ydi).

Kurşun zehirlenmesine karşı önlem olarak önerilen maske neden güvenli bir önlem ol(a)madı?

Kurşun ve bileşiklerinden zehirlenmeye karşı (en son çare) olarak önerilen solunum yolları koruyucusu (FFP2 maske) verilmesine rağmen (Resim:4,6,8) çalışanların kanda kurşun düzeyleri neden hala yüksek sorusu, bazen çok basit bir şekilde de yanıtlanabilir.

Her halde 2000 yıldan bu yana maskeyi doğru bir şekilde kullanmayı, kişisel hijyeni ve endüstriyel hijyeni öğrenemedik (Resim:14,15).

Öğle yemeğine ya da ara dinlenmesine giden işçiler maskelerini kurşun ergitme ocağı ve ızgara döküm makinalarının, **kurşun oksit tozları ile kirlenmiş** çalıştırma panelinin üzerine bırakıp gitmişlerdir. İş başına dönüp tekrar maskeyi kullanmaları yarardan çok zarar verebilecek bir kaynak olacaktır.

Resim 16 – Işıklı iş güvenliği uyarı sistemi

Resim 14,15 - Çalışma sırasında kurşun ergitme ve ızgara döküm tezgahları üzerine bırakılmış maskeler (15.08.2008).

Resim 17, 18 - Olası kurşun oksit toz yayılımını önlemek için alttan ızgaralı (damla tavalı) ve yandan emişli aspirasyon sistemi ve çalışma zeminini ıslak yöntemle temizleme yapılması

Resim 19- Akü fabrikası yemekhane girişi

Çalışanların kişisel temizlikleri için uygun ve yeterli şartlar sağlanır.

MASKE, SOSYAL MESAFE, HİJYEN

2020 yılında tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını sonucu Türkiye’de Sağlık Bakanlığının verilerine göre 13 Temmuz 2020 tarihine kadar toplam vaka sayısı 214.001, toplam vefat sayısı ise 5.382. Bu tarihte Türkiye’de 1.008 yeni korona virüs vakası tespit edilmiştir. Her gün ortalama 20 kişi yaşamını yitirmektedir⁽²¹⁾.

Dünya Sağlık Örgütü, anılan tarihte koronavirüs salgını nedeniyle vaka sayılarında son 24 saat içinde rekor düzeyde bir artış gerçekleştiğini belirterek, toplam 230.370 yeni vaka bildirildiğini duyurdu⁽²³⁾.

13 Temmuz 2020 tarihinde kadar İngiltere’de (UK) 290.133 covid-19 vakası tespit edilmiş, bu virüsten 44.830 kişi hayatını kaybetmiş, bu tarihte ise 530 yeni vaka tespit edilmiş, hayatını kaybedenlerin sayısı ise 11⁽²³⁾.

COVID-19 VİRÜSÜNE KARŞI SAĞLIK BAKANLIĞI BİLİMSEL DANIŞMA KURULUNUN ÖNERİLERİ

1 Aralık 2019 tarihinde Çin’in Hubei bölgesinin başkenti olan Wuhan’da ortaya çıkan bir virüs salgını Covid-19 virüsüne/pandemisine karşı Sağlık Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulunun işyer(ler)i girişlerinde alınabilecek önlemler ve diğer yönetsel önlemlere ilişkin önerilerinin yanı sıra⁽²⁴⁾;

İş yeri ve *çalıma tezgahlarının* temizliği günlük olarak yapılması ve havalandırılması, (*sık kullanılan alanlar daha sık temizlenmesi ve havalandırılması*),

Ellerin su ve sabunla sık yıkanması (*el hijyenini sağlamak için, eller en az 20 saniye boyunca su ve sabunla yıkanması*), veya el antiseptiği kullanılması,

İşyeri içinde çalışırken ve dinlenme alanlarında sosyal mesafenin (1 -2 m) korunması, (*buralarda da maske takmanın sürdürülmesi*),

KKD’lerin uygun kullanımı konusunda eğitim verilmesi, (*önce maske sonra gözlük/yüz koruyucu takılır, çıkarılırken önce gözlük/ yüz koruyucu ve en son maske çıkarılır*),

İşyeri çalışanlarının **kurallara uygun maske (tıbbi/ bez maske!) kullan(dır)ılması/tak(tırıl)ması**,

Maske nemlendikçe ya da kirlendikçe değiştirilmesi, yeni maske takılırken ellerin el antiseptiği -ya da sabunlu su ile- ile temizlenmesi ,

Kişisel Koruyucu Donanımların (KKD) giyilmesi ve çıkartılması sonrasında her seferinde uygun el hijyeninin sağlanması.

Yukarıda kullanılması gerektiği belirtilen donanımlar, **görevlinin aktif olarak görevini yaptığı süre boyunca kesintisiz olarak kullanılması**,

Görevlinin dinlenmek üzere yerinden ayrılması halinde (çay, yemek vb.) kullanılan maske ve eldiveni çıkarması ve uygun şekilde çift poşetlere atması, görev

yerine dönülürken yeni maske ve eldiven alınması/ verilmesi,

Gözlük/yüz koruyucunun bir sonraki kullanıma hazırlık için %70'lik alkolle vb. dezenfektanlarla temizlenmesi, ile iş yerinde **Covid-19 bulaşısının en aza indirilebileceğini** kamuoyuna duyurmaktadır.

SONUC

1. Türkiye'de çalışma süresi uzadıkça, emekli olma yaşı arttıkça *-istatistiklerde iş kazası sayısının arttığı gibi-* meslek hastalığı tehisi konan kişi sayısının hızla artacağı öngörülmektedir.

2. Kurşun oksit tozu gibi tehlikeli etmen dökümlerini kontrol etmenin en iyi yolu, gerçekleşmeden önce onları durdurmaktır. Bir diğeri, olası dökümlerin meydana gelebileceği yerlerde damla tavaları (**Resim:4,5,6**) ve korumaları kullanmaktır. Dökümler meydana geldiğinde, güvenliği bilgi formunda belirtilen temizleme prosedürlerini takip etmek önemlidir. Döküntüler derhal temizlenmeli, çalışma tezgâhları düzenli olarak temizlenmelidir⁽²⁵⁾.

3. Yeni koronavirüs hastalığı'na (COVID-19) karşı Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu'nun iş yerlerinde maske kullanma ve temizlik ile ilgili *-yukarıda özetlenen-* önerileri eksiksiz kurşun ile çalışılan iş yerlerinde de uygulanmalıdır.

3. Ancak kurşun, kurşun oksit, silis gibi zararlı ve zehirli toz ve dumanların olduğu çalışma ortamlarında *-kesinlikle-* FFP2 veya FFP3 türü maske kullanılmamalıdır. Bu maskelerin ventilersiz olanları tercih edilmelidir.

4. Maske temiz yerde giyilmeli, çıkarmadan önce eller uygun şekilde yıkanmalı ve kurulanmalıdır.

5. Maske kullanılmadığı zaman temiz yerlerde muhafaza edilmelidir. Bu kuralın gerçekleştirilebilmesi için "hijyen" in önemli olduğu gıda, sağlık ve temizlik kaplarının (ambalajlarının) üretildiği işyerlerinde olduğu gibi (**Resim: 20**) işyerinin her bir giriş/çıkış kapılarının olduğu yerlere, el yıkama lavaboları, FFP2 maske, eldivenlerini yemekhane ya da dinlenme yerlerine (vb.) giderken muhafaza edebilecekleri yerler/raflar konulmalıdır.

6. Her düzeyde yönetici (amir) İşyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını *-sürekli- izlemeli ve denetlemelidir.*

7. İşyeri hekimleri, iş güvenliği uzmanları ile birlikte çalışma ortamının gözetimlerini yapmalı, işyeri bina ve eklentilerinin genel hijyen şartlarını sürekli izleyip denetlemelidir⁽²⁶⁾.

Kaynaklar

1. <https://www.reitix.com/Makaleler/Yanlis-ile-ilgili-Soylenmis-Guzel-Sozler/ID=1292>
2. <https://www.ttb.org.tr/dergi/index.php/msg/article/view-File/280/260>
3. <https://eksisozluk.com/bernardino-ramazzini--2730403>
4. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/kovid-19la-maske-sosyal-mesafe-ve-hijyen-ucusuyule-mucadele-uyarisi-1882626>
5. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/dogru-ve-yanlis-maske-kullanimi-arasindaki-farklar-maske-nasil-kullanilmali-283108h.htm>
6. Balmert, Paul D., Gün Sonunda Sağ ve Salim Olmak, Kwidzyn 2016, s.35
7. http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari

Resim 20- Akü fabrikasının her giriş, çıkış kapısı için önerilen el yıkama yeri örneği

8. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3430923/>
9. Erkan, Dr.Cahit, İş Sağlığı ve Meslek Hastalıkları, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Sayı 441, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1984, s.8
10. <https://www.labtrain.noaa.gov/osh600/mod24/2405-a-.htm>
11. <https://www.labtrain.noaa.gov/osh600/mod24/2405-b-.htm>
12. <https://cambridgemask.com/blog/history-of-respirators/>
13. <https://www.cdc.gov/niosh/nppt/Respiratory-Protection-history.html>
14. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3430923/>
15. <https://www.britannica.com/science/occupational-disease#ref364085>
16. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081011-10.htm>
17. <https://www.osha.gov/SLTC/batterymanufacturing/index.html>
18. <https://www.osha.gov/SLTC/batterymanufacturing/hazards.html>
19. <https://nasdonline.org/55/d001631/general-housekeeping-in-the-workplace.html>
20. <https://www.reitix.com/Makaleler/Yanlis-ile-ilgili-Soylenmis-Guzel-Sozler/ID=1292>
21. <https://covid19.saglik.gov.tr/>
22. <https://www.sozcu.com.tr/2020/dunya/son-dakika-dunya-saglik-orgutu-son-24-saat-icinde-vakalarda-rekor-artist-gerceklesti-5927007/>
23. <https://www.thesun.co.uk/news/12113879/face-mask-uk-shops-fine-coronavirus-rule/>
24. <https://nasdonline.org/55/d001631/general-housekeeping-in-the-workplace.html>
25. https://tr.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemisi
26. https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/depo/toplumda-salgin-yonetimi/salgin-yonetimi-ve-calisma-rehberi/COVID-19_SALGIN_YONETIMI_VE_CALISMA_REHBERI.pdf

COVID-19 Pandemisinin Yükü Emekçilerde

Kayhan PALA (*)

SARS-CoV-2 virüsünün yol açtığı yeni koronavirus hastalığı (COVID-19) pandemisinde 27 Haziran 2020 tarihi itibarıyla tüm dünyada doğrulanmış olgu sayısı 9,6 milyonu, doğrulanmış ölüm sayısı ise 490 bini aştı (1). Türkiye’de doğrulanmış olgu sayısı ve doğrulanmış ölüm sayısı sırasıyla 195.883 ve 5.082 olarak kayıtlara geçti (2).

Ancak tanı testi olarak kullanılan PCR testinin kişi COVID-19 hastası olduğu halde çeşitli gerekçelerle (Enfekte bireyde hasta materyalinin çok az olduğu kalitesiz örnek, örneğin enfeksiyonun çok erken ya da geç evresinde alınması, örneğin uygun bir şekilde işlenmemesi ve gönderilmemesi, PCR inhibisyonu veya virüs mutasyonu gibi testin doğasında bulunan teknik nedenler vb.) negatif sonuç verdiği de bilindiğinden; doğrulanmış olgulara klinik ve epidemiyolojik olarak tanı alanlar, olası/kuşkulu olgular da katılacak olursa, bütün dünyada hasta sayısının ve ölüm sayısının açıklanandan daha fazla olduğu tahmin edilmektedir.

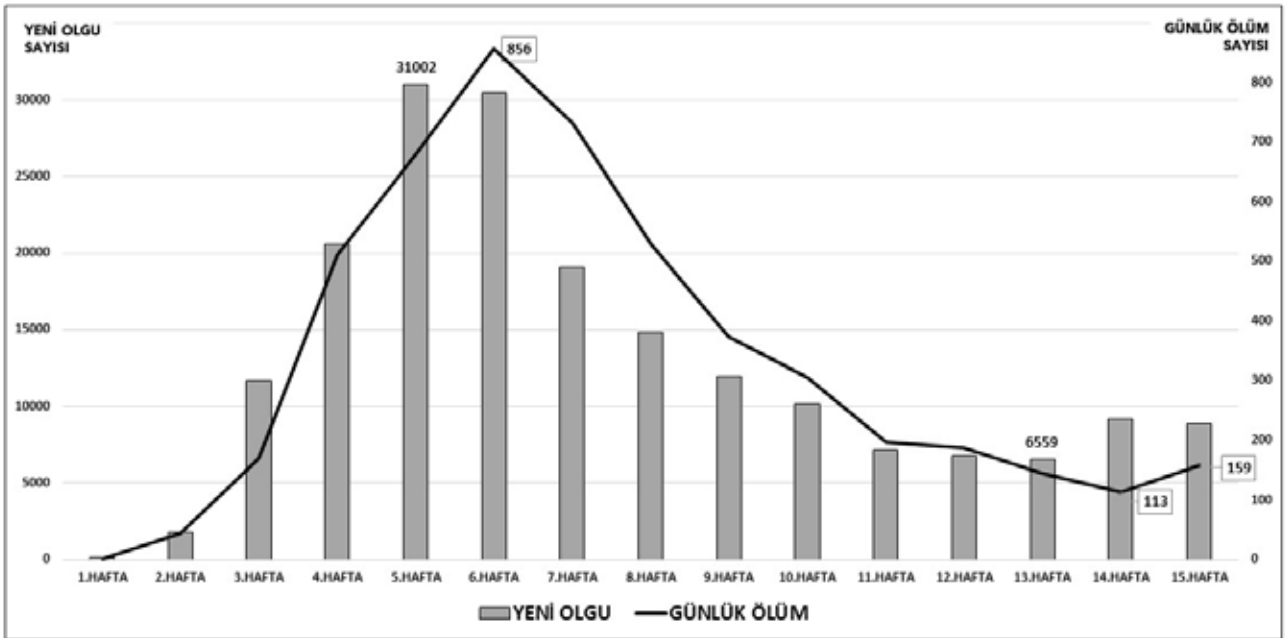
COVID19 pandemisinde 27 Haziran 2020 tarihi itibarıyla Türkiye 209 ülke arasında toplam olgu sayısında 14. sırada, toplam ölüm sayısında 18.sırada ve yüz bin kişi başına ölüm sayısında 40.sırada yer almaktadır (3).

Ülkemizde ilk doğrulanmış olgu 11 Mart’ta, ilk ölüm 17 Mart’ta duyurulmuştur. İlk olgudan bu yana 15.hafta geride kalmış durumdadır ve salgın sürmektedir. Türkiye’de doğrulanmış olgu sayısı 5. ve 6. haf-

tada tepe noktasına ulaşmış, doğrulanmış ölüm sayısı ise 6.haftada en yüksek sayısı ile karşımıza çıkmıştır. Ülkemizde salgın eğrisi tepe noktasından sonra bükülmüş, ancak doğrulanmış olgu sayısı ve doğrulanmış ölüm sayısı çıktığı hızla azalma göstermemiştir. 13. haftada en düşük sayıda seyreden olgu sayısı 14. ve 15.haftada artış göstermiş; 14.haftada en düşük düzeyde seyreden ölüm sayısı ise 15.hafta ile birlikte artmaya başlamıştır (**Şekil 1**) (2).

Ülkemizde salgın eğrisinin bükülmeden sonra sifıra yaklaşması, erken yeniden açılma kararlarıyla birlikte gecikme göstermiştir. Bu gecikme ilk olarak 11 Mayıs’ta AVM’lerin açılması sonrasında gözlenmiş, ardından da 1 Haziran’da birçok işletmenin açılmasıyla birlikte 786’ya kadar düşen doğrulanmış olgu sayısının 15 Haziran’da %103 artışla 1.592’ye kadar yükselmesiyle kendini göstermiştir (2).

Sağlık Bakanlığı halen olguların ve ölümlerin bölgelere, il ve ilçelere, yaş gruplarına, cinsiyete, sosyal sınıflara, eşlik eden hastalıklara, hastalık bulgularına ve risk gruplarına göre dağılımını açıklamaktan kaçınmaktadır. Türkiye’de olgulara ve ölümlere ilişkin dağılımların açıklanmaması pandemi ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme yapmayı engellemektedir. Türkiye’de COVID-19 pandemisinin yönetimi şeffaflıktan uzaktır. Sağlık Bakanlığı, klinik ve epidemiyolojik olarak COVID-19 tanısı konulan, ancak laboratuvar testi ile kesinleştirilmemiş olası/kuşkulu olgular ve ölümlerin

Şekil 1. Türkiye’de Haftalara Göre Doğrulanmış Olgu ve Ölüm Sayıları

* Prof.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, TTB COVID-19 İzleme Kurulu Üyesi.

sayısını açıklamadığı için meslek örgütleri ve bağımsız bilim insanları tarafından pandeminin gerçek etkisi değerlendirilememektedir (4).

Ayrıca Sağlık Bakanlığı'nın COVID-19 ile ilgili yapılacak bütün araştırmaları izne tabi tutması da Türkiye'de COVID-19 araştırmalarının yeterince yaygın olarak yapılmasını engelleme, en azından yavaşlatma potansiyeline sahiptir.

COVID-19 salgınının başlangıcından bugüne kadar yapılan araştırmalar, hastalığa yol açan virüsün (SARS-CoV-2) kesin olmamakla birlikte vahşi yaşamdan kaynaklandığını göstermektedir. COVID-19'a özgü bir aşı ve hastalığa karşı etkili bir ilaçla tedavisi henüz mevcut değildir. SARS CoV-2 daha önce insanları hastalandırıcı bilinmeyen bir etkidir ve hastalığı (COVID-19) geçirip sağlığına kavuşanlarda kalıcı bağışıklığın gelişip gelişmediği de henüz kesin olarak bilinmemektedir.

Dünyanın değişik ülkelerinden elde edilebilen verilere göre (Ülkemizde olguların ve ölümlerin dağılımına ilişkin herhangi bir veri yayınlanmadığı için, Türkiye'ye özgü risk grupları değerlendirmesi yapılamamaktadır) ilerlemiş yaş (60 yaş ve üzeri), kronik hastalığı olan erişkinler (Kalp/damar hastalıkları, hipertansiyon, diyabet, kronik tıkaçıcı akciğer hastalığı, astım, kronik böbrek hastalıkları, karaciğer hastalıkları, bağışıklık sistemini zayıflatan rahatsızlıklar ve kanser), obezite ve tütün kullanımı risk grubunu oluşturmaktadır (5).

Pandeminin yükü sosyal sınıflar arasında eşitsiz dağılmaktadır. Örneğin ABD'de beyazlara göre siyahlarda, Latin Amerikalılarda, göçmenlerde ve Amerika yerlilerinde hastalığın yükünün daha fazla olduğu gösterilmiştir (6). İngiltere'de yapılan çalışmalarda da COVID-19'a bağlı ölümlerde beyazlarla karşılaştırıldığında siyahlar, Asya kökenliler ve etnik azınlık grupları arasında kabul edilemez farklılıklar olduğu

ortaya çıkarılmıştır (7).

Elde edilen bilgiler, diğer birçok hastalıkta olduğu gibi yoksullar, yoksunlar, göçmenler ve sığınmacıların bu hastalıktan daha fazla etkilendiğini göstermektedir. Ülkemizde sayıları dört milyonu aşan sığınmacı yaşamakta olduğu halde, henüz sığınmacılarda görülen olgu ve ölümlere ilişkin veri yayınlanmadığından değerlendirme yapılamamaktadır.

Türkiye'de gerek DİSK'in yaptığı açıklamalar (DİSK-AR tarafından 27 Nisan'da yayınlanan raporda DİSK üyesi işçiler arasında COVID-19 pozitif vaka oranının Türkiye'deki toplam vaka oranının 3,2 katı olduğuna dikkat çekildi), gerekse de iş cinayetlerinin pandemi sırasında azalma göstermemesi (2019 yılı Nisan ayında 153 çalışan vefat ederken, en az 103'ü COVID-19 nedeniyle olmak üzere 2020 Nisan'ında 220 çalışan yaşamını yitirdi), hastalığın yükünün emekçilerde daha ağır olduğunu ve ağır bedeller ödemek zorunda kaldıklarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu pandemi sırasında bütün dünyada sağlık çalışanları çok etkilenmiştir. Zonguldak Valisi tarafından 18 Nisan'da yapılan açıklamaya göre (8), Zonguldak'ta enfekte olan sağlık çalışanlarının oranı (567 pozitif vakadan 137'si sağlık çalışanı, %24,2) dünyanın en yüksek oranlarından birisidir. Sağlık Bakanlığı en son 29 Nisan'da enfekte olan sağlık çalışanı sayısını 7.428 olarak açıklamıştır. Türkiye'ye ilişkin veriler Sağlık Bakanlığı tarafından düzenli olarak açıklanmadığı için güncel sayılar bilinmemekle birlikte; 10 binin üzerinde sağlık çalışanının enfekte olduğu tahmin edilmekte ve 43 kişinin yaşamını yitirdiği bilinmektedir (9).

COVID-19 pandemisi konuyla ilgili bilim insanları için şaşırtıcı olmamıştır. DSÖ 2007'de pandemik influenza, sıtma ve tüberküloz gibi yüzyılı aşan hasta-

lıkların mutasyon, antimikrobiyal ilaçlara karşı direnç artışı ve zayıf sağlık sistemleri yoluyla sağlığı tehdit etmeye devam ettiğini, 1967'den beri HIV, Ebola kanamalı ateşi, Marburg ateşi ve SARS dahil en az 39 yeni patojen tanımlandığını ve yeni bulaşıcı hastalıkların daha önce görülmemiş bir hızla, sıklıkla sınırları hızla geçip yayılma yeteneği ile ortaya çıktığı konusunda uyarılmıştı (10).

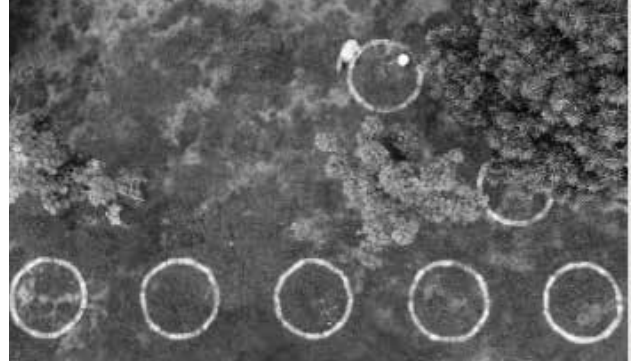
Geçmişten çok daha sık ve çok daha uzak mesafelere seyahat eden, daha yoğun nüfuslu bölgelerde yaşayan ve vahşi hayvanlarla daha yakın temasa giren insanlar, yeni bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması ve hızla yayılması ile küresel salgınlara neden olma potansiyeli taşımaktadır. Küreselleşmenin etkileri, insan nüfusunun yoğun hareketliliği ve kötü kentleşme göz önüne alındığında, bir sonraki ortaya çıkacak virüsün de hızla ve uzağa yayılması olasıdır. Bu virüsün veya kaynağının doğasını veya nerede yayılmaya başlayacağını öngörmek ise olanaksızdır (11).

COVID-19 pandemisini, pandemiye yol açan virüs başta olmak üzere, virüslere karşı yürütülmesi gereken (Aşı, ilaç vb.) tıbbi çalışmalarla birlikte; küresel kapitalizmin hayvanların doğal yaşam alanlarını yok eden ve insanların yaşam alanlarını ve biçimlerini değiştiren yapısıyla birlikte ele almak gerekir (12).

Kaynaklar

1. WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard Data last updated:2020/6/27, 5:40pm CEST, https://covid19.who.int/?gclid=Cj0KCQjw3Nv3BRC8ARIsAPh8hGLfZy_T28iRYpJlOtVIK0RahIWCgwXMfeY-Hx7CyiT1C-RkywTb84aAhrIEALw_wcB.

2. T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye'deki Güncel Durum, 27 Haziran 2020, <https://covid19.saglik.gov.tr/>.

3. ECDC, COVID-19, 2020/6/27, <https://qap.ecdc.europa.eu/public/extensions/COVID-19/COVID-19.html>.

4. Pala K. COVID-19: Case and Death Notification Problems in Turkey. Turk Thorac J 2020; 21(3): 213-4.

5. Jordan Rachel E, Adab Peymane, Cheng K K. Covid-19: risk factors for severe disease and death BMJ 2020; 368:m1198.

6. Dom AV, Cooney RE, Sabin ML. COVID-19 exacerbating inequalities in the US. Lancet. 2020 Apr 18;395(10232):1243-1244.

7. Aldridge RW, Lewer D, Katikireddi SV et al. Black, Asian and Minority Ethnic groups in England are at increased risk of death from COVID-19: indirect standardisation of NHS mortality data [version 1; peer review: awaiting peer review]. Wellcome Open Res 2020;5:88.

8. TTB'den Zonguldak Valisi'ne yanıt: "Sağlık çalışanlarını koruyamayan toplumu hiç koruyamaz". BirGün, 18 Nisan 2020, <https://www.birgun.net/haber/ttb-den-zonguldak-valisi-ne-yanit-saglik-calisanlarini-koruyamayan-toplumu-hic-koruyamaz-297156>.

9. TTB'den Sağlık Bakanlığı'na: Sağlık çalışanlarıyla ilgili COVID-19 bilgilerini açıklayın! Türk Tabipleri Birliği, 18.06.2020, https://www.ttb.org.tr/kollar/COVID19/haber_goster.php?Guid=63c02558-b161-11ea-a732-c115216aae2a.

10. WHO. International spread of disease threatens public health security, 23 August 2007, <https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2007/pr44/en/>.

11. Managing epidemics: key facts about major deadly diseases. Geneva: World Health Organization; 2018. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

12. Pala K. Salgınlar Çağı Yaşadığımız. Birikim Dergisi, 7 Nisan 2020, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10018/salginlar-cagi-yasadigimiz>.

Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından COVID-19

Gaye Burcu YILDIZ (*)

Bu yazıda, Covid-19'un farklı sigorta kolları açısından ortaya çıkarılabileceği durumlar, farklı sigortalılar açısından incelenecektir.

I. COVID-19 VE KISA VADELİ SİGORTA KOLLARI

A. İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortası

4/1,a kapsamındaki sigortalılar: Genel olarak iş sözleşmesine bağlı olarak çalışanlar olarak ifade edebileceğimiz bu sigorta grubu açısından öncelikle iş kazası ve meslek hastalığı sigorta kolu ele alınmalıdır. 5510 sayılı yasanın 13.maddesi hangi durumlarda meydana gelen kazanın iş kazası sayılacağını düzenlemektedir. Buna göre; sigortalının işyerinde bulunduğu sırada; işveren tarafından yürütülmekte olan iş nedeniyle sigortalı kendi adına ve hesabına bağımsız çalışıyorsa yürütmekte olduğu iş nedeniyle; bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının, görevli olarak işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda; Bu Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki emziren kadın sigortalının, iş mevzuatı gereğince çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda; Sigortalıların, işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş sırasında meydana gelen ve sigortalıyı hemen veya sonradan bedenen ya da ruhen engelli hâle getiren olaydır.

Eğer sigortalı, Covid-19 virüsüne yukarıda sayılan durumlardan birinde yakalanıyorsa ve bunu ispat edebiliyorsa hastalık iş kazası sayılacaktır. Özel bir hastanede doktor ya da hemşire olarak çalışan ve Covid-19 hastalarını tedavi eden bir 4/1,a sigortalısının virüsü kapması durumu bu alanda verilebilecek en açık örnektir.

Örnekler çoğaltılabilir; işyerinde yakın çalıştığı kişilerden birinin Covid-19 pozitif olduğu, kendisinin de bu kişi ile temas dolayısıyla hastalığa yakalandığı tespit edilebiliyorsa bu durumu iş kazası olarak saymak gerekir. Burada belli bir ispat zorluğu olduğu açıktır. Ancak iş kazasına yakalandığını iddia eden kişinin işyeri dışındaki sosyal çevresinde, özellikle aynı evde yaşadığı aile bireylerinde hastalık tespit edilmemekteyse, güçlü olasılık olarak işyerinde virüse maruz kaldığı kabul edilebilir. Benzer şekilde işyerine gidiş-geliş sırasında kullanılan servis araçlarında sosyal mesafe kuralına uyulmadığı, bu nedenle servis içinde birlikte seyahat eden kişilerde virüsün tespit edilmesi de iş kazası olarak değerlendirmeye uygun olacaktır. İnşaat işyerlerinde ya da işçilerin iş yapılan alanda konteynir ya da yatakhanelerde kalmaları, dışarı ile temaslarının bulunmaması durumunda, işyerinde iken

Covid-19 hastalığına yakalanmaları iş kazası olarak kabul edilmelidir. Bu son örnekte işçilerin dışarı ile teması olmadığından virüse ancak işyeri ortamında maruz kaldıkları açıktır.

İş kazası tespit edildikten sonra işverenin Kanunun 13.maddesi uyarınca kolluk kuvvetlerine ve Kuruma bildirimde bulunması gerekmektedir.

Covid-19'un meslek hastalığı sayılıp sayılmayacağı da değerlendirilmelidir. Meslek hastalığı, işin yürütüm şeklinden ya da sigortalının çalıştığı veya yaptığı işin niteliğinden dolayı tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, bedensel veya ruhsal engellilik halleridir. İş kazası aniden veya çok kısa bir zaman aralığı içinde meydana gelen bir olay sonucu ortaya çıkmakta iken meslek hastalığında zarar verici etkene zaman içinde, sürekli tekrarlanan bir şekilde maruz kalınmakta ve sağlıktaki bozulma yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Covid-19 hastalığı meslek hastalığı tanımına uymamaktadır.

İş kazası tanımında geçen durumlardan birinde Covid-19' a yakalanarak iş kazası geçirdiği kabul edilen sigortalı, tedavi altına alındığı günden itibaren geçici iş göremezlik ödeneğinden yararlanır (md 18). Bu ödenekten yararlanabilmek için sigortalının belli bir süre çalışmış olması (sigortalılık süresi) ve belli süre prim ödemiş olması aranmaz. Geçici iş göremezlik ödeneği sigortalı tamamen iyileşene kadar ödenir.

Şayet gördüğü tedavi sonrasında meslekte kazanma gücünün %10 ve daha fazla oranda azaldığı Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilirse sigortalıya sürekli iş

* Doç.Dr., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, ÇEEİ Bölümü, İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik ABD Öğretim Üyesi

göremezlik geliri de bağlanır (md 19). Sigortalı daha sonra çalışmaya devam edebilir, çalışmaya başladığı için sürekli iş göremezlik geliri kesilmez.

Eğer sigortalı, iş kazası kapsamında değerlendirilen Covid-19 hastalığı nedeniyle hayatını kaybederse hak sahiplerine iş kazası ve meslek hastalığı sigortasından gelir bağlanır. Hak sahipleri sigortalının eşi, çocukları ve anne-babasıdır. Ayrıca hak sahiplerine cenaze ödeneği ve gelirden faydalanan kız çocuklarının evlenmeleri nedeniyle gelirlerinin kesilmesi durumunda talepleri halinde iki yıllık gelir tutarı peşinen evlenme ödeneği olarak ödenir (md 37).

Sigortalının Covid-19'a yakalanmasında işverenin kusuru varsa, örneğin işyerinde Covid-19'a karşı hiçbir önlem alınmadan çalışmaya devam edilmiş ve bunun sonucunda aynı işyerinde pek çok kişi hastalığa yakalanmışsa veya İçişleri Bakanlığı genelgesi kapsamında kronik hastalığı olan (astım-KOAH-yüksek tansiyon vb) olduğu için sokağa çıkma yasağı kapsamında bulunan kişileri çalıştırmaya devam etmiş ve bu kişiler hastalığa yakalanmışsa SGK, sigortalı ve/veya hak sahiplerine yaptığı ödemelerin ilk peşin sermaye değeri ile sınırlı olmak kaydıyla kusuru oranında işverene rücu hakkını kullanır (md 21). Şayet sigortalı süresi içinde Kuruma bildirilmemiş ve bu arada iş kazasına maruz kalmışsa, SGK 5510 sayılı Kanununun 23.maddesi uyarınca işverenin kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın rücu hakkına sahiptir.

5510 sayılı Kanunun **5.maddesi uyarınca kısmen sigortalı** sayılarak iş kazası ve meslek hastalığı sigortası ile ilişkilendirilen kişiler, örneğin çıraklar, ceza infaz kurumları ile tutukevlerindeki atölyelerde çalışan hükümlü ve tutuklular, Türkiye İş Kurumu tarafından düzenlenen meslek edindirme, geliştirme ve değiştirme eğitime katılan kursiyerler açısından da yukarıdaki açıklamalar geçerlidir.

4/1,b kapsamındaki sigortalılar; 5510 sayılı yasanın 4/1,b kapsamında sigortalı olanlar (bağımsız çalışanlar) 13.madde uyarınca yürütmekte olduğu iş nedeniyle bedenen veya ruhen engelli hâle gelirlerse iş kazası geçirmiş sayılırlar. Örneğin muayenehanesinde hizmet veren bir diş hekimine, tedavi ettiği bir hastasından Covid-19 bulaşmışsa bu 4/1,b sigortalısı olan diş hekimi için iş kazası sayılacaktır. 5510 sayılı yasa, 4/1,b sigortalısının ancak yatarak tedavi görmesi durumunda geçici iş göremezlik ödeneğinden yararlanabilmesine olanak tanımaktadır. Ödenekten yararlanabilmenin diğer şartı ise 4/1,b sigortalısının

kendi sigortalılığı nedeniyle Kuruma GSS dahil prim ve prime ilişkin borcunun bulunmamasıdır. Yakalandığı hastalık nedeniyle meslekte kazanma gücünde %10 ve daha üzerinden bir oranda azalma olduğu Kurum Sağlık Kurulu raporu ile belirlenen 4/1,b sigortalısına, Kuruma kendi sigortalılığı nedeniyle GSS dahil prim ve prime ilişkin borcu olmaması kaydıyla sürekli iş göremezlik geliri de bağlanır.

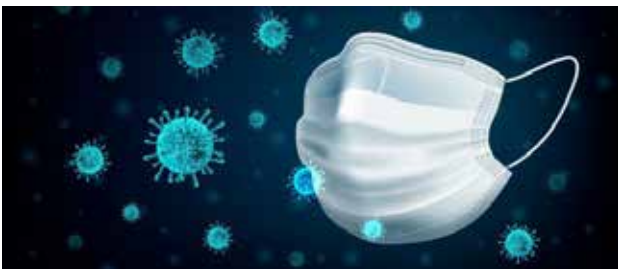
İş kazası kapsamında değerlendirilen Covid-19 nedeniyle hayatını kaybetmesi durumunda hak sahiplerine gelir bağlanır. Hak sahiplerine gelir bağlanabilmesi için de 4/1,b sigortalısının, Kuruma kendi sigortalılığı nedeniyle GSS dahil prim ve prime ilişkin borcunun olmaması zorunludur (md 20/4).

4/1,b sigortalısına ve/veya hak sahiplerine yapılan ödemelerin ve bağlanan gelirin Kurum tarafından üçüncü kişilere rücu olanağı Kanununun 21/4.fıkrasında düzenlenmiştir. Bağımsız çalışan sigortalıya virüsü bulaştıran kişi kusurlu ise SGK, sigortalıya ve hak sahiplerine yapılan veya ileride yapılması gereken ödemeler ile bağlanan gelirin başladığı tarihteki ilk peşin sermaye değerinin yarısı, zarara sebep olan üçüncü kişilere ve şayet kusuru varsa bunları çalıştıranlara rücu edilir. Yukarıda verdiğimiz örnek üzerinden açıklamak gerekirse, diş hekimine tedavi için giden ve kendisinde Covid-19 olduğunu bilmesine rağmen diş hekimini uyardıran kişi kusurludur. Bu durumun tespiti halinde SGK'ya karşı kusuru oranında rücu sorumlu tutulabilir. Ancak kişinin kendisinde virüs olduğunu bilmeden tedaviye gitmesi ve diş hekimine bulaştırması durumunda kusurundan söz edilmeyecektir. Bu durumda SGK'nın rücu hakkı da doğmayacaktır.

4/1,c sigortalıları kısa vadeli sigorta kollarının kapsamında yer almamaktadırlar.

B. Hastalık Sigortası

4/1,a kapsamında sigortalı olanlar ile 5.madde kapsamında hastalık sigortası ile ilişkilendirilen aday çırak, çırak ve işletmelerde meslekî eğitim gören öğrenciler ile Türkiye ile sosyal güvenlik sözleşmesi olmayan ülkelerde iş üstlenen işverenlerce yurt dışındaki işyerlerinde çalıştırılmak üzere götürülen Türk işçileri iş kazası sayılan haller dışında Covid-19 virüsü nedeniyle hastalanırlarsa kendilerine hastalık sigortasından geçici iş göremezlik ödeneği ödenir. Hastalık sigortasından sadece hastalık nedeniyle çalışılmadığı için uğra-

nilan gelir kaybını gidermeye yönelik parasal yardım yapılmaktadır. Sağlık yardımlarından ise Genel Sağlık Sigortası kapsamında yararlanırlar.

4/1, a ve 5. madde kapsamında kısmen sigortalı olup hastalık sigortası ile ilişkilendirilenler, hastalık nedeniyle (Covid-19) iş göremezliğe uğramaları durumunda iş göremezliğin başladığı tarihten önceki bir yıl içinde en az 90 gün kısa vadeli sigorta primi bildirilmiş olması şartıyla iş göremezliğin üçüncü gününden itibaren başlayacak geçici iş göremezlik ödeneğinden yararlanırlar. Geçici iş göremezlik ödeneği sigortalı tamamen iyileşene kadar ödenir.

Hastalık sigortasından sağlanan geçici iş göremezlik ödeneğinden yararlanacakların düzenlendiği 5510 sayılı yasanın 18. maddesinde 4/1, b kapsamında sigortalı olanlar sayılmadığından, bağımsız çalışanlar fiilen hastalık sigortası kapsamı dışında bırakılmışlardır.

Hastalık sigortasından sağlanan yardımlarla ilgili olarak Kurumun rücu hakkı yasanın 21/3. maddesinden düzenlenmiştir. Buna göre 'Çalışma mevzuatında sağlık raporu alınması gerektiği belirtilen işlerde, böyle bir rapora dayanılmaksızın veya eldeki rapora aykırı olarak bünyeye elverişli olmadığı işte çalıştırılan sigortalının, bu işe girmeden önce var olduğu tespit edilen veya bünyeye elverişli olmadığı işte çalıştırılması sonucu meydana gelen hastalığı nedeniyle, Kurumca sigortalıya ödenen geçici iş göremezlik ödeneği işverene ödetilir.' İş kazası ve meslek hastalığı ile ilgili olarak yukarıda değinilen 23. madde kapsamında sorumluluk burada da söz konusu olabilir. Şayet Kuruma süresi içinde bildirilmeyen sigortalı, hastalık sigortasından yararlanması gereken bir durumla karşı karşıya gelirse Kurum gerekli ödemeleri yapar ve 21. maddedeki sorumluluk halleri aranmaksızın işverene rücu hakkını kullanabilir.

II. COVID-19 VE UZUN VADELİ SİGORTA KOLLARI

A. Malullük Sigortası

4/1, a kapsamındaki sigortalılar: Covid-19 nedeniyle çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60'ını kaybettiği (Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurullarınca düzenlenen raporlar ve dayandığı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucunda) Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilen sigortalı malül sayılır (md 25/1).

4/1, b kapsamındaki sigortalılar: Covid-19 nedeniyle çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60'ını kaybettiği (Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurullarınca düzenlenen raporlar ve dayandığı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucunda) Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilen sigortalı malül sayılır (md 25/1).

4/1, c kapsamındaki sigortalılar: Covid-19 nedeniyle çalışma gücünün en az % 60'ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde meslekte kazanma

gücünü kaybettiği (Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurullarınca düzenlenen raporlar ve dayandığı tıbbi belgelerin incelenmesi sonucunda) Kurum Sağlık Kurulunca tespit edilen sigortalı malül sayılır (md 25/1). 4/1, c kapsamındaki sigortalılar için vazife malullüğü durumu da söz konusu olabilir. Kanunun 47. maddesinde sayılan durumlarda Covid-19 hastalığına yakalanmaları durumunda, Kanunda aranan diğer şartları da taşımaları koşuluyla, kendilerine vazife malullüğü aylığı bağlanması gerekir. Örneğin 5510 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden sonra ilk kez çalışmaya başlayan ve devlet hastanesinde görev yapan bir doktorun hasta tedavi ederken Covid-19'a maruz kalması 47. madde kapsamında vazife malullüğü kapsamında yer alır. Anılan maddedeki diğer koşulların da sağlanması durumunda 4/1, c sigortalısında vazife malullüğü aylığı bağlanır.

Ortak hükümler: Malullük sigortasından sağlanan temel yardım malullük aylığı bağlanmasıdır.

Malullük aylığından yararlanmak için 5510 sayılı Kanunun 26. maddesi uyarınca aranan şartlar şunlardır;

- 25 inci maddeye göre malül sayılması,
- En az on yıldan beri sigortalı bulunup, toplam olarak 1800 gün veya başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malül olan sigortalılar için ise sigortalılık süresi aranmaksızın 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olması gerekmektedir.
- Malûliyeti nedeniyle sigortalı olarak çalıştığı işten ayrıldıktan veya işyerini kapattıktan veya devrettikten sonra Kurumdan yazılı istekte bulunması gerekir.

4/1, b kapsamında sigortalı olanların malullük aylığından yararlanmaları için ayrıca kendi sigortalılığı nedeniyle GSS primi dahil, prim ve prime ilişkin her türlü borçlarını Kuruma ödemiş olmaları gerekir.

Sigortalılık süresinin hesaplanmasında 5510 sayılı yasanın 38. maddesi uyarınca 18 yaşın doldurulduğu tarihten önce geçen sigortalılık süresi hesaba katılmaz. Ancak bu dönemde ödenen primler, prim ödeme gün sayısına dahil edilir (md 38/2).

B. Ölüm Sigortası

Covid-19 nedeniyle hayatını kaybeden sigortalıların (4/l, a, b ve c bendi kapsamında sigortalı sayılanlar) hak sahiplerine (eş, çocuklar ve anne-baba) ölüm aylığı bağlanır. Ölüm aylığı bağlanması için gereken koşulları taşımayan hak sahiplerine, talepleri halinde toptan ödeme yapılır. Bu sigorta kolundan ayrıca cenaze ödeneği ve aylık almakta iken evlendiği için aylığı kesilen kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi yardımları yapılır.

Ölüm aylığından yararlanabilmek için sigortalılar nezdinde aranan şartlar şunlardır;

- En az 1800 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası primi ödemiş olan sigortalı için ayrıca bir sigortalılık süresi aranmaksızın hak sahipleri ölüm sigortasından yararlanabilir. (4/l,a,b,c bendi için geçerlidir)
- Kanunun **4/l,a bendine tabi sigortalılar** için, borçlanma süreleri hariç olmak üzere, en az beş yıldan beri sigortalı bulunup toplam 900 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak koşuluyla hak sahipleri ölüm sigortasından yararlanabilir. Bu ihtimalde 4/l,a bendine tabi olan sigortalı için hem sigortalılık süresi hem de prim ödeme gün sayısı koşulu birlikte sağlanmış olmalıdır.
- Malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta iken veya bu aylıklara hak kazanmış olmakla birlikte henüz işlemlerin tamamlanmadığı durumda ölen sigortalıların hak sahipleri ölüm sigortasından yararlanabilirler. Bu gruba giren sigortalılar için ayrıca sigortalılık süresi ya da prim ödeme gün sayısı aranmaz.
- Malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta iken çalışmaya başlaması nedeniyle aylıkları kesilen sigortalıların hak sahipleri ölüm sigortasından yararlanabilirler.

Diğer sigorta kollarında gördüğümüz üzere, 5510 sayılı yasanın 4/l,b bendi uyarınca sigortalı olan bağımsız çalışanın hak sahiplerine aylık bağlanabilmesi için ölen sigortalının genel sağlık sigortası primi dahil kendi sigortalılığından dolayı prim ve prime ilişkin her türlü borcunun olmaması veya ödenmesi şarttır (m.32/son).

Sigortalılık süresi ile ilgili olarak 5510 sayılı Kanununun 38/2 hükmü burada da uygulanacaktır.

C. Uzun Vadeli Sigorta Kollarında Kurumun Rücu Hakkı

Uzun vadeli sigorta kollarında Kurumun rücu hakkı 5510 sayılı yasanın 39.maddesinde düzenlenmiştir. Maddenin ilk fıkrası uyarınca 'Üçüncü bir kişinin kastı nedeniyle malül veya vazife malül olan sigortalıya veya ölümü halinde hak sahiplerine, bu Kanun uyarınca bağlanacak aylığın başladığı tarihteki ilk peşin sermaye değerinin yarısı için Kurumca zarara sebep olan üçüncü kişilere rücu edilir.'

Covid-19 virüsünün üçüncü kişi tarafından kasten bulaştırılması hariç olmak üzere Kurumun malullük ve ölüm sigortalarından yaptığı yardımları rücu etme olanağı bulunmamaktadır. Hastalığın kasten bulaştırılması ihtimali oldukça düşük olacağından Kurumun Covid-19 nedeniyle uzun vadeli sigorta kollarından yaptığı yardımları rücu edebilmesi pek olası görünmemektedir.

Son olarak 07.05.2020 tarihinde yayınlanan 2020/12 sayılı SGK Genelgesi üzerinde de durulmalıdır. Bu genelge, SGK Başkanlığı Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanmış ve Covid-19 kapsamında sağlık kuruluşlarına başvuran sigortalılar için yasanın 15.maddesine atıf yaparak 'hastalık sigortası' kapsamında provizyon alınması gerektiğini ifade etmektedir. Öncelikle ifade edilmelidir ki 5510 sayılı yasanın iş kazası ve meslek hastalığı tanımlarına giren bir durumda hastalığa yakalanan ve Covid-19'a yasada sayılan bu durumlardan birinde yakalandığını ispat eden sigortalı açısından SGK'nın yayınladığı, idari işlem niteliğinde olan bu genelge 5510 sayılı yasanın hükümlerini değiştiremez, yasaya üstünlüğü olamaz. Yukarıda da ifade ettiğim üzere, sigortalı açısından Covid-19'a iş kazası sayılan durumlardan birinde yakalandığını ispat etmek bazı durumlarda zorluk içerebilir. Ancak bazı durumlarda da oldukça kolay olabilir. Dolayısıyla sigortalıların Covid-19'a yakalanmaları her durumda iş kazası ya da meslek hastalığıdır denemeyeceği gibi aksi de söylenemez. Her somut olayın özelliklerine ve 5510 sayılı yasanın ilgili hükümlerine göre değerlendirme yapılması gerekir. Bu konuda uyumsuzluk çıkması durumunda hukuki nitelendirme her durumda yargıya aittir.

Salgın Koşullarında Market İşçilerinin Sağlığı ve Güvenliği: Karşılaştırmalı Bir Çalışma

Emirali KARADOĞAN (*)

GİRİŞ

Covid-19 pandemisi sürecinde çalışmaya devam eden birkaç sektör çalışanı içerisinde market işçileri de yer alıyor. Market işçileri diğer sektörlerden farklı olarak hem birbirleri ile hem de markete gelen müşterilerle fiziki temasın yoğun olduğu/olabileceği ortamlarda çalışıyorlar. Bu tür bir çalışma ortamı farklı sorunların yaşanma olasılığını da artırıyor. Market işçilerinin Covid-19 ile enfekte olması, sadece kendisi için değil, çalışma arkadaşları, ailesi ve markete gelen tüm müşteriler için riskler yaratır. Buradan hareketle, market işyerlerinde çalışanlara yönelik alınacak önlemlerin bireysel değil, aslında toplumsal bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz.

Bu çalışma Covid 19 sürecinde market işçilerinin çalışma koşulları ve işyerlerinde işçilerin sağlığını korumaya yönelik alınan önlemleri konu edinmektedir. Türkiye’de pandemiye ilişkin tartışmalarda temel/yaşamsal işleri yapan işçilerin sağlık ve güvenliğine yeterince önem verilmediği görülmektedir. Bunun bir yansıması olarak Türkiye’de market işçilerinin işçi sağlığı güvenliğini odağına koyan bir çalışma da bulunmamaktadır. Esasında benzer bir eğilimin dünyada da söz konusu olduğu söylenebilir. Bu alanda az sayıda çalışma vardır. Bunlardan biri de İrlanda’nın Mandate sendikasının araştırmasıdır¹. Bu çalışmada Mandate sendikası tarafından gerçekleştirilen anketten yararlanılarak Türkiye’deki market işçilerini korumaya yönelik alınan sağlık güvenlik önlemleri ile taleplerinin analizinin yapılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla öncelikle çalışmanın yöntemi hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra bulguların analizi yapılacaktır.

YÖNTEM

Verilerin derlenmesinde 6 soruluk kapılı uçlu anket formu ve derinlemesine mülakat tekniklerinden yararlandım. Anket soruları Mandate Sendikasının İrlanda’da market çalışanlarına uyguladığı anketin Türkçeleştirilmiş halidir. Böylece, marketlerdeki çalışma koşulları ve alınan önlemlere ilişkin, ülkeler arası karşılaştırmaya uygun bir veri derlenmesi amaçladım.

Anket formunu online bir platform üzerinde hazırladım. Öncelikle tespit edilen market işçileriyle yüz yüze görüşmeler yaptım, daha sonra bu görüşmelerden çalışanlardan elde edilen e-posta ve telefon gibi iletişim kanallarından kendilerine on-line anket formu gönderdim. Bununla birlikte, sosyal medya hesapları kullandım. Kimi zincir marketlerin hem firma düzeyinde

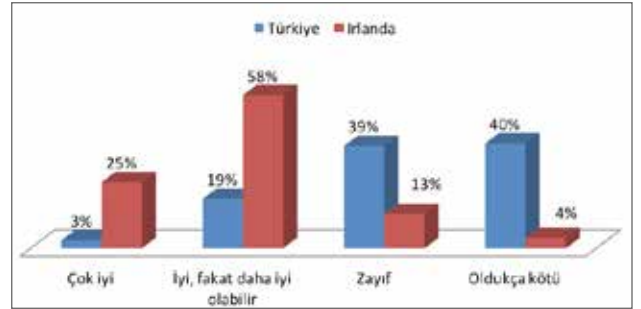
hem de farklı firma çalışanlarının bir araya gelerek kurdukları ve deneyimlerini paylaştıkları Facebook grup sayfalarına kayıt olup, anketleri bu gruplardan market çalışanlarıyla paylaştım. 25 Nisan – 7 Mayıs tarihleri arasında bu şekilde toplam 205 market çalışanına ulaştım. Ayrıca 10 market işçisi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim.

BULGULAR

1. İşyerlerinde koruma önlemlerine ilişkin önlemler yaygın bir şekilde ihlal ediliyor

Pandemide en önemli tehlikenin çalışanların enfekte olması olduğunu ifade edebiliriz. Burada kritik olan ise marketlerde alınması gereken önlemlerin sadece çalışanlara değil, müşterilere de yönelik olmasıdır. İşyerinde alınan önlemlerin düzeyi Mandate verileri ile kıyaslaması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Grafik 1- İşverenin çalışanların ve müşterilerin COVID-19’dan korunmalarına yönelik aldığı önlemleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

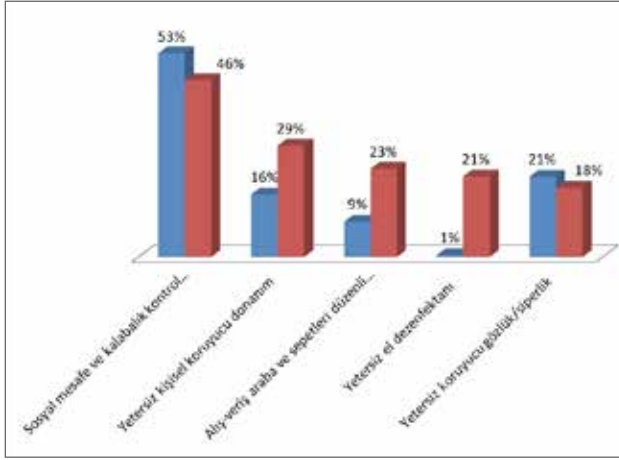

Grafikten Türkiye’deki market işçilerine yönelik alınan önlemlerin İrlandalı market işçilerine kıyasla daha kötü olduğu açıkça görülmektedir. İrlandalı market işçilerinin yaklaşık yüzde 83’ü alınan önlemlerin iyi ve üstü düzeyde olduğunu düşünürken, Türkiye’de ise tam tersi bir durum söz konusu ve ankete katılan market çalışanlarının yaklaşık %80’i alınan önlemlerin yetersiz olduğunu düşünmektedir.

Anket verileri, başta sosyal mesafe ve kalabalık kontrolü olmak üzere pandemiyle mücadelede ve işçi sağlığı alanında pek çok önlemin yaygın bir şekilde ihlal edildiğini göstermektedir. Aşağıdaki Grafik-2’de sorunun sadece Türkiye’de değil, İrlanda’da da market işçileri tarafından en çok dile getirilen sorun alanı olduğu görülmektedir.

(*) Dr. Tez-koop-İş Sendikası Genel Başkan Danışmanı ve Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Gönüllüsü

Grafik 2 - Aşağıdakilerden hangisi hala işyerinizde oluyor?

Her iki ülkede de market içinde alınması gereken diğer önlem ve işçilere verilmesi gereken koruyucu donanımlara dair verilerinde benzer oranlarda çıkması dikkat çekici. Maske, eldiven, gözlük, koruyucu kalkan ve siperlik gibi kişisel koruyucu donanım temini yetersizdir. Farklı olarak, Türkiye’de çalışanlara el dezenfektanının yeterli düzeyde dağıtıldığı görülüyor.

Doğrudan müşterilere yönelik alınması gereken önlemler arasında olan kullanılan arabaların ve sepetlerin yeterince sterilize edilmediği de dile getirilmiştir. Bu aslında virüsün müşteriler arasında yayılmasına doğrudan etki eden ve önemsenmesi ve önlem alınması gereken bir konu. Bu sorunun İrlandalı market işçileri tarafından daha çok dile getirildiği grafikte görülmektedir.

Gerekli önlemlerin alınması kuşkusuz sadece el dezenfektanının ve maskenin dağıtılması olarak görülüyor. Örneğin koronavirüse dair bilgilerin yanı sıra işçi sağlığı ve güvenliğine yönelik özel Covid-19 eğitimlerinin verilmesi gerekli. Diğer yandan risk analizlerinin yapılmış olması da önemli kuşkusuz.

“Bizlere maske ve dezenfektan dağıttılar”

“Bize koruyucu olarak maske ve dezenfektan dağıttılar”

“Bize koruyucu olarak maske ve dezenfektan dağıttılar. Bu konuda her hangi bir eğitim verilmedi. Sadece telefonlarımıza bazı belgeler gönderdiler bakalım diye”

“Eğitim dersiniz doğrudan salgınla ilgili bir eğitim verilmedi. Bizde Şok Akademi var, oradan bizlere bazı belgeler gönderiyorlar okuyalım diye. Okumaya vaktimiz mi kalıyor sanki”.

“Şirket gerekli önlemleri alıyor gibi ama çalışanlarda bir korku var”.

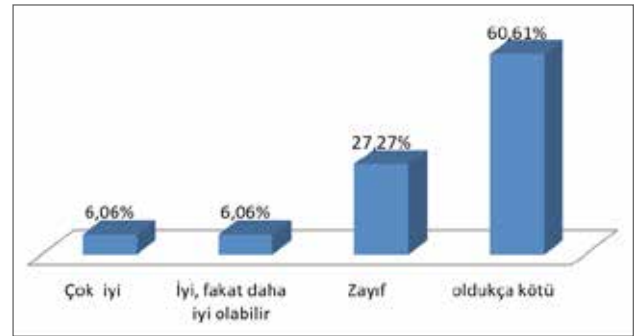
“Bana göre sağlık çalışanlarından daha fazla riskli çalışıyoruz. Onlar daha çok koruyucu elbise gibi şeyler kullanıyor. Ancak bize sadece maske verdiler. Eldiven gereksiz diyorlar ve vermiyorlar. Biz

gelen her ürünü elimizle temas ediyoruz. Özellikle kasada çalıştığınızda, kağıt ve bozuk paralardan ellerimiz kapkara oluyor; virüs ve mikrop taşıma olasılığı çok yüksek. Nasıl eldiven kullanmayalım. Eldiven vermedikleri için kendi paramızla alıp kullanıyoruz”

“Bize de hastane çalışanları gibi olamasa da, Çin’de görüyoruz market çalışanlarının giydiği kıyafet gibi koruyucuları bize de onlardan versinler”

Aşağıdaki Grafikte Sosyal mesafe ve kalabalık denetiminin ihlal edildiğini ifade eden işçilerin çalıştığı işyerlerinde alınan önlem düzeyini göstermektedir.

Grafik 3 - Sosyal mesafe - Önlem düzeyi ilişkisi

Çapraz verilerine baktığımızda sosyal mesafe ve müşteri kalabalığı denetiminin önlemlerin yetersiz alındığı marketlerde ihlal edildiği görülmektedir.

Sosyal mesafe ve kalabalık denetiminin ihlal edildiğini ifade eden işçilerin yaklaşık yüzde 88’i yetersiz önlem alınan işyerlerinde çalışmaktadır. Bu veriden hareketle önlemlerin yetersiz olduğu marketlerde market içi denetimin de gittikçe güçleştiğini ifade edebiliriz.

Market içerisinde sosyal mesafeye uyulmadığı yapılan mülakatlarda da dile getirilmiştir:

“Maskesiz gelenleri uyarın deniyor; ama içeri almayı denmiyor. Çok az personelle çalışıyor. Biz vardiyada 2 kişi çalışıyoruz. Mal geldiğinde bir kişi onlarla uğraşiyor, birini de kapıya koyamıyoruz ki. Kimseyi takip edemiyoruz.”

“Müşterilere mağazalarda kalma süresi konmalı. Bakıyoruz adam girmiş 45 dakikadır içerde hala maskesiz dolaşiyor. Mağazalara müşteri sınır getirildiğinde müşterilerden fırça yiyoruz.”

“Banka ve postane gibi yerlerde sıraya girip bekleyen müşteri, markete gelince aynı sabrı ve saygıyı market çalışanına göstermiyor. Bir de fırça yiyoruz”

“Müşteriler bir de çok agresif. İçlerinde işini kaybedenler var. Bu iyice gerilimi arttırıyor. Bazı müşteriler ta burnumuzun dibine giriyor. Zaten personel yetersiz bir de müşteriyi denetlemeye yetişemiyoruz”.

Ankette verilen yanıtlarda da görüldüğü gibi Covid-19 sürecinde market işyerinde çalışan işçileri korumaya yönelik gerekli önlemler yeterince alınmamıştır.

Özellikle market işyerlerinin bu süreçte açık kalması ve yoğun talebin varlığı satış hacimlerini arttırmış ve işçiler, işverenlerine büyük kar elde ettirmişlerdir. Fakat buna karşın, bu işçilere yönelik işçi sağlığı ve güvenliği önlemi olarak da ifade edebileceğimiz Covid-19'a karşı korunma önlemleri çok yetersiz kalmıştır. El dezenfektanı hariç kişisel koruyucu donanımların da yeterince sağlanmadığı tespit edilmiştir.

Diğer yandan, işyerindeki hastalığın yayılmasına engel olmak adına market içerisindekilerin bir birine fiziken uzak durma (sosyal mesafe) kuralının ise marketlerde en çok ihlal edilen kural olduğu tespit edilmiştir.

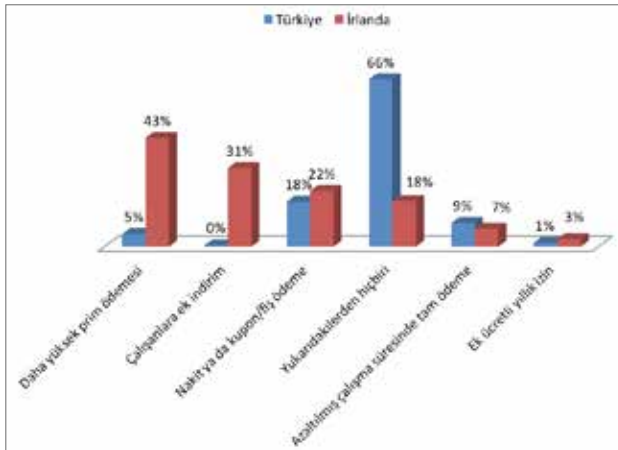
Market içerisinde sadece çalışanlara yönelik değil, müşterilere yönelik de gerekli önemin gösterilmediği ve müşterilerce kullanılan araba ve sepetlerin temizliği ve işyeri hijyeninin de yeterince sağlanmadığı ankete katılanların verdikleri yanıtlardan görülmüştür.

2. İşçiler ağır risk altında çalışmalarına rağmen gelir artışı şöyle dursun, kısaltılmış çalışma süreleri nedeniyle, ücret kaybı yaşıyorlar.

Bazı firmaların Covid-19 sürecinde çalışanlarına prim, ikramiye vb. fazla ücret vermeye başladı. Bunun temel gerekçesi bu süreçte karşı karşıya oldukları riski az da olsa tazmin etmek. Örneğin Amazon Covid-19 pandemisi süresince depolarında çalışan işçilerin saatlik ücretlerine 2 Dolar², Sainsbury's ve Tesco ise çalışanlarına yüzde 10 ek zam yaptı³.

Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi, İrlanda da koronavirüs riskinin hüküm sürdüğü koşullarda çalışmalarının karşılığında prim ödemesi şeklinde ek ücret aldıklarını ifade eden market işçilerinin oranı yüzde 43 ve bu oran Türkiye verisinin yaklaşık 8,5 katı.

Grafik 4 - Covid-19 süresince çalışmaktan dolayı aşağıdakilerden herhangi birisi işvereniniz tarafından risk primi ya da ikramiye olarak verilmekte midir?

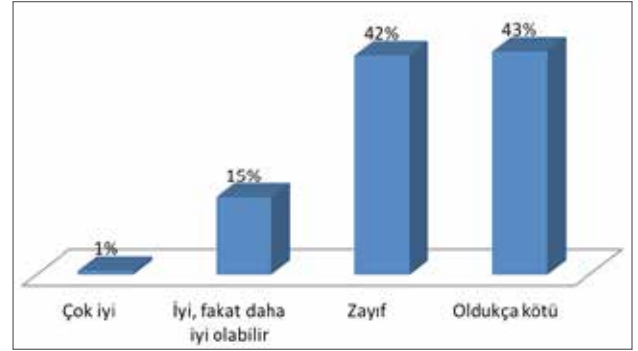
İrlanda'da işverenin ek ödeme dışındaki diğer katkıları ile birleştirildiğinde işçilere yönelik risk ödemesi yapıldığını ifade edenlerin oranı yaklaşık yüzde 86. Türkiye'de ise işçilerin sadece çok küçük bir kısmı (%5) riske karşı ek bir ücret aldığını ifade etmiştir.

Buna karşın, yüzde 66 gibi yüksek bir oranda işçi ise hayatları pahasına çalışmak zorunda kaldıklarını bu süreçte kendilerine her hangi bir ödeme veya indirim yapılmadığını belirtmişlerdir. Diğer bir ifade ile Covid-19 pandemi sürecinde çalışmalarına karşın işçilere risk primi gibi zamlı ücret ödenmemiştir.

Çalışma süresindeki azalmaya karşın tam ücret alanların oranı ise yalnızca %9,36'dır. Azaltılmış çalışma süresine karşın tam ücret aldıklarını ifade edenlerin yüzde 40'a yakını işyerlerinde alınan önlem düzeyini iyi ve çok iyi seviyede değerlendirmiştir. Buradan ücret düzeylerinde bir değişiklik olmayan, diğer bir ifade ile ücretlerini kesintisiz tam alan işçilerin çalışma koşullarının da daha iyi durumda olduğu görülmüştür. Görüşme yaptığımız bir işçi aynı sorunu "Sokağa çıkma yasağı nedeniyle maaşlarımızda kesinti yaptılar" ifadeleri ile dile getirmiştir. Yani çalışanların bir kısmında ücret artışı bir yana, tüm riskleri alıp çalışmalarına rağmen kısaltılmış çalışma süreleri nedeniyle ücret kayıpları yaşamıştır.

Aşağıdaki grafikte hiçbir katkı almayan işçilerin işyerindeki önlem düzeyleri görülmektedir. % 85'i alınan önlemlerin zayıf ve kötü olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 5 - Hiçbir katkı almayan işçilerin çalıştığı işyerleri

Market işçilerinin yoğun iş yüküne karşın, yeterli koruma tedbirleri alınmadan çalıştırılması, mülakat yaptığım işçiler tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir.

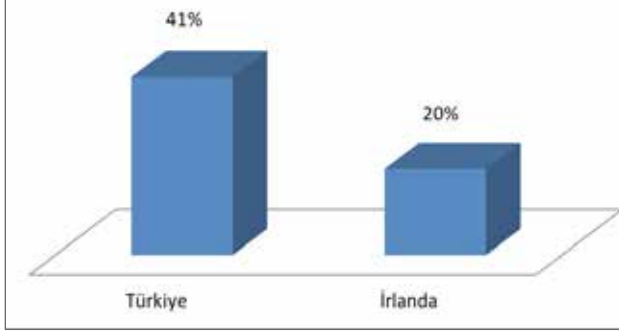
"Bu süreçte iş yükümüz çok arttı. Müşteriler kıtlık olacakmış gibi alışveriş yapıyorlar. Bizim mağaza küçük, biz müşteri azalır derken daha da arttı. Biz normal zamanlarda 5 kişi ile çalışıyorduk. Bu yoğunlukta yeni personel de almadılar"

"Virüs sürecinde işin artmasıyla uğraşırken bir de evlere servis hizmeti başladı. Aynı personelle bir de evlere servis yapmak zorunda bırakıldık. Halbuki bu görev tanımımızda yok. Zaten 3 kişiyiz bir de evlere servis yaptı onu da götürünce mağazada işler hiç yetişmiyor".

"Personel yetişmediği için fazla mesai yaptırılıyor. Yıllık 270 saat değil, neredeyse 500 saat fazla mesai yapıyoruz. Diğer mağazalarda arkadaşlarımız var; bazı mağazalarda 5 gün boyunca aynı kişilerin 11 saat full çalıştığını ve aç kapa yaptığını ilettiler".

İşçiler bu süreçte yoğun çalıştırılıyor. Buna karşılık %50 civarında ücret artışı talep ediyorlar.

Grafik 6 - Daha adil bir çalışma olması için sizce normal ücretinizin üzerinde verilebilecek risk primi oranı ne olmalı?

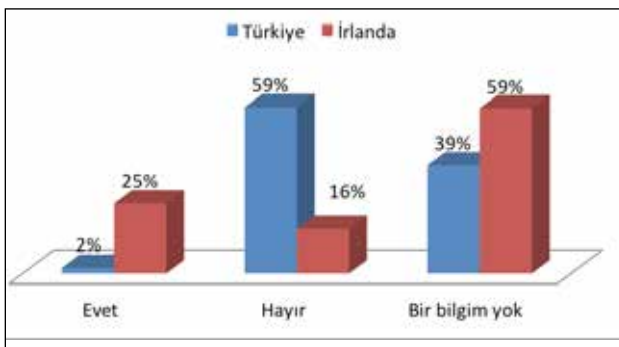
Grafikte de görüldüğü gibi Türkiye'deki işçilerin ek ücret beklentisi İrlandalı işçilerin beklentisinin iki katı düzeyindedir. Burada iki ülke arasındaki ücret düzeylerini de dikkate almak gerek.

3. İşçilerin %16'sının çalıştığı işyerinde Covid 19'a yakalanmış bir işçi var.

Yoğun bir tempoda çalışan market işçilerinin virüsle enfekte olması, diğer bir ifade ile virüs nedeniyle hastalanması durumunda ücretlerinin güvence altında olması önemli. Bu süreçte en çok dillendirilen durum ise, belli semptomları hisseden kişilerin en az 14 gün kendilerini karantinaya almalarına yönelik tavsiyedir. Buna karşın, tavsiye ile evinde kalan ya da hastanede Covid-19 teşhis ve tedavisi sonrası rapor alan işçilerin, işe gidememekten kaynaklı aylık gelirin düşmesini engelleyebilecek bir mekanizma var mı?

Aşağıdaki grafikte, işçilerin Covid-19 kaynaklı evde kalması ya da rapor alması durumunda ücretin tam ödenmesine dair güvenceye sahip olmadıkları görülmektedir. Yanıtlara göre Türkiye'de her 100 kişiden sadece 2'si bu güvenceye sahipken, İrlanda da buna evet diyenlerin oranı her 100 kişiden 25'i; diğer bir ifade ile her dört kişiden birisi ücret güvencesine sahip.

Grafik 7 - İşvereniniz tarafından COVID-19 olmanız ya da izole / karantinaya alınmanız durumunda ücretinizin tam ödenmesini kapsayan ek bir hastalık düzenlemesi yapıldı mı?

Ankete katılan market işçilerinin yaklaşık yüzde 60'ı işverenlerinin hastalık ya da izolasyon durumunda ücret gelirlerini garanti edecek bir düzenleme yapmadığı yönünde yanıt verirken, bu oran İrlanda'da Türkiye'nin yaklaşık dörtte biri oranında, yüzde 16 civarındadır.

Çalışanların ek bir ücret güvencelerinin olmaması onları çalışmaya zorluyor. Görüşmeciler de bu yönde görüş bildirdiler.

"Ben nasıl çalışayım bu halimle. Hem 'hamileler ve kronik hastalığı olanlar çalışmasın' deniyor hem beni işe çağırıyorlar. İş yasası gereği 32. Haftada ayrılacağım doğum iznime daha 1 ay var. Normalde başlamak istemiyorum. Ama işi de bırakamam, borçlarımız var. Ama başlarsam bana ve bebeğime bir şey olur diye çok korkuyorum".

Mülakat yapmış olduğum işçiler, ayrıca asıl kaygılarının evdeki yaşlılar olduğunu ve zorunlu olarak çalıştığını dile getirdiler.

"Kendimizden geçtik, arkadaşlar evdeki ailelerine bulaştırmaktan korkuyor. İş sıkıntısı olmasa burada neden bu salgında çalışayım. Herkes gibi benim de ödemelerim, kredilerim var. Yoksa neden canımı tehlikeye atayım",

"Virüs çıkınca bizlerden izin talep edenler oldu, ama yöneticiler pek oralı olmadılar"

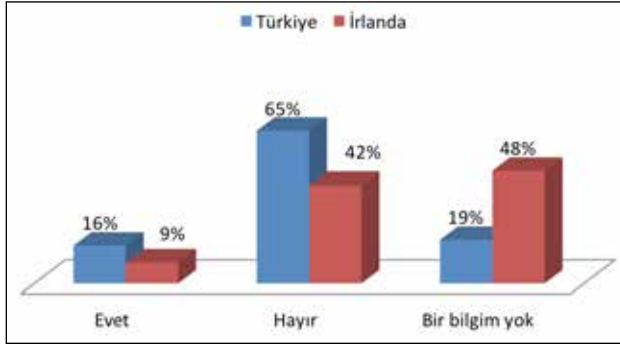
"Ben kendi adıma korkmuyorum ama evde yaşlılarımız var ve kronik hastalıkları var. İşsizlik var ne yapalım. Yoksa biz neden bu dönemde çalışmak isteyelim".

Bu veriler çerçevesinde Türkiye'de sağlıklarını riske eden market işçilerinin, sağlıklarını kaybetmeleri durumunda gelirlerini de kaybedecekleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durum işçileri sağlıkları pahasına çalışmaya zorluyor. Diğer yandan market işçilerinin ailelerinin Covid-19'a yakalanma düzeyi ayrıca araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkıyor.

Eğer sağlık çalışanlarını dışarıda bırakırsak, insan kalabalığı anlamında en yoğun ortamda çalışanların market işçileri olduğunu söyleyebiliriz. Bu da Covid-19 bulaşma riskini artırır. Böyle bir çalışma ortamında hastalık iki kanaldan bulaşabilir. Birincisi, işyerindeki çalışma arkadaşlarından, ikincisi ise müşterilerden. Bu bir bakıma müşteriler için de geçerlidir: Müşteriden müşteriye, müşteriden hastaya. Bu nedenle market işyerleri hastalığın yayılma potansiyelinin yüksek olduğu mekanlardır. Bu nedenle de daha fazla dikkat edilmesi gereklidir.

Ankete katılan market işçilerinin Türkiye'de yüzde 16'sı, İrlanda'da ise yüzde 9'u çalıştığı mağazadaki iş arkadaşlarından birine Covid-19 teşhisi konduğunu belirtmiştir

Grafik 8 - Mağazanın herhangi bir çalışana COVID-19 teşhisi kondu mu?

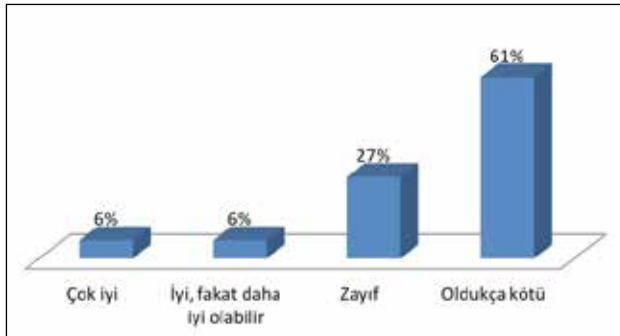
Verilen yanıtlardan gerekli önlemlerin yeterince alınmadığını daha önce ifade etmiştik. Önlemlerin yeterince alınmaması, işçilerin Covid-19'a yakalanmasına neden oluyor. Anketlerde de görüldüğü gibi azımsanmayacak bir oranda vak'a tespit edilmiş: Her yüz çalışandan 16'sı. Bu büyük bir oran. Bu oranı market çalışanlarının temasta olduğu müşterilerle ve kendi aile bireyleriyle birlikte değerlendirdiğimizde durumun ne kadar ciddi olduğu daha net anlaşılacaktır

"Bizler de işe gelmekten çekiniyoruz. Biz de hastalanırsanız diye korkuyoruz elbette. Kendimizi güvende hissedemiyoruz. Çalışma koşullarımız iyi değil, hele bu zamanda her şey iyice ağırlaştı. İşsiz kalmak olsa da çalışmaya devam ediyoruz"

"Sadece kronik hastalığı olan var mı diye sordular; 'benim bünyem zayıf, bunu doktor bana söyledi' dedim, 'bir şey olmaz' deyip gittiler".

Çapraz verilere baktığımızda Covid-19 teşhisi yapılan işçi ile işyerinde alınan önlemler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görüldü. Sonuç olarak yeterli önlem alınmadığı için, Covid-19'a davetiye çıkarılmış

Grafik 9 - Covid-19 Teşhisi konulan işçilerin çalıştığı işyerlerindeki önlem düzeyi

Genel olarak işyeri önlemlerini "Oldukça kötü" olarak görenlerin oranı yüzde 40'iken, Covid-19 teşhisi konan işyerlerinde bu oran yüzde 60'lara çıkıyor. Ayrıca "Zayıf" önlemleri de kattığımızda yetersiz anlamında bu oran yüzde 88'e çıkıyor. **Sonuç olarak, işyerinde alınan önlemler azaldıkça Covid-19 teşhisi konulan işçi oranının arttığı görülmektedir.**

Asıl önemli konulardan birisi ise iş güvenceleri ile birlikte ücret güvencelerinin olmayışı. Küresel bir salgının olduğu bir ortamda zorunlu çalışmalarına karşın, işverenleri tarafından ek bir sağlık sigortası yapılmamış. Hastalanmaları durumunda ise gelir bağlamında kendilerini büyük bir belirsizlik beklemektedir.

SONUÇ

Araştırma üç temel olguyu ortaya koymaktadır. Birincisi, market işyerlerinde Covid-19'a yönelik işçi sağlığı iş güvenliği önlemleri son derece yetersizdir ve işyerlerinde koruma önlemleri yaygın bir şekilde ihlal edilmektedir. İkincisi, salgın sürecinde temel/yaşamsal işleri ciddi bir risk altında yürüten işçiler, gelir artışı bir yana önemli ücret kayıpları yaşamaktadır. Üçüncüsü, işçilerin %16'sının çalıştığı işyerinde Covid 19'a yakalanmış bir işçi bulunmaktadır. Koruma önlemlerinin yetersiz olduğu işyerlerinde Covid-19 teşhisi konulmuş çalışanların bulunma oranı da artmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ve işsizliğin yapısal bir hal ve aynı zamanda işi olanlara karşı bir tehdit unsuru haline aldığı ülkelerde işçiler kötü çalışma koşullarına katlanmak zorunda kalıyor. Bu çalışma bulguları da bize göstermiştir ki, market işyerlerinde çalışanların güvencesizliği Covid-19 sürecinde değişmemiş, aksine artarak devam etmiştir.

Kaynaklar

(1) Mandate, (2020), "Retail workers say employers can do more to protect staff and customers from COVID-19", <https://mandate.ie/2020/04/retail-workers-say-employers-can-do-more-to-protect-staff-and-customers-from-covid-19/?fbclid=IwAR1qqevjznQ5XNg9ljO2qHhIK87O4aLxwtvSBTTqgyglVJZ5noJjAjk29k>

(2) Palmer, A. (2020) "Amazon Extends Wage Increases For Warehouse Workers During Coronavirus Pandemic" <https://www.cnn.com/2020/04/24/amazon-extends-unpaid-time-off-policy-for-warehouse-workers.html>

(3) USDAW(2020), "The Impact of Coronavirus On Workforce", <https://www.usdaw.org.uk/CMSPages/GetFile.aspx?guid=575d4419-a739-432b-ab54-10e84ad56e26>

Covid-19 Salgınında Türkiye’de Yoksullaşma Dinamikleri ve Sosyal Yardımlar

Denizcan KUTLU (*)

GİRİŞ

Dünya ve Türkiye, Covid-19 salgınına neoliberalizmin yoksullaştırıcı etkileri altında girdi. Neoliberalizm, sosyal politikanın çerçevesini yoksullukla mücadeleye, hedef nüfusu en yoksullara, bunun için temel politika aracını ise sosyal koruma ağlarına ve sosyal yardımlara indirgeme eğilimindeydi. Bu nedenle insanlık, sadece salgın sürecinde ortaya çıkan yeni eşitsizlikleri ve yoksullaştırıcı etmenleri değil, neoliberal anlayış ve önkabulleri de karşısında buldu. Yeni eşitsizlikler ve yoksulluk karşındaysa eski politika çerçeveleriyle hareket edildi. Meta ilişkilerini, sömürüyü ve gelir ile refah kayıplarını ortadan kaldıran ya da sınırlandıran eğilimler oldukça zayıf kaldı. Çalışma yaşamı ve çalışma dışı yaşama dönük kimi önlemler alınırken, emekçiler ve yoksullar esas olarak neo-liberal kapitalizmin asli özellikleri karşısında yaşam ve geçim mücadelelerini, Covid-19’un ağırlaştırdığı koşullar altında sürdürdü. Yeni eşitsizlikler ve yoksulluk karşısında eski politikaların biçim değiştirerek aynen korunduğu bir sosyal politika ortamı karşımıza çıktı. Bu yazıda bu ortama ağırlıklı olarak sosyal yardımlar bakımından eğilmeye çalışacağız.

SALGIN SÜRECİNDE YENİ EŞİTSİZLİKLER VE YOKSULLUK DİNAMİKLERİ

Salgın, sosyal politikalarla korunan sınıf ve katmanların yaşam ve geçimine yeni eşitsizlik ve yoksulluk halleri eklemiştir. Türkiye için yapılan bir araştırmada, imalat, inşaat, konaklama ve yiyecek, kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor gibi sektörlerin süreçten ekonomik anlamda olumsuz etkileneneği hesaplanmıştır (Bayar, vd., 2020a: 15). Küresel boyutta beklenen daralmanın en şiddetli yansımaları işsizlik ve buna bağlı gelir kayıpları alanında görülmektedir (Birleşik Metal-İş, DİSK-AR, 2020; Taymaz, 2020). Yoksulların gelir kayıplarının daha çok olacağı, toplam gelirden aldıkları payın azalacağı ve salgınla birlikte gelir dağılımının zengin sınıfları daha da zenginleştirecek şekilde daha da dengesizleşeceği tahmin edilmektedir (Bayar, vd., 2020b: 14).

Salgın sürecinde çalışma yaşamı yoksullaşmanın birincil kaynaklarından biri halinde gelmektedir. Düzensiz ve güvencesiz çalışma emekçilerin ve yoksulların bir bölümünün giderek asli bir özelliğine dönüşmüştür. İşçi sınıfının bu kesimi gelir kayıplarına daha sık ve çok maruz kalmaktadır. Borçluluk daha yaygındır. İşten çıkarmalar ve işyeri kapanmalarından kaynaklanan

işsizliğe bağlı gelir kayıpları ilk sırayı almaktadır. İşçilerin yarıdan çoğu net ücretini alamamakta, borçlar artmakta, fatura, kredi kartı borcu, kira, tüketici kredisi ve konut kredilerinin ödenmesinde güçlük çektiklerini ortaya koymuştur (Birleşik Metal-İş, 2020). Fazla mesaiye kalamama ve ek iş yapma olanaklarının daralmasıyla gelen gelir kayıpları da yoksullaştırıcı etkilere sahip olmuştur.

Kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izne çıkartılanlara ödenen nakdi ücret desteğinin kayıplar karşısındaki tazmin edici niteliği kısıtlıdır. Bu önlemlerin dışındaki kayıt dışı çalışanlar için ise durum daha da dramatikdir. Fesih yasağı ve nakdi ücret desteğinin kayıtdışı çalışıp işsiz kalanlar için koruyucu bir niteliği yoktur. Salgın sürecine işsiz girenler için de benzer bir durumdan söz edilebilir. Bu kesimin aşağıda ele alacağımız 1000 TL’lik sosyal yardımların 2 ya da 3’üncü fazına yönlendirildiği söylenebilir. Ancak yine bu nakit desteğin hane dışına çıkıp iş arama davranışını erteletecek bir niteliğe sahip olmadığının altını çizmek gerekir.

Yoksulluğun işsizlik, ücretsiz izin ve kısa çalışmaya bağlı gelir kayıplarının ertesinde başladığını söylemek de çok doğru olmayacaktır. Bu biçimde yoksullaşanların ağırlıklı olarak, çalıştıkları dönemde de yoksul oldukları, dolayısıyla çalışan yoksulluğundan daha şiddetli bir işsiz yoksulluğuna geçiş yaptıkları düşünülebilir.

Salgın ve yoksulluk ilişkisi, sadece doğrudan çalışma yaşamıyla bağlantılı gelir kayıpları bakımından açıklamak yeterli olmayacaktır. Bulaş riskinin yoksullar arasında çok daha yüksek, ortaya çıkan haritalarda salgının emekçi ve yoksul mahallelerinde çok daha yaygın olduğu görülmektedir. Uzun süre yetecek, toplu market alışverişleri yerine, kimi emekçi kesimlerde günlük kazanca ya da hanedeki nüfus büyüklüğüne dayalı gereklilik ve alışkanlıkların da ürünü olarak günlük ya da kısa süreli alışverişler yapmak daha yaygındır. Yakınında böylesi marketler olmayabileceği gibi olsa

* Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

bile veresiye yazdırabilme olanaksızlıklarını da göz önünde bulundurmak gerekir. Tüm bu eğilimleri birleştirdiğimizde, bu süreçte emekçi ve yoksullar daha çok dışarı çıkmak zorunda kalmış, çıktığı durumlarda da özellikle toplu taşıma araçları kullanarak daha uzun süre yolda zaman geçirmiştir. Yoksullaşma riski ile daha çok karşı karşıya kalanlar arasında evden çalışabilecek işlerde istihdam edilme eğilimi daha düşüktür.

Evde kalınabilecek olsa bile hanenin fiziksel ve sosyal şartları da bulaş riskini pekiştirebilmektedir. Daha kalabalık ev ve mahallelerde çok daha fazla kişiyle temas durumu, emekçi ve yoksul saflarda çok daha yaygındır. Daha küçük mekanlar daha çok kişi tarafından kullanılmaktadır. Bu anlamda hasta olursa bile izolasyon olanakları bulunmamaktadır. Ayrıca bağışıklık sistemini doğrudan etkileyen gıda ve yemek yeme alışkanlıkları ve tüketim eğilimleri de sınıfsal olgulardır. Tüm bu sınıf içi ve sınıflar arasındaki eşitsizlik biçimlerini bir araya getirdiğimizde, salgının emekçi sınıfların daha alt katmanlarını ve yoksulları daha çok etkilemesi açıklanabilmektedir.

Eşitsizlik ve yoksullaşmanın kaynaklarından biri de kadın emeği alanıdır. Kadının hane içi iş yükü artmış; cinsiyet temelli eşitsizlikler derinleşmiştir (Erdoğan, 2020; KEİG, 2020). Kadının, işgücüne daha düşük oranla katıldığı için gelir kaybı daha azdır. Ancak kadınlar hanede çalışan bireylerin elde ettikleri gelire olan bağımlılıkları sebebiyle daha kırılgan bir kesim haline gelmiştir. Kadını ikincilleştiren dikkat çekici bir diğer veri ise, kadının hane ve erkeğin gelirine bağımlı olduğu hanelerin yarısının kazançlarının salgından olumsuz etkilenen sektörlerle dayanıyor olmasıdır (Bayar, vd., 2020: 5, 18, 24).

İş ve gelir kayıpları sonucunda, çalışan bir kişinin bakmakla yükümlü olduğu nüfus olan bağımlılık oranının düşmesi, yani bakmakla yükümlü olunan nüfusta artış eğilimleri görülebilir (Bayar, vd., 2020b: 13). Geleneksel refah rejiminin aileselci kalıntılarını harekete geçirebilen bu eğilimler, dayanışmacı davranışlara dayalı gelir kayıpları ve buna bağlı bir yoksullaşma süreciyle sonuçlanabilir.

Bu kesimlerin kendi adlarına devlet karşısında talep örgütleyememesi, kolektif temsil ilişkileri geliştirememesi, konfederasyon ve meslek örgütlerinin ise üretilen taleplerin önemli bir bölümünü kayıtlı işgücü temelinde ortaya koymasının da bu kesimler açısından ek bir savunmasızlık biçimi olduğunu belirtmek gerekir.

SALGIN VE SOSYAL YARDIMLAR

Salgın sürecinde sosyal politikalar altında doğrudan çalışma yaşamını ilgilendiren düzenlemelerin yanı sıra sosyal politikalarda diğer önemli gelişmeler merkezi sosyal yardımlar alanında yaşanmıştır.

Türkiye'de belirli bir gelirin altında kalan herkese, yurttaşlık esasına dayalı olarak sunulan nakit bir yardım programı bulunmamaktadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca başvuru esasına dayalı olarak yapılan düzenli sosyal yardımlar, sosyal güvence/sigorta yoklamasına dayalı olmaları nedeniyle kayıtlı

çalışan yoksullar açısından dışlayıcı bir yapıya sahiptir. Düzenli sosyal yardımlar, sosyal güvence ve diğer ödemeler (sosyal güvenlik kuruluşlarından aylık ve gelir alma, işsizlik sigortası, nafaka,⁽¹⁾ harçlık⁽²⁾) ile çalışma ve muhtaçlık geliri yoklamalarına dayalıdır. Muhtaçlık geliri, asgari ücretin net tutarından bir bekar işçi için belirlenmiş asgari geçim indiriminin çıkartılmasının ardından kalan tutarın üçe bölünmesi ile hesaplanmakta (2020 yılı için 701,32 TL), kişi başına düşen geliri bu tutarın altında kalan haneler ise muhtaç kabul edilmektedir. Düzenli sosyal yardımlarda, başvuru sahibi hanede sosyal güvenlik kapsamında bir kişinin olması başat eleme nedenidir. Bunun Engelli Aylığı (18 yaş üstü) ve Yaşlı (65 yaş üstü) Aylığı şeklinde iki istisnası bulunmaktadır. Bu iki programda başvuru sahibi hariç olmak üzere, hanede sosyal güvenlik kapsamında bir kişinin olması durumunda, diğer yardımlarda olduğu gibi muhtaçlık geliri yoklaması yapılmaktadır. Yaşlı Aylığını hak edip, başvuru sahibi ve eşine ait gelir toplamı baz alınmaktadır. Ayrıca sosyal güvenlik yoklaması şartı aranmaksızın doğrudan gelir testine dayalı olarak muhtaç olduğu kabul edilenlere gıda, yakacak ve eğitim materyali yardımları yapılmaktadır. Bu yöntemlere temel oluşturacak bir mevzuat var olmakla birlikte, Vakıfların Mütevelli Heyetleri, takdir yetkisi temelinde hane bazında mevzuatla uyumlu farklı yardım kararları alabilmektedir. Ayrıca, çalışma ya da çalışabilirlik yoklaması mevzuatta adı konmadan yer bulmuş ve uygulamada yaygın bir biçimde rastlanan bir eleme/dışlama ya da içerme yöntemidir.

(1) Nafaka bağlanmış ya da bağlanması mümkün olanlar.

(2) 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanununa göre harçlık ödenenler.

Merkezi idare, sosyal yardımlar konusunda birbiriyle çakışmayan gruplara 3 faz olacak şekilde 1000 TL'lik tek seferlik yardım yapılmasını öngörmüştür.

- İlk faz kapsamında halihazırda düzenli sosyal yardımlardan yararlanan 2 milyon 111 bin kişiye yardım yapılmış; aktarım, kayıtdışı çalışan yoksul ve işsiz yoksul hanelere yönelmiştir.
- İkinci faz kapsamında, gıda, yakacak, eğitim materyali yardımı alıp kayıtlı ve kayıtdışı çalışan yoksul ve işsiz yoksul hanelere, Vakıf Mütevelli Heyetlerinin kararlarıyla nakit yardım yapılan hanelere ve hanede kişi başına düşen geliri 701,32 TL (muhtaçlık kriteri) ile 981 TL (GSS 0) arasında olanlara yardım yapılmıştır. Bu kesimin 2 milyon 300 bin kişiyi kapsadığı belirtilmiştir.
- Üçüncü faz kapsamında ise, her iki fazdan yararlanmamış olanlar arasından, ölüm aylığı/geliri alıp muhtaçlık esasına dayalı olarak ihtiyaç sahibi kabul edilenlere ve başvuran kişinin SGK'dan aylık ve gelir alan olmaması halinde sosyal güvenlik kapsamında birinin olduğu hanelerden ihtiyaç sahibi kabul edilenlere yardım yapılmıştır. Bu sonuncu grup içerisinde kişi kısa çalışma ödeneği alıp örneğin eşi başvuru yapıyorsa, başvuru kabul edilmemiştir. Ancak işsizlik ödeneği, emekli aylığı, maluliyet aylığı ve nakdi ücret desteği gibi SGK'dan aylık ve gelir sahiplerinin, örneğin eşlerinin başvurusu kabul edilmiştir. Hiç sosyal yardım almamış olup, ihtiyaç sahibi kabul edilenler de bu faz kapsamına alınmıştır. Bu fazla birlikte SGK kapsamında olan ve kayıtlı çalışanı olup ihtiyaç sahibi olduğu kabul edilen hanelere doğru bir genişleme yaşanmış, ihtiyaç tespiti süreçlerinde daha esnek olunmasına yönelik telkinlerde bulunulmuştur.
- Sosyal yardımlara ayrılan harcamalarda da artışlar görülmüştür. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Vakıflara aktardığı aylık periyodik pay artırılmıştır. Kimi sosyal yardım türlerinin ödeme miktarları da yükseltilmiştir. Salgın nedeniyle temel ihtiyaçlarını karşılayamamak ve ihtiyaç sahibi konumuna gelmek, Afet ve Acil Durum Hallerinde Zarar Görenlere Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin İlke Kararı'nın 2'nci maddesinde yer alan "acil durum hali" olarak tanımlanmış, bu ilke kararının 6.1 maddesindeki 30 günlük sürenin 90 gün olarak uygulanmasına karar verilmiştir. Böylelikle, süre genişletmesine gidilerek acil durum olarak ilan edilen süre artırılmıştır.

BİR DEĞERLENDİRME VE SOSYAL DEVLET SORGULAMASI...

Salgından en çok emekçi sınıflar ve yoksul kesimler etkilenmiş, derinleşen eşitsizlikler, çalışan ve işsiz saflarda yoksulluk riskini artırmıştır. Türkiye'de sosyal ve ekonomik yapının Covid-19 salgını benzeri olağanüstü dönemlerde, emekçileri ve yoksulları korumak bir yana, yeni işsizler ve yoksullar üreten dinamiklere

sahip olduğu açık bir biçimde görülmüştür. Yoksulluğun çalışma yaşamına katılma biçimlerinden kaynaklanan nedenleri belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır. Yoksulların ya da yoksullaşma tehlikesiyle yüzyüze olanların ücret gelirine ve çalışmaya bağımlı bir geçim örüntüsü içerisinde oldukları, bu gelir türü kesildiğinde savunmasız kaldıkları bir kez daha görülmüştür. Neoliberalizmin birikmiş sorunlarına, salgın sürecinin var olan sınıflar arası ve içi eşitsizlikleri derinleştiren ve yoksulluğu artıran etkileri eklenirken, devletin sosyal ve ekonomik yaşama dönük sorumlulukları yeniden hatırlanmış ve sosyal devlet yeniden gündeme gelmiştir. İşçi ve memur sendikaları konfederasyonlarının yanı sıra demokratik kitle örgütleri ve akademisyenler, sosyal harcamaların artırılması, yaygın ve bedelsiz kamu hizmetleri, zorunlu mal ve hizmet üretimi dışında tüm işlerin 15 gün süreyle durdurulması, düzenli gelir desteği, fesh yasağı, işsizlik sigortası ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanma şartlarının askıya alınması ve işsizlik sigortası fonu kaynaklarının işsizler ve yoksullar için kullanılması taleplerinde bulunmuş; ancak bu taleplerin hemen hiçbirini karşılanmamıştır.

Salgın süreci, sosyal güvenliğe erişim bakımından da var olan eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Önlemlerin, kayıtlı çalışmaya dayalı tabakalı sosyal güvenlik anlayışını aynen koruduğu gözlemlenmektedir. Genel bir sınıflandırmaya yapmak gerekirse, kayıtlı çalışanlar için -oldukça yetersiz- nakdi ücret desteği ve hak edenler için kısa çalışma ödeneği öne çıkarılmışken, sosyal güvenlik kapsamında olanlara doğru giderek genişleyecek şekilde kayıtdışı çalışan yoksul kişi ve hanelerin sosyal yardımlara yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Sosyal yardımlarda da belirli bir gelir düzeyinin altında kaldığı

belirlenen tüm hanelere düzenli bir nakit destek yerine, 3 faz olacak ve birbiriyle çakışmayacak şekilde seçimli ve hedefli gruplara yönelik tek seferlik 1000 TL'lik yardım yapılması öngörülmüştür.

Türkiye'de uygulanagelen nakit sosyal yardım programlarının hedefli, seçimli ve şartlı özellikleri ayrı ayrı ya da birlikte taşıdığı görülmektedir. Hedefli yardımlar, gelir, varlık ve servet yoklamalarına dayalı olarak yoksullara; seçimli programların ise kadın, çocuk, engelli ve yaşlılar gibi belirli kesimlere yöneldiği görülmektedir. Şartlı programlar ise yararlanıcı kişi ve hanenin çalışma, eğitim ve sağlıkla ilgili belirli davranışları yerine getirmesini şart koşmaktadır. Salgın sürecinde uygulanan sosyal yardımlar, şartlı değil; ama hedefli ve seçimli özellikler taşımış, ancak belirli eleme yöntemleri kullanılmayarak yoksulluk riskiyle karşılaşan ve belirli bir gelirin altında kalan tüm kişi ve haneleri kapsayıcı bir nitelikte olmamıştır. Özellikle ilk iki faz yardım için oldukça açık bir biçimde görülen bu nitelik, üçüncü faz ile kısmen aşılıma çalışılmış gözükmektedir. Başvuru sahibinin SGK'dan aylık ve gelir alan bir kişi olmaması şartıyla, hanenin başvurusunun kabul edilmesi, yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalan ve yoksullaşan kişi ve hanelerin kapsanmasına dönük bir genişleme politikası olarak değerlendirilebilir. İhtiyaç tespitinde daha esnek davranılmasına dönük telkinler de bu kanımızı doğrular niteliktedir.

Salgın sürecinde sosyal yardımlar alanında evrensel nitelikli ve düzenli bir gelir aktarımı yapılamamıştır. Aktarımlar tek seferlik ve birbiriyle çakışmayan gruplara yöneliktir. Bu nedenle yararlanıcı kitlenin kapsamının genişletilmesi; yoksulların belirlenmesi ve yardımın götürülmesinde sürdürülmesi gereken bir çaba olarak öne çıkarken, götürülen yardımın tek seferlik olması, sosyal yardımın halihazırda sınırlı olan koruyucu niteliğini tekrar sınırlandıran bir etmen olmuştur. Bu yönüyle salgın sürecinde belirlenen sosyal yardım önlemlerinin yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalanların ve yoksullaşanların yaşam ve geçimine bir güvence kaynağı olarak dahil olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Salgın süreci, yoksulluğun azaltılmasını sosyal yardımlara indirgeme eğilimindeki hakim anlayışı pekiştirmiştir. Yoksulluk karşısında, ağırlıklı olarak devletin işgücü piyasasına doğrudan müdahalesini içermeyen ücret dışı gelir mekanizmalarına yönelen neo-liberal şartlanma varlığını güçlü bir biçimde salgın sürecinde de sürdürmüştür. Ne salgın sürecinin derinleşen eşitsizlikleri ve yoksulluğu ne de yükselen tepki, talep ve beklentiler, makro politika tercihlerini etkilememiş, sosyal politika alanına yön veren neo-liberal ideoloji ve ona bağlı önkabuller değişmemiştir.

Başta da belirttiğimiz üzere, meta ilişkilerini, sömürüyü ve gelir ile refah kayıplarını sınırlandıran bir sosyal politika yaklaşımının varlık kazandığından söz etmek mümkün değildir. Yeni eşitsizlikler ve yoksulluk karşısında eski neo-liberal politika şartlanmalarının kısmi biçimler değiştirerek aynen korunduğu bir sosyal politika ortamı karşımıza çıkmaktadır. Devletin Anayasa-

dan kaynaklı sosyal devlet ilkesi temelinde şekillenen çalışma hakkı, işsizleri korumak, işsizliği önlemek ve sosyal güvenliği sağlamak görevlerini yoksullar nezdinde yerine getirebildiği söylenemez. Bu haliyle, kimi sosyal politika önlemlerine bakıp, sosyal politikaların basit, aritmetik bir toplamı değil, eşitsizlikleri bertaraf etmeye ve azaltmaya yönelmiş bir devlet biçimi ve bu yönde ileri bir kurumsallaşma olarak addedilmesi gereken sosyal devletin güçlendiğini ileri sürmek mümkün değildir. Sosyal politikanın geleneksel ilgi alanını oluşturan bağımlı çalışanlar, sosyal ve ekonomik bakımdan zayıf ve güçsüz kesimler, özel olarak korunması gereken dezavantajlı gruplar ve yoksullar, yaşam ve geçim mücadelelerini, neo-liberal kapitalizmin varlığını koruyan ve salgınla katmerlenen tarihsel eğilimleri ve özellikleri karşısında hâlen güçlkle sürdürme çabasıdadır.

Kaynakça

Bayar, A. A.; Günçavdı, Ö.; Levent, H. (2020a) "Covid-19 Salgının Kadınların Çalışma ve Hane Yaşamı Üzerine Etkileri", İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Politika Raporu: İstanbul.

Bayar, A. A.; Günçavdı, Ö.; Levent, H. (2020b) "Covid-19 Salgının Türkiye'de Gelir Dağılımına Etkisi ve Mevcut Politika Seçenekleri", İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Politika Raporu: İstanbul.

Birleşik Metal-İş (2020) Covid-19 Sürecinde Gelir kaybı ve Borçluluk Araştırması, Birleşik Metal-İş Sendikası: İstanbul.

DISK-AR (2020) İşsizlik ve İstihdamın Görünümü Raporu, DISK. <http://disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/05/DISK-AR-Mayıs-2020-Istihdam-Issizlik-Raporu.pdf> (08.06.2010)

Erdoğan, S. (2020) "Covid-19 Krizi ve Kadın İstihdamı ve İşsizliği", <http://www.keig.org/covid-19-krizi-ve-kadin-istihdami-ve-issizligi/> (30.06.2020)

KEİG (2020) Korona Salgınının Yarattığı Kriz Kadın Emegi Açısından Ne İfade Ediyor?, <http://www.keig.org/korona-salgininin-yarattigi-kriz-kadin-emeği-acısından-ne-ifade-ediyor/> (01.06.2020)

Taymaz, E. (2020) "Covid-19 Tedbirlerinin Türkiye Ekonomisine Etkisi ve Çözüm Önerileri", <https://sarkac.org/2020/04/covid19-tedbirlerinin-türkiye-ekonomisine-etkisi-cozum-onerileri/> (01.06.2020)

Kentlerin Yakındaki Uzaklarını Keşfetmek: Katı Atık Toplayıcıları

Deniz GÜRSOY

Oran, Serter. *Emeğin Sokak Hali: Türkiye’de Katı Atık Toplayıcıları*, Nika Yayınevi, Ankara, 2019.

Katı atık toplayıcılığı günümüz toplumlarının çeşitli ilişkilene biçimleri bakımından son derece merkezi bir konuma sahip fakat üzerine düşünülmesi ve dinamiklerinin keşfedilmesi, varlığının sadece farkedilmesi kadar cazip olmayan; adeta gölgede bırakılmış bir alan gibi görünmektedir. Bazı durumlarda bir vicdan meselesi olarak ele alınarak kendileri için üzüntü duyulan, bazen yalnızca kayıtsızlıkla bakılan, çoğu zaman ise hijyen kaygıları ile kendilerinden ve atık taşıma araçlarından uzak durulmaya çalışılan katı atık toplayıcılarının, gündelik hayatımızdan iktisadi ve toplumsal örgütlenme ilişkilerimize değin çok geniş bir ölçekte temel bir işlev gören çalışma pratiklerinin yalnızca böylesi bireysel duygulanımlar çerçevesinde anlamlandırılması isabetli olmamaktadır. Özellikle son yirmi yıl içerisinde yapılan etnografik ve sosyolojik çalışmalar, herhangi bir semtte ya da mahallede çalışan bir katı atık toplayıcısının çalışmasının, örneğin, uzun ve farklı aktörlerin rol aldığı, bir süreç sonunda Londra Metal Borsası (London Metal Exchange) fiyatları ve alım-satımlarını etkileyen bir ekonomik faaliyetin temel unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu ekonomik faaliyet ise, tüketime ilişkin değişen tutumlar ve politikalar ile giderek önem kazanmakta; katı atık toplayıcılarının çalışması da bu öneme paralel şekilde hem bir araştırma nesnesi hem de gündelik hayatın bir parçası olarak daha görünür hale gelmektedir.

Katı atık toplayıcılığını hem bir geçim biçimi hem de örgütlenme ilişkisi olarak ele alan Dr. Serter Oran’ın “Emeğin Sokak Hali: Türkiye’de Katı Atık Toplayıcıları” adlı çalışması, katı atık toplayıcılarının sınıfsal konularına, kültürel kimliklerine ve örgütlenme ilişkilerine odaklanarak söz konusu görünürlüğü hem akademik hem de gündelik hayat boyutlarına katkı yapıyor. Oran’ın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamladığı ve 2017 Prof. Dr. Cahit Talas Sosyal Politika Ödülü jürisi tarafından “övgüye değer” bulunan “Sınıf ve Kültürel Kimlikler Üzerinden Katı Atık Toplayıcılarının Gündelik Çalışma Pratikleri: Niteliksel

Bir Çalışma” başlıklı doktora tezinden kitaplaştırdığı çalışma, yazarının ifadesiyle “katı atık toplayıcılarının sınıfsal konularını kuramlaştırmadan çok keşfetme” amacını taşımakta ve araştırmanın örnekleme çerçevesindeki bulguları genelleştirmekten kaçınmaktadır. Bövlesi bir kesif çabasının bulguları değerlendirmede ve sonuçlara varmada oldukça dikkatli olmayı ve çalışmanın sınırlarını sürekli akılda tutmayı gerektirdiği ifade edilebilir.

Öte yandan Oran, çalışmasının temel sorun alanlarından birini “katı atık toplayıcılarının orta sınıflaşma potansiyelini keşfetmek” (s. 22) olarak ortaya koymaktadır ki bu sav da literatüre hakim yaklaşıma belirli bir mesafeyi ifade etmektedir. Konuya ilişkin literatürde katı atık toplayıcılığı kent yoksulluğu çerçevesinde ele alınarak katı atık toplayıcılarının sınıf dışı niteliklere sahip olduğunun ileri sürülmesinin yaygın bir yaklaşım olduğu dikkate alındığında çalışmanın katı atık toplayıcılarının sınıfsal konuları ya da en azından sınıf algılarında yaşanabilecek dönüşümlere odaklanmasının, günümüzün hakim kapitalist ve neoliberal üretim-tüketim ilişkilerinin

topluyıcıların sınıf algısı üzerindeki etkilerine yönelik bir ilgiyi de içermekte olduğu belirtilmelidir. Bu noktada akla gelebilecek bir soru, katı atık toplayıcılarının son yıllarda fazlasıyla ilgi gören “prekarya” kavramsallaştırması ile değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Guy Standing’in özellikle esnek istihdam ve güvencesizlik ile buna bağlı bir kolektif hafıza yokluğu ile betimlediği “prekarya”, küreselleşmiş dünya ekonomisi bağlamında açıklıyıcılığa sahip, belirli bir gerçekliğe karşılık gelen bir kavramsallaştırma olarak kabul görmektedir.

Bununla birlikte prekaryayı özellikle proleterya ve orta sınıf kavramlarının açıklayıcılıklarını yitirmeleri ya da artık bir gerçekliğe bütünüyle karşılık gelmeyen demode kavramlar haline gelmeleri gerekçeleriyle adeta proleteryanın bir "ikamesi" olarak düşünmenin ve bu düşünce hattını tüm analiz ve araştırmalarda izlemenin de her zaman bir aşırı yorum riskini barındırdığını göz önünde tutmak gerektiği ifade edilmelidir. Oran'ın da, "katı atık toplayıcılarının orta sınıflaşma potansiyelini keşfetmek" sorunsalının ardında yatan düşünce hattına paralel olarak prekarya kavramını çalışmasına dahil etmediği görülmektedir. Yazar, prekaryanın üretim ilişkilerindeki konumlanmadan ziyade istihdam biçimine dayalı bir kavramsallaştırma olduğunu ve belirli konularda açıklayıcılığının yetersiz kaldığını belirtmektedir (sf. 24).

Katı atık toplayıcılığı ile kent yoksulluğu arasındaki ilişkiye dair kent sosyolojisi alanında önceki yıllarda yapılan çalışmalarda, toplayıcıların sınıf dışı özellikler göstermesi temel bir bulgu olarak yer almaktadır. Fakat söz konusu çalışmaların yapıldığı dönemlerin toplumsal formasyonu, yoksulluk biçimleri ve tüketim alışkanlıkları ile günümüzün gerçeklikleri arasındaki farklılık ve dönüşümler göz önünde bulundurulduğunda toplayıcıların kentleşmesi ve yoksulluk biçimlerinin, onların sınıfsal konumlarına nasıl etki ettiği de önem kazanmaktadır. Katı atık toplayıcılığı, dünya genelinde göç olgusu ile yakından ilişkili ve göç biçiminden bağımsız olarak göçmenlerce icra edilen bir emek biçimidir. Gerek ekonomik nedenlerle kırdan kente göç gerekse özellikle politik nedenlerle zorunlu göç biçiminde olsun toplayıcılık yapan göçmenlerin süreç içerisinde kentleştiği ve tüketim toplumunun toplumsal formasyonda neden olduğu dönüşümlerden de doğrudan etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla Oran'ın alan araştırması sonucunda, özellikle Bourdieu'cü bir çerçevede Türkiye'deki katı atık toplayıcılarının ekonomik, kültürel ve toplumsal sermayeleri bakımından orta sınıflaşmaya aday oldukları tezinin, tüketim toplumunun yaşam

standartlarında gerçekleştirdiği iyileşme bağlamında yaklaşık son yirmi yılda yoksulluğun dönüşümünün etkilerine dair önemli bir noktaya dikkat çektiği ifade edilmelidir. Türkiye'de katı atık toplayıcıları kentleşmiş, hukuki bir statü ve güvenceden yoksun ve sınıfsal-etnik özelliklerinin farklılıkları bakımından kentleşme sürecinde dinamik bir yapıya sahip bir grup olarak dünya örnekleri ile benzerlikleri olduğu gibi farklılıklara da sahiptir. Toplayıcılık özellikle Güney Amerika, Asya ve Afrika'da milyonlarca insanın yoksulluk ve açlıkla baş etme stratejileri bağlamında sürdürdüğü bir faaliyet olarak farklı ülkelerde çeşitli örgütlenme ve mücadele pratikleri ile hukuki statüleri sahiptir. Oran, Brezilya, Hindistan ve Kolombiya örnekleri üzerinden uzun bir örgütlenme ve mücadele pratiği sonucu hukuki bir statü ile temel sosyal haklarını elde etmiş katı atık toplayıcılarının güncel durumunu açıklayarak Türkiye'de toplayıcıların hukuki bir güvenceden yoksun oluşunu hem çalışma pratikleri hem de mevzuat bakımından daha açık şekilde gözler önüne seriyor. Geri dönüşüm sistemini ayakta tutan temel aktörler olmalarına rağmen katı atık toplayıcılarının Türkiye'de örgütlenme ve sosyal haklarını elde etme mücadelelerinin dünyadaki diğer ülke örneklerini geriden takip ettiği ve zaman alacağı düşünülebilir. Fakat dünya örnekleri gözetildiğinde bu mücadelenin, özellikle de katı atık toplayıcılarının kooperatifçilik çerçevesinde örgütlenmesinin öncelikle toplum tarafından, ayrıca sivil toplum aktörleri ve akademik bilgi üreten aktörler tarafından kendileriyle dayanışmanın sağlanması ve büyütülmesine bağlı olduğu; örgütlenme ve sosyal hakları elde etme mücadelesindeki eksikliklerin giderilmesi için kolektif bir sorumluluğun üstlenilmesi gerektiği görülmektedir. Oran'ın çalışması, hem bu sürecin bir haritasını çıkarmakta hem de kentli nüfusun "yakınındaki uzakları" oluşturan katı atık toplayıcılarının bireysel ve kolektif deneyimleri üzerinden okuyucuya neoliberal ekonomi politikalarının sonuçlarına dair düşündürücü bir ayna tutmaktadır.

TÜİK Çocuk İşgücü Anketi 2019 Üzerine İlk Notlar

Türkiye İstatistik Kurumu, 7 yıl aradan sonra çocuk işgücü anketini yeniledi ve anket sonuçlarını 31 Mart 2020 tarihinde yayınladı. 2019 yılı Ekim-Aralık döneminde gerçekleştirilen ve 5-17 yaş grubunda ekonomik faaliyette çalışan çocuklara ilişkin bilgi sağlayan anket sonuçlarına ilişkin Vakfımızın ilk değerlendirmesini bilgilerinize sunuyoruz. TÜİK, anket sonuçlarına ilişkin ayrıntılı verileri açıkladığında daha geniş bir değerlendirmeyi sizlerle paylaşacağız.

1. Anket, önceki anketler gibi çocuk işçiliğinin en düşük olduğu, Ekim, Kasım ve Aralık aylarında yapılmış. Bu aylar, genel olarak, özellikle de tarımsal faaliyetlerin büyük ölçüde tamamlandığı ve okulların açık olduğu bir dönemi kapsadığı için çalışan çocuk sayısının en düşük olduğu zaman dilimi.
2. Anketin 2011 yılındaki iç savaştan sonra Türkiye'ye göç etmek durumunda kalan Suriyeli haneleri kapsayıp kapsamadığı belirtilmemiş. Bununla birlikte çocuk sayısının 1,2 milyon kadar arttığı görülüyor. Ancak bu artış anketin kapsadığı nüfus grubunun değişmesinden kaynaklanıyor. Geçmişteki anketler 6-17 yaş grubunu içerirken, son anket 5-17 yaş grubunu kapsıyor. Dolayısıyla ankete Suriyeli göçmenlerin dahil edilmediği anlaşılıyor. Ankete dahil edilmeyen bir diğer kesim de çıraklardır. Çocuk işçiliğinin bir biçimi olan çıraklık ne önceki anketlere ne de bu son ankete dahil edilmiştir.
3. 4+4+4 eğitim sistemine geçişle birlikte pek çok çocuk ilköğretim çağını 13 yaşında tamamlamaktadır. Bu durumun ilköğretimini tamamlamış ancak 14 yaşını doldurmamış çok sayıda çocuğun işgücü piyasasına girmesine yol açtığı öngörülmekle birlikte, TÜİK'in açıkladığı verilerde 14 yaş altı yaş kırımları görülmeyen için bu konuda bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak mikro verilerin açıklanmasından sonra bu konuda analizler yapılabilecektir.
4. 2012 yılındaki anketle karşılaştırıldığında Türkiye'de çalışan çocuk sayısının 173 bin kişi azalarak 893 binden 720 bine düştüğü görülüyor. Ancak bu azalış yorumlarken dikkatli olmak gerekir. Çünkü 2011 sonrası Türkiye'ye göç eden Suriyeliler geniş bir özgür olmayan emek gücü havuzu yarattılar. İşverenler yerli işçileri son derece ucuz olan bu göçmen işçilerle ikame etti. Çalışan çocuklar için de aynı şey söz konusu. Dolayısıyla çalışan çocuk sayısındaki azalmanın, Suriyeli çocukların çok daha ağır koşullarda çalıştırılması ile sağlanmış olma olasılığı kuvvetli.
5. Anketin en çarpıcı bulgusu çocuk emeğindeki işçileşme eğilimi. Anket gösteriyor ki, ücretli işçilik gittikçe çocuk emeğinin başat biçimi haline geliyor. 2012'de çalışan çocukların %52'si ücretli iken 2019'da bu oran 10 puanlık bir artışla %63'e çıkmış durumda. 1999'da bu oran sadece %29'du. Bu veri bize, çalışan çocuk sorununun ciddi bir biçim değişimi yaşadığını gösteriyor. Bunun çocuk emeği ile mücadele açısından önemli sonuçları olacaktır. Çalışan çocuklar arasında kendi hesabına çalışma %60 azalırken, ücretsiz aile işçiliği %38 oranında gerilemiş. Kendi hesabına çalışma neredeyse ortadan kalkmış durumda.
6. Çocuk emeğinin sektörel dağılımı da çalışan çocuk olgusundaki işçileşme eğilimi ile paralel bir seyir izliyor. Ücretsiz aile işçiliğinin yaygın olduğu tarım sektöründe, tarımsal tasfiyenin bir yansıması olarak çalışan çocuk sayısı geriliyor. Sanayi kesiminde ise küçük bir azalma görülse de bu sektörde çocuk emeği kullanımının ciddi bir direnç gösterdiği ortada. Hizmetler sektöründe çocuk işgücü istihdamının artma eğilimi ise güçlü bir şekilde devam ediyor. Hizmetler sektörü çalışan çocukların %45'ini istihdam ediyor, 15-17 yaş grubunda bu oran %51'e çıkıyor.
7. Ankete göre çalışan çocukların %1,3'ü çalıştığı yerde bir yaralanma veya sakatlanma yaşadı. Anketin gerçek durumla en örtüşmeyen bulgusunun bu olduğu açıktır. SGK istatistiklerine göre, 48.800 kayıtlı çocuk çalışanın bulunduğu 2018'de çocuk işçiler 7.094 kaza yaşadılar. Çalışan çocukların kaza geçirme oranı %15. SGK verilerinin, sigortalı/kayıtlı çocukları içerdiği, bunların çalıştığı işyerlerinin kayıtdışı çalışan çocuklarındakinden daha iyi durumda olduğu dikkate alınırsa %1,3 gerçekçi gözükmemektedir.
8. İş öğrenmek ve meslek sahibi olmak amacıyla çalıştığını ifade eden çocuk oranının %15,20'den %34,4'e çıkmış olması da oldukça çarpıcı. Bu durum eğitime erişimde eşitsizliğin giderek derinleşmesinin, eğitimin piyasalaşmasının ve yoğun işsizliğin sonucunda eğitime yapılan yatırımın istihdama katılım olanağı sağlayacağına ilişkin inancın azalmasıyla ilişkili olabilir. Yoksul hanelerdeki çocuklar için nitelikli eğitime erişim imkânı düşüktür ve eğitim giderleri yüksektir. Eğitim için gerekli yatırımı yapmak dahi pek çok genç için insan onuruna yakışır istihdam olanağına erişim sağlamamaktadır (genç işsizliğinin %27'yi aştığı ülkemizde). Bu durum çocukların (ve ailelerinin) eğitim ve istihdam arasında seçimlerini istihdamdan yana kullanmalarına neden olabilmektedir.

**FİŞEK ENSTİTÜSÜ ÇALIŞAN ÇOCUKLAR
BİLİM VE EYLEM MERKEZİ VAKFI**

Covid-19 salgınına karşı alınan önlemler kapsamında yaşama geçirilen kimi uygulamalar, çırak olarak çalışan çocukların özgün durumlarını gözetmediği için önemli sorunları da beraberinde getirdi. Çırak çocukların ücret gelirinde ortaya çıkan ve telafisi öngörülmeleyen kayıplar bunlar arasında en önemlilerinden birisidir. Vakfımızın bu konuda 15 Nisan 2020 yaptığı açıklamayı bilgilerinize sunuyoruz:

COVID-19 Günlerinde Çırakların Ücret Kaybını Telafi Edici Önlemler Alınmalı

1. Covid-19 salgınına karşı alınan önlemler kapsamında eğitim kurumlarında eğitime ara verildi ve uzaktan eğitime başlandı. Bu kapsamda biçimsel olarak da olsa "eğitim" aldıkları kabul edilen çıraklar da diğer öğrenciler gibi "eğitim gördükleri" işyerlerine gitmiyorlar, teorik eğitimleri TV üzerinden devam ediyor.
2. Çırak çocuklar resmi olarak öğrenci olsalar da, özünde ücretli işçilik yaptıkları tartışmasızdır. Mevzuat gereği, çıraklara bu çalışmalarının karşılığında asgari ücretin yüzde otuzu tutarında bir ücret ödeniyor. Bu konuda yapılmış az sayıdaki saha araştırması, çırakların ailelerinin çırağın kazandığı bu ücretle geçiniyor ya da bu ücretin geçimlerinde önemli bir rol oynuyor olduğunu göstermiştir. 2020 yılı için çıraklara ödenen ücret aylık 883 TL'dir ve bu tutar bile, salgın günlerinde hanelerin temel ihtiyaç-
3. Mevzuata göre işyerinde bulunma nedenleri çalışmak değil eğitim görmek olduğu için çıraklar uzun vadeli sigorta kollarından ve işsizlik sigortasının kapsamının dışında tutuluyor. Bu nedenle özünde işçi olan bu çocuklar, Covid-19 sürecinde, ne işsizlik sigortasından ne de kısa çalışma ödeneğinden faydalanabilmektedir. Aynı şekilde çırakların son derece cüzi olan ücretleri, ücret garanti fonu kapsamında da değildir. En son hazırlanan ücretsiz izin taslağı da (işten çıkarmaların yasaklanması) çırakları kapsamamaktadır.
4. Çıraklık sistemine ilişkin yapısal eleştirilerimiz ve çözüm önerilerimiz saklı kalmak koşuluyla, günün koşullarında, yüzbinlerce çırağın aldığı ücreti telafi edici bir mekanizmanın acilen uygulamaya konulması gerektiğine dikkat çekmek istiyoruz.

1. Güvenlik önlemi almadan, kesinlikle askıdaki bir yükün altına girerek çalışma yapılmamalıdır.
2. Öncelikle toz oluşumu ve oluşan bu tozun yayılması, kişinin solunum düzeyine ulaşması önlenmelidir. Bu nedenle big bag çuval boşaltılmadan kamyonu konulmalı ve bu şekilde taşınmalıdır.

Ne yapılmalı?

İKİ DAKIKA DÜŞÜN > Sayfa 39'un yanıtı

3. İşletmeler, işçileri uygulanabilir alternatiflerin sunuk (maruz) bırakarak temizlik uygulamaları yaptırmamalıdır.
4. İşe giriş ve periyodik sağlık muayenelerinde standart boyutlarda (35x35 ya da 30x40 cm) Posterio-Anterior (PA) akciğer grafisi (uygun/yükün bir teknik) çekilmeli ve "Solunum Fonksiyon Testleri (Spirometri)" dahil olmak üzere tıbbi muayeneler yapılmalıdır.
5. Çalışanlara, silis kumu vb. tozlara sunuk kalmanin (maruziyetin) sağlık üzerine olası etkileri, çalışma ortamında bunlardan korunmanın en iyi yolları konusunda en ince ayrıntısına kadar eğitimler verilmelidir.
6. Tek kullanımlık soluk verme ventili (Avrupa Standardı EN 149:2001 + A1:2009 / TS EN 149+A1) gereklerini karşılayan) FFP2 maske-ler veya yarım yüz maskeleri ile toza karşı tam korumalı güvenlik gözlüğü verilmeli ve kullanılmalıdır.
7. Emniyetli maket bigıkları kullanılmalıdır.
8. Hareketli platformlu erişim merdivenleri gibi uygun araçlarla kamyon üzerine gikilmeli ve inilmelidir.

ÇOCUĞUN İNSAN HAKLARI ÖDÜLLERİ

Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi olarak 2012 yılından bugüne düzenli olarak verdiğimiz Çocuğun İnsan Hakları Ödülü'nün sahipleri belli oldu. Bu yıl Evrensel Gazetesi'nden Volkan Pekal, Birgün Gazetesi'nden Hüseyin Şimşek ve Cumhuriyet Gazetesi'nden Figen Atalay yaptıkları haberlerle ödüle değer bulundu. Yönetmen Andaç Haznedaroğlu Suriye'deki savaştan kaçarak Türkiye'ye gelen bir çocuğun öyküsünü anlattığı Misafir isimli filmiyle, İşçi Sağlığı İş Güvenliği Meclisi ise çocuk emeğine ve çocuk iş cinayetlerine ışık tutan çalışmalarıyla ödüle değer bulundu.

VOLKAN PEKAL (EVRENSEL)

Evreysel Gazetesi'nden Volkan Pekal, 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü'nde yayımlanan, Adana'da bir saya atölyesinde okul çağındaki (12 yaşında) bir çocuğun tehlikeli kimyasallarla çalışmasını belgeleyen “**Bana Asla Bugün Okul Günü Deme!**” başlıklı haber ve fotoğrafıyla ödüle değer bulundu.

HÜSEYİN ŞİMŞEK (BİRGÜN)

Birgün Gazetesi'nden Hüseyin Şimşek, Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'nın ortak raporundan hareketle kaleme aldığı ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çocukların yetersiz beslenme ve kronik açlık nedeniyle kısa boylu ve düşük kilolu olduğunu gösteren “**Büyümez Aç Çocuklar**” başlıklı haberle ödüle değer bulundu.

ANDAÇ HAZNEĐAROĞLU

Yönetmen Andaç Haznedaroğlu, 3 yıl boyunca sınırdaki kamplarda mültecilerle zaman geçirerek hazırladığı “**Misafir/The Guest**” isimli filmde, Suriye'deki iç savaşta yakınlarını kaybeden ve savaştan kaçarak İstanbul'a gelen küçük bir çocuğun öyküsünü anlatıyor. Haznedaroğlu, Türkiye'de çocuk emeğinin önemli bir parçası haline gelen göçmen çocukların işçiliği de içeren yaşam deneyimlerini çarpıcı bir şekilde görünürleştirmesiyle ödüle değer bulundu.

FIGEN ATALAY (CUMHURİYET)

Cumhuriyet Gazetes'i'nden Figen Atalay, son 5 yılda yaygınlaştırılan açık lise uygulamasının özellikle yoksul çocuklar açısından tarikat kurslarını ve çocuk işçiliğini nasıl beslediğini ortaya koyan "Hayalet Liseliler" başlıklı haberi ile ödüle değer bulundu.

Zorunlu eğitim çağındaki 250 bin öğrencinin büyük çoğunluğu ya tarikat kurslarında ya işte

HAYALET LİSELİLER

PLANSIZLIĞIN FATURASI ÇOCUKLARA

Sistem yine tıkanıp

MEB, 4+4+4 sistemiyle zorlaştırılan sınav tekrarı yeniden gündeme aldı. Öğrencilerde sınav tekrarı neden olan koşulları ortadan kaldıramayan hakanın raporlarına göre, uygulandığı dönemde her 10 çocuktan biri sınavta kalıyordu. Tekrarın yıllık maliyeti ise 125 milyon dolar. - OZAN ÇEPNE'ye

4+4+4'ÜN SONUCU

ÇYDD, Açık Öğretim Lisesi öğrencilerine yönelik "İçimdeki Mucit" adlı ücretsiz eğitim programı başlattı. İstanbul Kültürçekmece'de, kampanyaya karşın 14-17 yaş grubu öğrencilerden yalnızca ikisi katılıp yapıyor. Diğer çocuklara ulaşmaya çalışıldı. Telefona çıkan kişiler çocuklarla konuşmasına engel oldular.

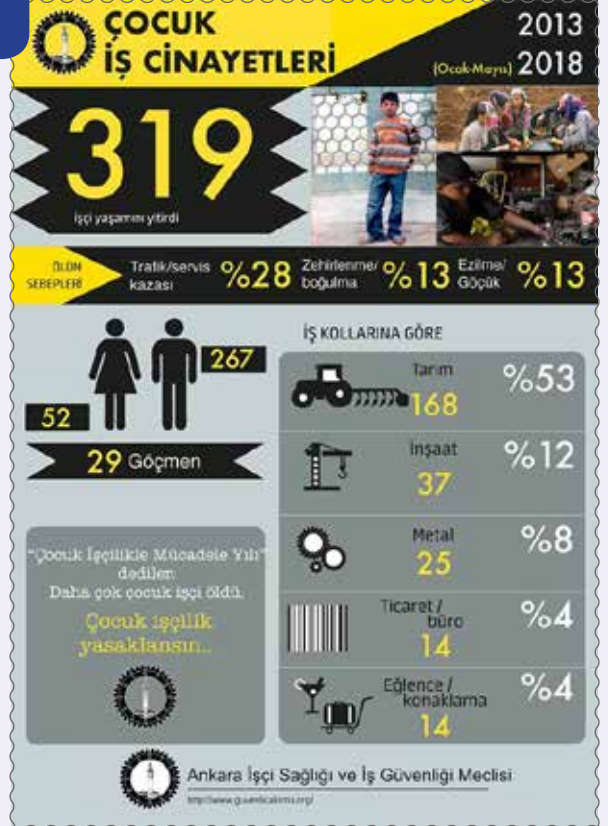
GELECEKSİZ GENÇLER

ÇYDD üyesi, eğitmeni Gülşah Kaya, "Telefona çıkan kişiler, bir cemaat ya da tarikata mensup 'merdiven altı' yatah Kur'an kursu yöneticisiydi" dedi. Kaya, bir mekân olmayan Açık Öğretim Liselerindeki 1.5 milyon öğrencinin büyük çoğunluğunun yoksul aile çocukları olduğunu söyledi. - FIGEN ATALAY'ın

Cumhuriyet

İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞ GÜVENLİĞİ MECLİSİ

2011 yılında kurulan ve içerisinde farklı sektör, işkolu ve mesleklerden işçilerin ve işçi ailelerinin yer aldığı bir ağ örgütlenmesi olan İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi, Türkiye'de iş cinayetlerine ilişkin ülke genelinde ve tüm sektörleri içeren veriler derleyen ve iş cinayetlerinin önlenmesi için yerel örgütlenmelerle mücadele eden bir yapılanma. Meclis, aylık ve yıllık olarak yayımladığı iş cinayeti raporlarında çocuk emeğine özel bir yer vererek, çocuk işçiliğinin yasaklanması için çaba sarf ediyor. İSIG Meclisi, çocuk iş cinayetlerine ilişkin tüm sektör ve işkollarınının yanısıra göçmen işçileri de kapsayan verileri derliyor ve çocuk emeğinin resmi istatistiklerde görmediğimiz boyutlarını görünürleştiriyor. İSIG Meclisi çocuk emeğine ve çocuk iş cinayetlerine ışık tutan çalışmalarıyla ödüle değer bulundu.

Prof. Dr. Gürhan Fişek Sosyal Politika Makale Ödülleri

Prof. Dr. Gürhan Fişek anısına bu yıl ikinci kez düzenlediğimiz Prof. Dr. Gürhan Fişek Sosyal Politika Ödülü'nü kazanan isimler belli oldu. Yarışmaya eserleri ile katılan genç arkadaşlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Birbirinden değerli çalışmalar arasında, yüksek lisans düzeyinde Hüsem Demirler'in "Özel Okul Öğretmenlerinin Çalışma Koşulları ve Güvencesizlik

Deneyimleri: Bursa Örneği" başlıklı makalesi, lisans düzeyinde ise Nuray Çığal'ın "Geçmişten Günümüze Gül Üretiminde Dönüşüm: Isparta Örneği" başlıklı makalesi ödül kazanan çalışmalar oldu.

Seçici Kurul ayrıca F. Erdinç Kaygusuz'un "Duygulanımsal Emek ve Duygusal Emek Kavramları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme" başlıklı makalesini de övgüye değer buldu.

ÖDÜL GEREKÇELERİ

Hüsem Demirler: Özel Okul Öğretmenlerinin Çalışma Koşulları ve Güvencesizlik Deneyimleri: Bursa Örneği

Eğitim Türkiye'nin önemli sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Son yıllarda neoliberal politikalar doğrultusunda eğitim alanında özel sektörün desteklenmesinin sonucu olarak, özel okul sayısı ve bu okullarda eğitim gören öğrenci sayısı kayda değer ölçüde artmıştır. Buralarda öğretmen istihdamı da yaygınlaşmış, öğretmenler güvencesiz ve süresiz bir istihdam rejimine tabi hale gelmiştir. Hüsem Demirler, öğretmen istihdamında yaşanan bu değişimin izini sürerek, özel sektörde çalışan öğretmenlerin güvencesiz istihdam deneyimlerini ve istihdam koşullarını Bursa'da yürüttüğü alan araştırması ile ele alıyor. Hüsem Demirler, saha araştırmasından elde ettiği bulguları güvencesizliğin yanısıra denetim, baskı, sendikal örgütlenme gibi değişkenler aracılığıyla betimsel olarak ortaya koyuyor. Demirler'in çalışması eğitimde yaşanan dönüşümü eğitim emekçilerinin istihdam koşullarındaki dönüşümle ilişkili olarak ele alma çabasıyla ödüle değer bulunmuştur.

Nuray Çığal: Geçmişten Günümüze Gül Üretimindeki Dönüşüm - Isparta Örneği

Türkiye'de tarımda çocuk işçiliği sorununu ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar ağırlıklı olarak fındık, pamuk gibi belirli tarım ürünlerine yoğunlaşmıştır. Çocuk emeğinin bu ürünlerde yoğunlaşması nedeniyle bu anlaşılır bir eğilim olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte tarımda çocuk emeği kullanımı fındık, pamuk, narenciye gibi ürünlerle sınırlı değildir. Toplam çocuk istihdamı içerisindeki payı görece düşük olsa da pek çok tarım ürününde çocukların çalıştırıldığı görülmektedir. Nuray Çığal'ın çalışması pek göz önünde bulunmayan bir tarımsal faaliyetteki çocuk emeği sorununa işaret etmektedir. Nuray Çığal çocuk emeğini çok tartışılmayan bir yerellikte (Isparta ilinde) ve çok tartışılmayan bir tarımsal faaliyette (gül üretimi) ele aldığı için ödüle değer bulunmuştur.

Erdinç Kaygusuz : Duygulanımsal Emek ve Duygusal Emek Kavramları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme

Erđinç Kaygusuz'un çalışması 1970 sonrası emek çalışmaları içerisinde sıkça kullanılan iki kavramın, duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramlarının, izini sürerek dünya kapitalizminde yaşanan dönüşümleri anlamak için bu kavramların elverişli olup olmadıklarını tartışıyor. Yazar, son derece gelişkin bir literatürün bulunduğu bir alanda, analitik bir tartışma yürütüyor. Seçici Kurul, yazarın kendi araştırma problemi ekseninde mevcut literatürü analitik bir tartışma içerisinde, sistematik bir şekilde ele alan Erdinç Kaygusuz'un çalışmasını övgüye değer bulmuştur.

Özel Okul Öğretmenlerinin Çalışma Koşulları ve Güvencesizlik Deneyimleri: Bursa Örneği

Hüsem DEMİRLER (*)

“Burjuvazi onca zamandır onurlu sayılan ve önünde huşuyla eğilinen her faaliyeti çevreleyen haleyi söküp atmıştır. Hekimi de hukukçuyu da rahibi de şairi de bilimi adamını da kendi ücretlisi yapıp çıkmıştır.”

(Marx & Engels, [1848] 2014: 40).

GİRİŞ

1970’li yıllardan itibaren neo-liberal yaklaşımın önemini sıklıkla vurguladığı esneklik kavramı, sermaye için ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelere “ayak uydurabilmeyken” işçi sınıfı içinse; “korunmasız, denetimsiz ve güvencesiz” bir işgücü piyasası şeklinde açıklanmaktadır (Başköy & Kılıçaslan, 2017: 1515). Bu çerçevede 1970’li yıllardan günümüze dek olan süreçte, farklı ülkelerde çeşitli düzenlemelerle esneklik uygulamalarının önü açılmıştır. Esneklik uygulamalarının artış göstermesi, işçi sınıfı için hep var olan güvencesizliği derinleştirmiştir. Güvencesizliğin derinleşmesinde; neo-liberal ekonomi politikalarıyla refah devletinin tahrip edilmeye başlaması ve standart istihdam ilişkisinin sona ermesi etkili olmuştur. Esneklik uygulamalarının ortaya çıkardığı güvencesizlik sorunu işçi sınıfının tamamını etkilemiştir. Kaçınılmaz olarak öğretmenler de bu değişimden etkilenerek, “korunmasız, denetimsiz ve güvencesiz” bir işgücü piyasasında var olmak zorunda kalmıştır. Durmaz’ın da (2014: 88-89) ifade ettiği gibi; “öğretmenin asli işlevi ders verip bunun karşılığında ücret almaksa, o öğretmen üretim ilişkilerindeki yeri itibarıyla işçidir.” Nitekim işgücü piyasalarında esneklik uygulamalarının artmasıyla refah devleti döneminde standartlaşan istihdam ilişkisi standart dışı bir biçime gelirken öğretmenlerin istihdamı da standart dışı olmuş ve güvencesizlik artmıştır.

Güvencesizleşmeyi öğretmen açısından sadece “iş güvencesi veya sosyal sigorta güvencesi” olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Güvencesizlik, aynı zamanda toplumsal alanda emeğin sermaye karşısındaki konumunu ifade eden bir kavramdır. Bu çerçevede güvencesizlik ilişkisi; işçi sınıfı açısından “çalışma zamanı ve iş dışı yaşantısı üzerinde hakimiyet kaybı” sermaye açınsından, “emek üzerinde hakimiyet kurma” olarak tasvir edilmektedir. Kutlu’nun (2012: 65) ifadesiyle güvencesizlik, “işçinin çalışma zamanı üzerindeki etkisi ve kontrolü, kolektif temsile dayalı olarak işverenle karşılıklı müzakere ederek belirlediği kurallara dayanması durumunda, sendika

ve toplu sözleşme düzeniyle yakın ilişki içerisinde.” Nitekim özel okullarda çalışan öğretmenler de işgücü piyasalarındaki yaşanan gelişmeler çerçevesinde güvencesizliği deneyimlemekte ve çalışma ile yaşam koşulları her geçen gün daha kötüye gitmektedir. Bu çalışmayla, Bursa’da faaliyet gösteren özel okullarda çalışan öğretmenlerin güvencesizlik deneyimlerinin ve çalışma koşullarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Özel okullarda çalışan öğretmenlerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlar ve güvencesizlik deneyimlerini ele alan bu çalışmada “nitel araştırma yöntemi” benimsenmiştir. Nitel araştırmaysa, “fenomenolojik yaklaşım” benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, veri toplama aracı olarak “görüşme” tekniğinden yararlanılmıştır. Örneklem grubunun belirlenmesinde “amaca yönelik ölçüt örnekleme seçimi” benimsenerek, öğretmenlere “kar topu yöntemiyle” ulaşılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2016: 69-71).

Katılımcılar, Bursa’da faaliyet gösteren okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde örgün eğitim veren özel okullarda çalışmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde, “cinsiyet, yaş, branş ve kıdemden ziyade” farklı özel okullarda çalışan öğretmenlere ulaşılması amaçlanmıştır. Farklı okullarda çalışan öğretmenlere ulaşılarak araştırmaya çeşitlilik kazandırılması ve farklı özel okulların çalışma koşullarının değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Katılımcılara ilk olarak araştırma içerisinde kişisel bilgilere yer verilmeyeceği aktarılmıştır. Ardından da on farklı soru sorularak veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların cevapları görüşmeler esnasında hem not edilmiş hem de ses kaydına alınmıştır. Ancak katılımcılardan iki tanesi ses kaydına izin vermemiş ve iki katılımcıya ait veriler görüşme esnasında tutulan notlardan oluşmuştur. Katılımcıların demografik bilgileri **Tablo 1.**’de gösterilmektedir.

Araştırma çerçevesinde beş kadın ve dört erkek olmak üzere toplamda altı farklı özel okulda çalışan dokuz öğretmene ulaşılmıştır. K1’le K7, K2’le K3 son olarak K4’le K5 aynı özel okullarda çalışmaktadır.

BULGULAR

Katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirildikten sonra veriler analiz edilmiştir. Katılımcı verileri çerçevesinde bulgular; “belirli süreli iş sözleşmesinin sonuçları: işsizlik kaygısı ve güvencesizlik, çalışma koşulları ve ücretler, denetim ve baskı ile sendikal örgütlenmeye ilişkin görüşler” başlıkları altında değerlendirilmiştir.

* Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Yüksek Lisans Öğrencisi

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Kişiler	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi	Branş	Kıdem
K1	Kadın	24	Bekar	Lisans	Rehberlik	2 yıl 1 ay
K2	Kadın	41	Evli	Yüksek Lisans	Kimya	20 yıl
K3	Erkek	44	Evli	Lisans	Matematik	Yaklaşık 21-22 yıl
K4	Erkek	27	Evli	Lisans	Coğrafya	4 yıl
K5	Kadın	26	Evli	Lisans	Türk Dili ve Edebiyatı	4 yıl
K6	Kadın	30	Bekar	Lisans	Almanca	5 yıl
K7	Kadın	23	Bekar	Lisans	Psikolog (Okul Psikoloğu)	Yaklaşık 5-6 ay
K8	Erkek	27	Bekar	Lisans	Felsefe Grubu	5 yıl
K9	Erkek	30	Bekar	Lisans	Türkçe	Yaklaşık 6 yıl

BELİRLİ SÜRELİ İŞ SÖZLEŞMESİNİN SONUÇLARI: İŞSİZLİK KAYGISI VE GÜVENCESİZLİK

Araştırma çerçevesinde görüşme gerçekleştirilen katılımcıların hepsi “on ay ile on iki ay” arasında değişen belirli süreli iş sözleşmeleriyle istihdam edilmektedir. Belirli süreli iş sözleşmesinin öğretmenler açısından birden fazla sorunu beraberinde getirdiği katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Belirli süreli iş sözleşmesiyle istihdam edilen bir katılımcı (K1) süreci şu şekilde özetlemiştir: “Belirli sürelerle çalışmak mesleğe bakışımı kesinlikle güvencesizlik üzerine etkiliyor. Nasıl güvenebilirim ki bir sene içerisinde. İşsizlik ve işten çıkarılma kaygısını hissediyorum. Bu durumu hissetmem özel sektörün getirdiği dezavantaj. Bakıyorum buradan çıkam aynı şartlar var. Güvencesizlik işimle bağlantılı ama hayatımın her noktasında kendini gösteriyor. Çok basit bir taksitlendirme düşünün taksitle alışveriş yapamıyorum. Sosyal hayatımda, özel hayatımda güvencesizliği yaşıyorum. Hayatımın her noktasında yaşıyorum. Güvencesizlik geleceğe bakamamayı sağlıyor. Bırakın beş sene sonrasını önümdeki yazı göremiyorum.” Bir başka katılımcı ise (K5) belirli süreli iş sözleşmesinin ücret güvencesizliğine neden olduğunu şu ifadelerle açıklamaktadır: “Bir yıllık sözleşmeyle çalışıyorum. Eğer seneye için anlaşılırsanız yazları maaş yatıyor, anlaşmazsanız maaş yatırmıyorlar. Bir yıllık sözleşmeler benim için güvensizlik ifade ediyor. Yani maaşıma olan güvenim yok. Hayatta bir adım atacaksam, ona yönelik güvenim yok. Çünkü para alamıyorum ve girişemiyorum. Dört senede iki farklı kurumda çalıştım. Güvencesizliği borçla alınacak şeylerde yaşıyorum. Çünkü düzenli gelen bir maaş yok.”

Belirli süreli iş sözleşmeleriyle çalışmak katılımcılar açısından birden fazla hak kaybını beraberinde getirmektedir. Öğretmenlerin performanslarının iyi olmasına karşın işverenler tarafından sözleşmelerinin yenilenmemesi öğretmenlerin işsiz kaldıkları süreçte sosyal güvenceden yoksun kalmasına ve sürekli okul değiştirmek zorunda kaldıkları için kıdem tazminatı hakkını elde edememelerine neden olmaktadır. K6'nın

güvencesizlik deneyimiye şu şekildedir: “İyi bir performans gösterseniz bile özel okullar yaz maaşı ödememek adına yazın bir çıkarım süreci yaparak iki-üç ay maaş ödememeyi tercih ederek, başka birini almak istiyorlar. Netlik ve garanti yok. İşsiz kalma ve işten çıkarılma kaygısını sürekli hissediyorum. Özel okullarda netlik olmadığı için işten çıkarılma kaygısından dolayı bütün öğretmen arkadaşlarımda performans düşüklüğü olduğunu söyleyebilirim. Kendimi sürekli güvencesiz hissediyorum.” Dört yıllık mesleki kıdemi olan bir katılımcı (K4) İSE sözü edilen durumu şu şekilde değerlendirmektedir: “Böyle çalışmak değersizlik. Bu kurum meslek hayatımdaki üçüncü kurum. Sürekli iş değiştirmek güvencesizlik hissettiriyor. Güvencesizlikse, zaman zaman özgüven ve umut sorunları yaşıyor.”

İş sözleşmelerinin belirli süreli olması öğretmenlere, sürekli “işsizlik kaygısını” hissettirmektedir. Katılımcılardan biri (K9) işsizlik kaygısını şu şekilde deneyimlemektedir: “İşsizlik kaygısı da çalıştığınız kurumla ilgili. Önceki kurumumda yaşamadım ama şimdiki kurumda yaşıyorum. Bugün çalışıyorum, yarın çıkarılabilirim. Borçların varsa kaygı daha da artıyor. Kredi borçları var o yüzden işsiz kalmak korkutucu. Bazen hakkının gasp edildiğini bilsen bile susuyorsun. Çünkü diğer kurumlarda da aynı şeyler var.” Nitekim esneklik uygulamaları, özel okul sahiplerinin değişen koşullara ayak uydurabilmesi anlamı taşırken, öğretmenler açısından güvencesizliğin çeşitli boyutlarıyla karşılaşma anlamına gelmektedir.

ÖZEL OKUL ÇALIŞMA KOŞULLARI VE ÜCRETLER

Katılımcılarla yapılan görüşmelerde genellikle uzun çalışma süreleri tüm katılımcıların öne çıkardığı sorunlardan biridir. Katılımcılar, uzun çalışma sürelerinin performans ve sosyal yaşamlarını olumsuz etkilediğine vurgu yapmaktadır. Haftalık ders saati az olan bazı branş öğretmenleri alanları dışında işler yaptıklarını belirtmektedir. Katılımcı (K8) çalışma koşullarını şu şekilde özetlemektedir: “Çalışma süreleri günlük dokuz-on saat arası değişiyor. Bazen sekizde giriyor-

rum akşam altıda çıkıyorum. Bazen sabah onda girip akşam yedi buçuk gibi çıkıyorum. Sürekli değişiyor, esnek. Haftanın altı günü çalışıyorum. Günüm çok yoğun geçiyor. Kendi işimle alakalı çok yoğunum zaten ayrıca gün içinde çoğu zaman mobinglerle karşılaşırım. İnsan rahat bir psikolojide çalışmıyor ki bu durumda kişinin aile yaşantısına, sosyal çevresine ve ikili ilişkilerine yansıyor. Felsefe dersleri dışında birçok iş yapıyorum. Öğrencinin istatistiklerinden tut, sınıf lambalarından, kapı kollarının bozulmasına, kitapların dağıtımına kadar işlerle uğraşmak zorunda kalıyorum. Çalışma süreleri uzun bu yüzden sanat kültür etkinliklerine katılamıyorum.”

Bazı katılımcılar mesai yapmalarına karşın bu mesailere ait herhangi bir ücret almadıklarını belirtmektedir. Ayrıca bazı öğretmenler, okul içerisinde geçirilen sürenin yapılacak işlere yetmemesi nedeniyle geriye kalan işlerini evde yaptıklarını vurgulamaktadır. Bir diğer ifadeyle, öğretmenler eve iş götürmektedir. Katılımcı (K7) çalışma koşullarını şu şekilde ifade etmektedir: “Sabah sekiz buçukta kurumda oturum, beş buçukta çıkıyorum. Ama arada ekstremler oluyor mesaiye kalıyorum. Etkinlikler oluyor orada kalıyorum. Cumartesi günleri yarım gün çalışıyorum. Çok yoğun çalışıyorum. Özellikle haftanın ilk günleri ders saatim çok fazla ve yoğun geçiyor. Dersim olmadığında ya idari işleri ya da veli ve öğrenci görüşmelerini ama genelde idari işleri yapıyorum. Bazen yazılacak ve yayınlaması gereken makaleler oluyor, işyerinde vakit bulamıyorum. O yüzden eve götürüp evde yazıyorum. Veli aramalarını sisteme giriyoruz, işyerinde yapamıyorum telefonda evde giriyorum. İdari işlerin benim işim olmamasına rağmen yapmak zorunda olmam kötü hissettiriyor.”

Katılımcılara ücretler ve sosyal haklara ilişkin sorular sorulmuştur. Bazı katılımcılar (K2, K3 ve K9) ücretlerinden memnunken, diğer katılımcılar ücretlerinden memnun değildir. Katılımcıların çalıştıkları özel okulların bazıları yemek ve yol ücreti gibi sosyal hakları öğretmenlere sağlarken bazılarıysa bu hakkı tanımamakta veya katılımcıların ifadesiyle “sağlanan bu haklar yetersiz” kalmaktadır. Katılımcılardan biri (K6) ücretler hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir: “Ücretim hiç yeterli değil. Özel okullar mümkün mertebe ücretten kısmak için uğraşılıyor. Özel okullar ücret konusunda yeterli değil. Günümüz koşullarında yani asgari ücrete yakın. Eğer yeni mezunsan asgari ücrete bile çalıştırılır. Ama genel olarak çok iyiyse üç bin liraya yakın rakamlar var diyebilirim. Zaten seneye devam etmezsek on ay alıyoruz.” Bir diğer katılımcı ise (K5) ücretinin neredeyse asgari ücretle aynı olduğunu şu ifadelerle açıklamaktadır; “ücretimin yeterli olduğunu asla düşünmüyorum, 2020 itibarıyla asgari ücretle neredeyse aynı”. Nitekim çalıştığı özel okul tarafından herhangi bir servis ve yemek hakkı tanınmayan K8 de benzer ifadeleri vurgulamaktadır: “Benim yol ve yemek masraflarımı çıkardığımda neredeyse asgari ücrete tekabül ediyor. Özellikle yola yapılan son zamlardan sonra belki bin lirayı buluyor. Bu miktarı da maaşımdan çıkarınca asgari ücretin güncel haliyle

altında desem yeridir.”

Katılımcı ifadeleri çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında, iş güvencesizliğinin beraberinde ücret güvencesizliğini getirdiği görülmektedir. Ayrıca katılımcıların ücret konusunda belirttikleri bir diğer gelişmeye; ücretlerinin tamamının banka üzerinden alamamaları olmaktadır. Bu gelişmeye, özel okul öğretmenlerin gelecekte emeklilikleri konusunda güvencesizliğine neden olmaktadır. Katılımcılardan biri (K8) bu durumu şu şekilde özetlemektedir: “Maaşın tamamını banka aracılığıyla almıyorum. Bankadan asgari ücret kısmını, kalan kısmı elden alıyorum. SGK bildirimim asgari ücret üzerinden.” Ücretin tamamının bankadan alınmaması durumuyla diğer bir katılımcı da (K9) karşılaştığını belirtmekte ve bu durumu “ücretimin yüzde altmışını falan bankadan geri kalanını elden alıyorum” şeklinde açıklamaktadır.

DENETİM VE BASKI

Araştırma çerçevesinde görüşme gerçekleştirilen öğretmenlerin tamamı baskı ve denetimin olduğunu vurgulamaktadır. Denetimler, dersin verilme biçiminden öğrenci-veli memnuniyetine ve izin kullanmadan özel hayata müdahaleye kadar uzanmaktadır. Ancak asıl denetim ve baskının kayıt dönemlerinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Eğitimin metalaşması, öğretmenler üzerindeki baskıyı arttıran önemli bir dinamiktir. Bu süreci katılımcı (K8) şu şekilde özetlemektedir: “Ticari çıkar üzerine bir denetim var. Birçok öğrenciyi kuruma getirin, bir sonraki yıl öğrencinin kalmasını sağlayın, eğitim dışında faaliyetlerde bulunun, sosyal etkinlikler, öğrenciyle yakın ilişki kurmamız konusunda yönetim tarafından denetim uygulanıyor. Öğrencilerin başarılarına yönelik denetim yok açıkçası.”

Bir diğer katılımcı (K1) ise yaptığı iş üzerinde sürekli denetimin olduğunu şu şekilde değerlendirmektedir: “İdarecilerim tarafından sürekli denetim var. Bir işi yaparken telefonla sorarken aynı zamanda kamerayla da izliyorlar bu kadar fazla denetim var. İzin talepleri konusunda baskı uygulanıyor. Sen “şu kadar kullanmalısın” gibi söylem var. İstenilen her izin sanki lütfumuşçasına davranıyorlar. Mesela hasta oldum, biz izin verdik diyor. Benim rapor alma hakkım var. Kırtasiye parasını verdik diyorlar. Bunu devlet veriyor. Kayıt alma konusunda sürekli baskı var. Sürekli yeni dönem için kayıt baskısı var.”

Okul yönetiminin özel hayatına müdahale ettiğini belirten K9 denetim ve baskıyı şu şekilde ifade etmiştir; “sosyal medya aracılığıyla videolar çekiyordum, çekmemem konusunda baskıyla karşılaştım ve kapatmak zorunda kaldım”.

SENDİKAL ÖRGÜTLENMEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Katılımcılara sendikal örgütlenme ve toplu pazarlık konuları hakkında sorular yöneltilmiştir. Araştırma çerçevesinde görüşme gerçekleştirilen öğretmenlerin hiçbirisi sendika üyesi değildir. Katılımcılar sendikal örgütlenmelerin özel okullarda yönetim veya kurucular tarafından olumlu karşılanmayacağını belirtmektedir.

Bir katılımcı (K2) bu durumu; “*özel okullarda sendikalar hoş karşılanmıyor ve üye olmak zor*” şeklinde açıklamaktadır.

İşe alınma süreçlerinde sendika gibi örgütlere üye olmamaları noktasında yönetimin uyarılarının bulunduğunu belirten katılımcılar, öğretmenlerin toplu bir şekilde hak aramalarının önünün kesildiğini vurgulamaktadır. Katılımcılardan biri (K7) bu durumu şu şekilde özetlemektedir: “*Öğretmenlerin sendikalaşmasındaki en büyük engel, korku. Günümüz koşullarında çok baskı var. En ufak şeye bile yani, kendi haklarını savunabilecek eylemlere giremiyor insan. Tabii bu durum toplumun içerisinde olduğu durumdan kaynaklı. Okulda da zaten sürekli bir otorite var. Otoriteyi iliklerine kadar hissediyorsun. O nedenle hak arayışları çok zor.*”

Bir diğer katılımcı ise (K8) sendikal örgütlenme hakkının engellenmesi hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır: “*Sendika güvence sağlayacağı için özel okulda öğretmenin bu güvencesini istemezler. Çünkü ucuz işgücü, on sekizinci veya on dokuzuncu yüzyılda değil bu yüzyılda da devam ediyor. Bakıyorsun dışardan çok şatafatlı görünen kurumlar içeride ucuz yollu eğitimle ve bu eğitimi verecek ucuz öğretmenlerle çalışmak istiyor. Genelde yeni mezun ya da fark etmez dört-beş yıl tecrübeli öğretmene de aynı şartları sağlıyor. Öğretmenler de geçimini sağlamak için kabul ediyor. Ama sendika olsa böyle hak kayıpları olmaz. İşverenler çok sıcak bakmaz.*”

Nitekim öğretmenlerin sendikalaşması öğretmenlere çeşitli güvenceler sağlayacaktır. Öğretmenlerin bu güvenceden yoksun kalması için özel okulların ilk başta kendisini korumaya aldığı belirten K1 süreci şu şekilde özetlemektedir: “*İlk işe başlarken sendikaya üye olmamız konusunda dilekçe imzalatıyorlar. Öğretmenlerin sendikalaşmasının önündeki engellerde kesinlikle korku kültürü var. O kadar çok hakkımız yeniyor ki. Sendikalaşma onlar için kritik bir şey. Dünyanın parasını kazandırıyoruz ama pastadan aldığımız pay belli. Sendika olsaydı hafta sonu çalışmazdık. Çalışsak da ek ücret alırdık. Sendikalaşma olsa iş tanımım olurdu.*”

SONUÇ

Çalışma çerçevesinde görüşülen katılımcıların cevaplarında özel okul öğretmenlerinin güvencesizliği nasıl deneyimlediklerine ve özel okulların çalışma koşullarına yönelik değerlendirmelerine ulaşılmıştır. Öğretmenler, güvencesizliğin çeşitli boyutlarıyla karşılaşmaktadır. Çeşitli esneklik uygulamalarının birbiriyle iç içe geçerek aynı anda uygulanması ya güvencesizliğin boyutlarını arttırmakta ya da iş tanımlarının muğlaklaşmasını sağlayarak kötü bir çalışma ortamı inşa etmektedir.

Özel okullarda öğretmenlerin belirli süreli iş sözleşmeleriyle istihdam edilmesi iş güvencesini ortadan kaldırmakta ve öğretmenler, işten çıkarılma ve işsizlik kaygısıyla mücadele etmektedir. Ayrıca özel okulların yaz döneminde ücret ödememek adına her yıl farklı öğretmenleri istihdam etmesi, öğretmenleri iş

ve ücret güvencesinden yoksun bırakmaktadır. Nitekim öğretmenlerin istihdam çerçevesinde karşılaştığı güvencesizlik, yaşamın diğer alanlarında da kendini göstermektedir. Zira öğretmenler, sürekli olarak işsizlik kaygısını yaşadıklarından geleceğe yönelik planlar yapamamakta ve toplumla olan bağları zayıflamaktadır.

Özel okulların çalışma koşullarındaysa, uzun çalışma süreleri öne çıkmaktadır. İş tanımlarının muğlak oluşu öğretmenlerin kendi işleri dışında farklı işleri de yapmasına neden olmaktadır. Öğretmenler işle ilgili yapılması gerekenleri iş yoğunluğu nedeniyle çalışma süresi içerisinde gerçekleştirmediği için evlerine götürmektedir. Bu durum öğretmenlerin sosyal yaşamlarını olumsuz etkilemektedir. Nitekim yöneticiler veya kurum sahiplerinin telefon üzerinden işin denetimini sürekli olarak gerçekleştirmesi öğretmenleri zor durumda bırakmaktadır. Öğretmenlerin verdikleri emek karşısında aldıkları ücretlerin yetersiz oluşu özel okulların bir diğer öne çıkan özelliğidir. Hatta bu çalışma çerçevesinde görüşülen katılımcıların neredeyse tamamı asgari ücretin az altında ücret almakta olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bazı özel okulların ücretlerin tamamını banka üzerinden değil sadece asgari ücret kısmını banka üzerinden ödemesi, öğretmenlerin sigorta primlerinin düşük yatmasına neden olmaktadır.

Denetim ve baskıların öğretmenlerin işleri ile ilgili konulardan ziyade veli memnuniyeti üzerine olmasıdır. Zira eğitimde yaşanan metalaşma öğretmenlerin verdiği bilgiyi bir ürüne dönüştürmektedir. Bu çerçevede; öğretmenler özellikle kayıt dönemlerinde baskıyla karşılaşmaktadır. Öğretmenlerin bir diğer sorunuysa; sendikal örgütlenmenin önüne setler çekilmesidir. Sendikal örgütlenmelerin çeşitli güvenceler sağlayacağı düşüncesi, özel okul sahiplerinin bu konuda çeşitli engelleme girişimlerine neden olmaktadır.

Katılımcılara göre özel okullarda karşılaşılan sorunlar; ders yükünün fazla olması, çalışma saatlerinin fazlalığı, ücret garantisinin olmaması, veli ilişkilerinin devlet okullarından farklı olmasıyla velilerden sürekli “*sen benim paramla buradasın*” algısının yapılması, zaman zaman da mobbinge karşılaşılmaması ve en önemli sorun olarak güvencesizliğin (varlığı) oluşu şeklinde sıralanmaktadır.

KAYNAKÇA

Başköy, H. & Kılıçaslan Y. (2017) “Esnek İşgücü Piyasası Politikalarının Ücret ve Kâr Üzerine Etkisi: Bir Karşılaştırmalı Ülke Analizi” Çalışma ve Toplum, Sayı: 54, ss: 1507-1544.

Durmaz, O.S. (2014) *Türkiye’de Öğretmen Olmak Emek Süreci ve Yeniden Proleterleşme*, NotaBene Yayınları, Ankara.

Kutlu, D. (2012) “Türkiye İşgücü Piyasasında Güncel Gelişmeler ve Güvencesizleştirme Örüntüleri” *Güvencesizleştirme Süreç Yanılgı, Olanak Derleyen*: Özay Göktepe, NotaBene Yayınları, Ankara, ss: 61-116.

Marx K. & Engels F. [1848] (2014) *Komünist Manifesto*, Yordam Kitap, Çeviri: Nail Satlıgan, Ankara.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* 10. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Duygulanımsal Emek ve Duygusal Emek Kavramları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme

Erdinç KAYGUSUZ

GİRİŞ

Kavramlar, terimler, imgeler ya da benzer diğer başka yapılar, soyutlamalar yoluyla ortaya çıktığı gibi, ayaklarını maddi bir zemine de basarlar. 1970'li yıllardan itibaren dünya kapitalizminde yaşanan gelişmeler ve hizmetler sektörünün sınırlarının genişlemesi, emek çalışmalarında da yeni kavramlar üretilmesine neden oldu: duygulanımsal emek ve duygusal emek. Bu kavramlar emek çalışmalarında öne çıkarken gündelik dilde ve sendika politikalarında da sorgulanmaksızın kullanılıyor. Bu iki kavram, müşteriyle karşılıklı, yüz yüze ve kişilerarası etkileşim ve iletişimin zaruri olduğu ya da bununla birlikte sayısallaşmanın vazgeçilemez olduğu çalışma yaşamında, çalışmanın doğasını, biçimini, içeriğini anlamlandırmış gibi görünüyor. Duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramları, ekonomiye egemen olan emek biçiminin ya da harcanan emek gücünün bizzat kendisinin duygular temelinde şekillendiğini ifade ediyor.

Bu çerçevede çok sayıda bilimsel araştırma yapıldı: Uçuş personelleri, çağrı merkezi çalışanları, turizm sektörü çalışanları ve mağaza çalışanlarıyla yapılan saha çalışmaları, bu araştırmalardan bazıları. Bütün bu araştırmalar, yukarıda geçen çalışanları bu iki kavram temelinde ele aldı. Oysa, emek çalışmaları alanında üzerine çok sayıda araştırma yapılmış bir konuda, konunun anahtar kavramlarından biri olan duygulanımsal emek ya da duygusal emek kavramının nasıl ele alınması gerektiğine ilişkin bir tartışmanın eksikliği göze çarpmaktadır; bugüne değin kavramların zenginliklerine ya da açmazlarına değinilmemiştir. Bu makalenin amacı; duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramlarının, dünya kapitalizminde yaşanan dönüşümleri anlamak için elverişli olup olmadığını tartışmaktır.

Makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Negri ve Hardt'ın duygulanımsal emek kavramının dayanak noktaları, onun içine yerleştiği maddi olmayan emek kavramsallaştırması ve günümüz emeğinin hegemonyası, düşünürlerin penceresinden ortaya konuyor. Hochschild'in hizmetler sektöründeki genişlemeyle birlikte duygu yönetimi olarak kavramsallaştırdığı duygusal emek, ikinci bölümde anlamlandırılmaya gayret ediliyor. Üçüncü ve son bölümde ise hem duygulanımsal emek hem de duygusal emek kavramının açmazları, sınırlılıkları ve muğlaklığı olduğu öneriliyor. Bu açmazlar üç ana başlıkta; i) emeğin ürününün niteliğini tanımlama, ii) emeğin ayrııcı özelliklerini belirtememe ve iii) üretim-yeniden üretim ilişkisini sorunlu ele alma olarak tasnifleniyor.

DUYGULANIMSAL EMEK: ENFORMATİKLEŞME VE YENİ KAPİTALİZM

Oluşunun, gelişiminin ya da çıkışının üzerinden çok zaman geçmemiş anlamına gelen "yeni" sıfatı, kapitalizmin önüne konulduğunda öyle olduğu söylenebilir ya da söylenmesin bariz bir biçimde kapitalizmin yeni bir formu olduğunu ifade eder. Bu formda kapitalizme özgü üretimin, çalışma biçimlerinin ve boş zamanın sorunsallaştırılması ise yeni ve farklı yaklaşımların doğmasını beraberinde getirir. Duygulanımsal emek kavramı bu noktada gündeme gelir. Ancak duygulanımsal emek ne kendi başına tüm değişimi açıklayan ne de kendi başına ayakta durabilen bir kavramdır. Dolayısıyla onu, içine yerleştiği maddi olmayan emek kavramsallaştırmasıyla birlikte düşünmeliyiz.

Hardt ve Negri'ye göre yirminci yüzyılın son on yıllarında endüstriyel emek hegemonyasını yitirir ve onun yerine bilgi, enformasyon, iletişim, ilişkiler veya duygusal ifadeler gibi maddi olmayan ürünler üreten emek, yani maddi olmayan emek geçer. Maddi olmayan emek iki ana boyutta kavramsallaştırılır: İlk olarak; fikirler, semboller, kodlar, metinler, dilsel figürler ve imajlar üreten, entelektüel ya da dilsel adı verilen sembolik ve analitik emek türlerini ifade eder. Maddi olmayan emeğin ikinci boyutu ise duygulanımsal emektir. Zihinsel olgular olan duyguların aksine, duygulanımlar, belli bir beden haliyle birlikte belirli bir düşünce haline de ifade eder. Dolayısıyla, duygulanımsal emek, rahatlık, esenlik, tatmin, heyecan ya da tutku gibi hisleri üreten ya da işleyen bir emektir (Hardt ve Negri, 2004).

Emeğin üretimine odaklanan duygulanımsal emek, elbette, son yirmi beş yıldır sürmekte olan ekonomik postmodernleşme süreçleriyle etkin emeği yalnızca doğrudan sermayeyi üretmeyen bir rolde konumlandırmaz (Hardt, 1999). Maddi olmayan emeğin hegemonyasıyla birlikte duygulanımsal emek yaygınlaşır ve çalışma ile boş zamandan oluşan günün tamamı, her şeyiyle yeniden üretim sahası hâline gelir ve toplum kocaman bir fabrikaya dönüşür. Negri de bu fikri paylaşıyor. Ona göre emekte son dönemde gerçekleşen en önemli değişim, değer artık ölçülemez hale gelmiş olmasıdır. Emek artık sermaye dışında duramaz ve onun içinde aldığı mübadele değerinden bağımsız bir kullanım değerine sahip olamadığından hem değer-dışı hem değer-ötesi haline gelir. Emeğin değer-ötesine geçişi aynı zamanda duygulanıma da geçişidir ve duygulanım ölçülemez bir değer üretimidir (Akalın, 2007).

Daha kapsayıcı olarak maddi olmayan emeğin özel olarak da duygulanımsal emeğin bugünkü toplumsallıkta ne ifade ettiği ya da neye denk düştüğü konusuna gelelim. Hardt ve Negri günümüzde modernleşmenin sona

erdğini ilan etti. Bu ilan, endüstriyel üretimin hegemonyasını diğer ekonomik biçimler ve toplumsal olgulara genişletemediğini ifade eder. Postmodernleşme ya da enformatikleşme süreci emeğin endüstriden hizmet alanına göçüyle tanımlanır. İşin yapılmasında bilgi, enformasyon, duygulanım ve iletişim merkezi rol oynar (Hardt ve Negri, 2003). Duygulanımsal emek, hukuki danışmanların, uçuş görevlilerinin ve fast food çalışanlarının işinde karşımıza çıkar ve artan öneminin en belirgin göstergesi işverenlerin çalışanlarda aranan asli vasıflar olarak eğitimi, hal ve tavırları ve sosyal becerileri öne çıkarmasıdır (Hardt ve Negri, 2004). Diğer bir yandan günümüzde maddi olmayan emek içeren çoğu iş, kavramın iki boyutunu; sembolik üretim ve duygulanımsal emeği birleştirir. Bunun yanında maddi olmayan emek maddi emek biçimleriyle iç içe geçer. Buna sağlık çalışanları örnek gösterilir; onlar, duygulanımsal, bilişsel ve dilsel işler yanında sargıları değiştirmek gibi maddi işler de yaparlar (Hardt ve Negri, 2004).

Özcesi, maddi olmayan emekte, yani maddi olmayan üretimin tamamında kullanılan emekte, emek, maddi kalmaya devam eder: Bu emek, bütün emek türleri gibi, bedeni ve beyni içerir. Maddi olmayan şey emeğin ürünüdür (Hardt ve Negri, 2003; 2004). Bu emek biçimi nitel açıdan hegemoniktir ve diğer emek biçimlerine ve topluma kendine benzeme eğilimi dayatır. Sembolik üretim ve duygulanımsal emek, maddi olmayan emeğin iki boyutunu temsil eder. Sembolik üretim imaj, fikir ve sembol ve kod gibi şeyler üretirken duygulanımsal emek hem beden hem de zihne ait duygulanımlar üreten emektir.

DUYGUSAL EMEK: YENİ EMEK TÜRÜ VE HİZMETLER SEKTÖRÜNÜN YÜKSELİŞİ

Emek gerçekte ne üretir? Örneğin, çeşitli ulaşım ve dolaşım aşamalarından geçerek önümüzde duran bir ürün mü? Ya da metanın hizmet biçimini alması ve bu işlerin yoğun biçimde artması aynı emeğin ürünü mü? Kuşkusuz, maddi ürün ile hizmet bir meta olduğu gibi bu iki ürünü üreten emek de meta formundadır. İkisi arasındaki ortaklık budur. Fakat Hochschild, endüstriyel üretimdeki gerileme ve hizmet sektöründeki gelişmeyle birlikte çoğu işin metalden ziyade insanlarla ilgilenme yeteneği gerektirdiğini belirterek (2003) bir uyarıda bulunur: *Yönetilen Kalp* çalışmasında Delta Havayolları şirketinin uçuş personeli eğitimi merkezindeki kurslara katılarak uçuş personellerinin emek süreçlerini inceler; bu süreçte hizmet üretildiğini ifade eder ve hizmet sunmanın duygusal emek gerektirdiğinin altını çizerek. Aslında onun yaptığı, fiziksel emek ve zihinsel emeğin yanına bir de duygusal emeği yerleştirmektir. Uçuş personelleri örneğinde; koridordan ağır yemek arabaları itildiğinde fiziksel emek harcanır ve acil durumlar için hazırlık yapılırken zihinsel çalışmalar yapılır ve ek olarak duygusal emek olarak tanımlanan bir şey daha yapılır. Bu türden bir emek, zihin ve hissin ortaklığını gerektirir ve doğru zihinsel durumu üreten dışsal dengelyi sürdürebilmek için his üzerinde etkisi

gerekir (Hochschild, 2003).

Hochschild'e göre (2003) montaj hattında çalışan bir işçi, modern endüstriyel emeğin modası geçmiş bir sembolüdür. Duygusal emeğin yeni emek biçimi olarak yaygınlaşmasının nedeniyse çalışmanın birebir müşteriyle muhatap olduğu hizmet işlerinin yoğun bir şekilde artmasıdır (Man ve Selek Öz, 2009). Bu konu yeni emek süreci araştırmalarıyla birlikte fiziksel emeğin yanı sıra emeğin duygusal boyutunun da mercek altına alınmasıyla önemsenmeye başlamış ve özellikle hizmet sektöründe emek süreçlerinin incelendiği araştırmalarda önemli bir sorun olarak belirlenmiştir (Kaya ve Serçeoğlu, 2013). Çünkü "hiçbir müşteri, somurtkan bir garson, gıcık bir banka memurunun ya da uçuş personelinin müşterisi olmak istemez" (Hochschild, 2003).

Denebilir ki duygusal emek kavramı, dünya genelinde hizmetler sektörünün genişlemesi ve bunun anlaşılacak istenmesine paralel olarak genelde müşteriyle ilişkinin, yüz yüze iletişimin ya da onun daha kapsamlı bir biçimi olarak kişilerarası iletişimin yoğun olduğu çalışmayı ifade etmek için kullanılır: Çağrı merkezi çalışanları, uçuş personelleri, garsonlar vb. gibi; çalışanların müşterilere kaliteli ve iyi hizmet verebilmek için onlarla iletişim halindeyken gözlemlenebilen yüz ifadeleri ve beden hareketleriyle duygularını yönetmek için harcadıkları emek olarak tanımlanır (Hochschild'ten akt. Bilir, 2018). Çalışanlar işlerini yaparken bazı duyguları karşı tarafa yansıtmak durumundadırlar kuşkusuz, fakat duygusal emek, bunun daha ötesinde süreklilik gerektiren bir olguyu ifade eder (Güngör, 2009). Bireyin nasıl hissetmesi gerektiğine dayanan ve hissedilmeyen duygunun taklit edilmesini ya da hissedilen uygunsuz davranışın bastırılması gibi sunuş kurallarının izlenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla Hochschild, duyguyu yönetimi bir ücret karşılığında yapıldığında duygusal emek olur derken duygusal emeğin genel olarak organizasyon tarafından onaylanmış duyguları içeren tarafına göndermede bulunur (Kart, 2011). Yani bu kavram uygun duyguların sergilenmesi ya da yönetilmesi bu arada gerçek duyguların maskelenmesi anlamında kullanılır (Man ve Selek Öz, 2009). Duygusal emek, iş ortamında, koşulların gerektirdiği duygusal ifadeyi belirleyen ya da görünen kurallara uyma eylemi olarak ortaya çıkar (Hochschild'ten akt. Kart, 2011): Uygun davranışları gerçekleştirme sürecinde duyguların kontrol altına alınması. Bu iki yolla olur: yüzeysel eylem ve derin eylem. Yüzeysel eylemde çalışan bir duyguyu gerçekten hissetmez fakat hissediyor gibi yapar; derin eylemde ise çalışan gerçekten hissederek, hissetmeye çalışır.

DUYGULANIMSAL EMEK VE DUYGUSAL EMEK KAVRAMLARININ AÇMAZLARI

Hem duygulanımsal emek hem de duygusal emek kavramı, ekonomik faaliyetlerdeki kimi gelişmelerle ve çalışma yaşamında ortaya çıkan kimi durumlarla yakından ilgilidir. Kavramların ayaklarını bastığı somut ve maddi gerçeklik bütünüyle dünya kapitalizmindeki bir dizi gelişmelere dayanır. 1970'li yıllardan itibaren

günden güne büyüyen ve büyümesini sürdüren hizmetler sektörü; hizmetler sektörünün ulusal ve uluslararası ekonomik faaliyetler içerisindeki genişleyen sınırları; buna bağlı olarak fabrika dışı çalışma mekânlarının çoğalmas ve hizmetler sektöründe çalışan yeni tip işçilerin sayısındaki artış bu gelişmeler arasında sayılabilir. Bunlara ek olarak üretimin, piyasaya giriş engellerinin zayıf; emek gücünün ise ucuz olduğu sınır ötesi bölgelere taşınması da maddi ürünler üreten üretim faaliyetinin gözden kaybolması anlamında bu kavramların ortaya çıkışında önemlidir.

Pekâlâ tüm bu gelişmeler kavramların ortaya çıkışında, somut maddi dayanak noktalarında etkiliyse; büyük bir rol oynuyorsa, bu kavramların da tüm bu gelişmeleri layıkıyla yansıtmaları gerekmez mi? Bu kavramlar, dünya kapitalizminin yaşamakta olduğu değişimi ve dönüşümü anlama, açıklama ya da tanımlama gayeleri barındırmaları nedeniyle önemli bir çabanın ürünleri olduğu gibi, kavramların kendisi ile ayaklarını bastığı maddi zemin arasındaki ilişkiyi açıklayamama ve hatta yaniltma nedenleriyle de bir o kadar açmazları barındırır. Bu açmazlar üç ana başlıkta; i) emeğin ürününün niteliğini tanımlama, ii) emeğin ayırıcı özelliklerini belirtememe ve iii) üretim-yeniden üretim ilişkisini sorunlu ele alma olarak özetlenebilir.

İlk olarak, duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramları, emeğin niteliğini değil emeğin ortaya çıkardığı ürünün niteliğini tanımlar. Daha açık bir ifadeyle, duygulanımsal ve duygusal, emeğin sıfatları olduğu halde, emeğe ilişkin değildir. Kavramlar, emeğin ürettiği ya da ortaya çıkardığı ve hizmet ekonomisinin bir parçası olan ürünü açıklama gayretindedir. Bu çerçevede duygulanımsal emek, belli bir beden haliyle birlikte belli bir düşünce halini ifade eder. Duygulanımsal emek ise çalışanların müşterilere kaliteli ve iyi hizmet verebilmek için onlarla iletişim halindeyken gözlemlenebilen yüz ifadeleri ve beden hareketleriyle duygularını yönetmek için harcadıkları emek olarak tanımlanır, ki bu açıkça bir hizmet üretimidir, yani doğrudan üretilen ürünle ilgilidir. Denebilir ki emeğin kendisi maddi olduğu halde, kendine aldığı sıfatlar onun niteliğini çarpıtır. Emeğin kendisinin maddi olmadığı yönünde -her ne kadar aksi ifade edilse de- bir illüzyon yaratır. Duygulanımsal ya da duygusal ifadesi, enformasyon, bilgi, hizmet çalışmalarının maddi temelden farklı ve ayrı olduğu izlenimini oluşturur; “dünyada iki farklı çalışma türüyle sonuçlanan iki tözün (madde ve tin) var olduğunu” salık verir (Fuchs, 2015: 366). Oysa bu çalışmaların tamamı maddeden ayrı değildir. Emeğin niteliğine ya da vasfına ilişkin yaratılan bu izlenime, emeğin maddi olarak kalmaya devam ettiği söylenebileceği gibi, duygusal emeğin de kol emeği ve zihin emeğinin yanına eklenen bir emek biçimi olduğunu; bu emek biçiminin de genel bir eğilim oluşturduğunu söylemek olanaksızdır. Kaldı ki, bu ayırım tarihsel durumların analizinde herhangi bir ilerleme noktası da oluşturamaz. Çünkü metaların genelleştirilmiş üretimi, kolektif emek gücünün toplam faaliyetinin ürünüdür (Marx, 1998 [1862-63]): 143).

İkinci olarak, duygulanımsal emek ve duygusal emek

kavramları, emeğin ayırıcı niteliklerini ortaya koymaktan uzaktır. Diğer bir ifadeyle iki kavramın kapsamı üzerine yürütülen tartışmalarda (Savul, 2018); hangi sektörleri, hangi meslekleri, hangi zamanları ve hangi mekânları kapsadığı ve hangi emek etkinliklerinin duygulanımsal emek ya da duygusal emek kapsamına girdiğine ilişkin değerlendirmelerde belli bir uzlaşma söz konusu değildir. Hatta uzlaşma bir kenara, muğlaklık söz konusudur. Gerçekten de hizmetler sektörünün gelişmesi ve buna bağlı olarak etkileşim, iletişim, duyguların ön plana çıktığı işler demek, bu kavramların kapsamı hakkında bize ne söyler? Kavramların kapsam alanına ilişkin sorulara örnekler gösterilebilir:

(...) Hostesler güler yüzlü hizmetleri ile duygulanımsal emek kategorisine dahil edildiğinde fabrikada ekip arkadaşlarıyla uyumu istenen işçinin duygulanımı göz ardı edilip duygulanımsal emek kapsamı dışında mı bırakılacaktır? Bırakılmayacaksa her işte az ya da çok duygulanım olduğu kabul edilip bütün işçiler duygulanımsal emek kapsamında mı tanımlanacaktır? Bazı iş türlerinde duyguların zoraki ifadesi önem kazanıyor olmakla birlikte bu işler birbirinden o kadar farklıdır ki çocuk bakıcısı ile doktoru, falcı ile hostesi duygulanımda ortaklaştırmak keyfi bir tanımlamadır (Koşar, 2017).

İki kavram, neye göre dahil edildiği kolayca anlaşılabilen sektör ve işlerde çalışmayı belirtmek için kullanılır. Örneğin birbirinden hem emeğin niteliği hem de vasfı açısından oldukça farklılaşan fast food, sağlık ve mühendislik sektörlerindeki çalışma, bu iki kavramın içine kolayca dahil edilir. Hizmetler sektörünün gelişmesi ve buna bağlı olarak etkileşim, iletişim, duyguların ön planı çıktığı işlere referans eden duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramlarının bu çelişkili ve alakasız kapsamı, kavramın emeğin ayırıcı özelliklerini belirtememesine yol açar.

Üçüncü olarak, hem duygulanımsal emek hem de duygusal emek kavramı, üretim ile yeniden üretim arasındaki ilişkiyi sorunlu ele alır. Duygulanımsal emeğin tanımında çalışmanın, yaşamın tüm zamanına ve mekânına egemen olması söz konusuysa; duygusal emekte çalışmanın, belirli bir zaman aralığı ve mekânla sınırlanması söz konusudur (Emirgil, 2010). Farklı bir ifadeyle, duygulanımsal emek kavramı, üretim zamanı ile yeniden üretim zamanından; çalışma zamanı ile boş zamandan oluşan günün tamamını tümüyle bir yeniden üretim zamanı olarak değerlendirir. Duygulanımsal emek kavramı da duygulanımsal emek kavramının aksine, üretim zamanı ile yeniden üretim zamanı arasında keskin, parçalanamaz, geçilemez bir sınır çizer. Buna göre duygu yönetimi olarak tanımlanan duygusal emek, çalışma zamanı bittiği andan itibaren devre dışı kalır. Oysa, üretim ve yeniden üretim arasındaki ilişki ne sanıldığı kadar aksine tamamen ortadan kalkmış ne de birbirinden tamamen ve keskin sınırlarla ayrılmıştır. Gündelik hayat, üretim zamanını oluşturan çalışma hayatı ile hem yaşam araçlarının hem de türün üremesi anlamında yeniden üretim zamanından oluşur. Üretim zamanı ve yeniden üretim zamanı arasındaki

ilişki basit değildir. Gündelik hayat, olgusal düzeyde rutinlik sınırlarını korumakla beraber, çeşitli gelgitlerle de doludur; gündelik hayatın rutin bir ritmi olduğu gibi, sapmaları ve iniş-çıkışları da bulunur. Bir bestenin rutini ile iniş-çıkışları nasıl ki birbirinden ayıramazsa, gündelik hayatın parçaları olarak üretim ve yeniden üretim de birbirinden ayıramaz. Bir işçi üretim zamanında çalışma eylemini gerçekleştirirken bir direniş pratiği olarak dinlenir de; hayal de kurar. Yine aynı işçi çalışma eylemini sonlandırdığında, ertesi günkü çalışma ortamının negatif gerçekliğini düşlerine yansıtır. Bu, üretimin veya yeniden üretimin birbirini ikame ettiği anlamına gelmez; hatta bu soyutlukların somut durumları açıklamasına da işaret etmez; ama bir tümlük anlamına gelir; bu birbirinden ayıramayacak bir birlik-tir. Denebilir ki, üretim ve yeniden üretimde harcanan emek, ayrımsız bir biçimde üretim ya da yeniden üretim olarak nitelendirilemez; zira üretimin kapitalizm altında büründüğü biçim, üretime, onun herhangi bir emek harcama faaliyetinden ayırt edilmesini gerektirecek özellikler yükler (Acar-Savran, 2008). Şu ifadelerle düşünebiliriz: "(...) Bir bütün oluşu ve bir akış hâlinde durmadan yenilenişi açısından bakıldığında, her toplumsal üretim süreci aynı zamanda bir yeniden üretim sürecidir. Üretimin koşulları aynı zamanda yeniden üretimin koşullarıdır" (Marx, 2018a [1867]: 547).

Sonuç olarak, duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramları, emeğin nesnesinin bir sonucu olarak üründen yola çıkar. O ürünü ortaya çıkaran emeğin doğasına, maddi temeline ilişkin bir şey söylemez, o ürünün hangi maddi ve tarihsel koşullar içinde oluştuğunu açıklamaz. Maddi olmayan ürünün içindeki harcanan emek biçimi olarak, bu biçimi verili bir yasa düzeyinde kabul eder. Ancak bu yasaları da anlamaz ve açıklamaz; emeğin kendisi ile duygular arasında kurulan ilişkiyi bize doğruca göstermez. Bu ilişkinin görünümünü, algılanma düzeyini çarpıtır.

SONUÇ

Bu makalenin amacı, literatürde genişçe yer edinen duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramlarının, dünya kapitalizminde yaşanan dönüşümleri anlamak için elverişli olup olmadığını tartışmaktır. Makalede duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramlarının içeriği, Negri, Hardt ve Hochschild'in penceresinden ele alındı. Buna ek olarak, çalışma boyunca, kavramların, emeğin temel niteliklerini kavramaktan uzak olduğu önerildi; duygulanımsal emek ve duygusal emek kavramların açmazları ele alındı. Bu açmazlar üç ana başlıkta; i) emeğin ürününün niteliğini tanımlama, ii) emeğin ayırıcı özelliklerini belirtememe ve iii) üretim-yeniden üretim ilişkisini sorunlu ele almaları olarak tasniflendi.

Bugün, hizmetler sektöründe kişiler arası iletişime, etkileşme ve duygu yönetimine ilişkin kimi özelliklerin gözle görülen biçimde artıyor olması, adına duygulanımsal ya da duygusal denilen; fiziksel, zihinsel emeğin yanına yeni bir emek türü olarak eklenen bir gelişme olmaktan daha çok kapitalizmin her türlü duygu ve insani ilişkiyi sermaye birikiminin basit bir aracı haline indirgemesine işaret ediyor (Koşar, 2017).

KAYNAKÇA

- Acar-Savran G. (2008) Önsöz. G. Acar-Savran ve N. Tura Demiryontan (Der). *Kadının Görünmeyen Emeği* içinde (s. 17-28). İstanbul: Yordam Kitap
- Akalın, A. (2007). Duygulanım ve Duygulanımsal Emek Üzerine Notlar. *Birikim*, Sayı 217, 114-121.
- Bilir, Z., E. (2018). Duyguların ve Bedenlerin Ticarileşmesi: Ankara'daki Alışveriş Merkezlerinde Çalışan Kadın Satış Görevlileri. *Emek Araştırma Dergisi*, Cilt 9, Sayı 13, 19-47.
- Emirgil, B. F. (2010). Yeni Kapitalizmde Emeği Sorunsallaştırmak: Emeğin Maddi-Olmayan Görünümleri. *Çalışma ve Toplum*, Sayı 1, 221-238.
- Hardt, M. (1999). Affective Labour. *Source: Boundary 2*, Cilt 26, Sayı 2, 89-100.
- Hardt, M., Negri, A. (2003). İmparatorluk. Abdullah Yılmaz (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Hardt, M., Negri, A. (2004). Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi. Barış Yıldırım (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Hochschild, A., R. (2003). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Londra: University of California Press
- Kart, E. (2011). Bir Duygu Yönetimi Süreci Olarak Duygusal Emeğin Çalışanlar Üzerindeki Etkisi. *Çalışma ve Toplum*, Cilt 30, Sayı 3, 215-230.
- Kaya, U., Serçeoğlu, N. (2013). Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*, Cilt 36, Sayı 1, 311-345.
- Koşar, A. (2017). *Negri, Sınıf ve Çokluk: Postmodern Özne Arayışının Eleştirisi*. İstanbul: Kor Kitap
- Man, F., Selek Öz, C. (2009). Görüldüğü Gibi Olamamak Ya Da Olduğu Gibi Görünmemek: Çağrı Merkezlerinde Duygusal Emek. *Çalışma ve Toplum*, Cilt 20, Sayı 1, 71-94.
- Marx, K. (1998 [1862-63]). *Artı-Değer Teorileri*, Birinci Kitap. Yurdakul Fincancı (Çev.) Ankara: Sol Yayınları
- Marx, K. (2018a [1867]). *Kapital*, Cilt: 1. Mehmet Selik, Nail Satlığan (Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Savul, G. (2018). *Sınıfın Yeni Görünümleri ve Bilişim Sektörü: Maddi, Gayri-Maddi Emek*. İstanbul: Notabene Yayınları

İKİ DAKİKA DÜŞÜN

Tehlikeyi Tanıyalım

Silis Kumunun Endüstriyel Kumlamada Kullanıldıktan Sonra Sahadan Uzaklaştırılmak İçin Kamyona Boşaltılması

Mustafa TAŞYÜREK (*)
mtasyurek@gmail.com

Durum: Çelikten yapılmış kimyasal depolama tanklarının iç yüzeyleri oksitlenerek paslanmasını önlemek için boyama öncesi [0.250-0.710 mm (veya 0.500-1 mm) çapında] silis kumu ile kumlanmaktadır. 7 – 8 bar basınçlı hava ile yüzeylere püskürtülmesi sonucu çok daha küçük silis kumu tozu, ortamdan aspiratörle emilerek bir bunkerde toplanmakta ve oradan da big bag çuvalara doldurulmaktadır. Bu çuvalar, **cerrahi maske kullanan** bir işçi tarafından **maket bıçağı ile** kesilerek kamyona boşaltılmaktadır.

İşçinin bu çalışma sırasında karşılaşılabileceği tehlikeleri tanımlayabilir misiniz?

Neler Olabilir?

1. Kamyonun üzerine çıkmak ve inmek için uygun bir erişim aracı (merdiven vb.) kullanmadığında düşebilir.
2. Çuvalın kaldırma kolonları veya vinç halatının kopması durumunda işçi kum dolu çuvalın altında kalabilir.

3. Çuvalın ağzının kesilmesi ve boşalması sırasında silis kum tozu bulutu içerisinde kalan işçi, solunabilir boyuttaki silis tozlarının **cerrahi maske** tarafından tutulamayacağı için solunmasına yani akciğerlerine (alveollere) girmesine **engel olamaz**.

4. Solunabilir büyüklükteki (0,5-5 µm çaplı) silis partiküllerinin inhalasyonu, çoğunlukla radyografiyle saptanabilen bir akciğer hastalığı olan **silikosis**'e yakalanabilir.
5. Maket bıçağı el ve kol gibi uzuv yaralanmasına neden olabilir.
6. Silis kum tozu gözüne kaçarak, göz rahatsızlıkları oluşturabilir.

> Yanıtı 36. sayfada

* Kim. Müh., İş Sağlığı+İşletme Yönetimi Bilim Uzmanı
Çalışma Bakanlığı Eski İş Güvenliği Müfettişi (1978-1985)
İş Güvenliği Uzmanı (A Sınıfı Sertifikalı)
Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Denetim Kurulu Üyesi

İÇİNDEKİLER

- **ANIMSA**
– Prof. Dr. Gürhan Fişek Sosyal Politika Makale Ödülü ve Katılım Koşulları 2
- **SOSYAL POLİTİKA**
– Hedef Yoksullukla Savaş 3
A. Gürhan FİŞEK
- **ÇOCUK EMEĞİ**
– 12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliği İle Mücadele Günü'nün Anlamsızlığı ve Önemsizliği 9
Taner AKPINAR
- **SOSYAL POLİTİKA**
– Göçmen Emeğinin Pandemi Günleri..... 11
Ercüment AKDENİZ
- **İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ**
–Maske, Sosyal Mesafe ve Hijyen 13
Mustafa TAŞYÜREK
– COVID-19 Pandemisinin Yükü Emekçilerde 21
Kayihan PALA
–Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Covid-19
Gaye Burcu YILDIZ
– Salgın Koşullarında Market İşçilerinin Sağlığı ve Güvenliği: Karşılaştırmalı Bir Çalışma 24
Emirali KARADOĞAN
- **SOSYAL POLİTİKA**
– Covid-19 Salgınında Türkiye'de Yoksullaşma Dinamikleri ve Sosyal Yardımlar 28
Denizcan KUTLU
- **KİTAP TANITIMI**
– Kentlerin Yakındaki Uzaklarını Keşfetmek: Katı Atık Toplayıcıları..... 37
Deniz GÜRSOY
- **VAKIFTAN HABERLER**
– TÜİK Çocuk İşgücü Anketi 2019 Üzerine İlk Notlar..... 39
– **COVID-19 Günlerinde Çırakların Ücret Kaybını Telafi Edici Önlemler Alınmalı** 40
– Çocuğun İnsan Hakları Ödülleri 41
– **Prof. Dr. Gürhan Fişek Sosyal Politika Makale Ödülleri**43
- **SOSYAL POLİTİKA**
– Özel Okul Öğretmenlerinin Çalışma Koşulları ve Güvencesizlik Deneyimleri: Bursa Örneği 44
Hüsem DEMİRLER
- **SOSYAL POLİTİKA**
– Duygulanımsal Emek ve Duygusal Emek Kavramları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme 48
Erdinç KAYGUSUZ
- **BULMACA**
– Silis Kumunun Endüstriyel Kumlamada Kullanıldıktan Sonra
Sahadan Uzaklaştırılmak İçin Kamyona Boşaltılması..... 52
Mustafa TAŞYÜREK

İŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ

<http://www.isguvenligi.net>

• **Sahibi:** Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar
Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı Adına
Oya FİŞEK

• **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:**
Oya FİŞEK

• **Yönetim Yeri:** Selanik Cad. Ali Taha Apt. 52/4
Kızılay 06650 ANKARA (e-posta: bilgi@fisek.org.tr)
Tel: 0312 419 78 11 • Faks: 0312 425 28 01 - 395 22 71
• Web sayfası: www.fisek.org.tr

• Çalışma Ortamı Dergisi'nde yayınlanan yazılar,
resimler kaynak gösterilerek kullanılabilir.

• Bu dergide yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu bir HAKEMLİ dergidir.

• Çocuk Dostu'muz olanlara
dergi ve kitaplarımız düzenli olarak gönderilmektedir.
Sizleri de **Çocuk Dostu'muz** olarak görmek isteriz.

• Çalışma Ortamı Dergisi üç ayda bir yayınlanır.
(YAYGIN SÜRELİ YAYIN)

• ISSN 1302-3519

• Sayı: 164 • Nisan - Mayıs - Haziran 2020

• **ÜCRETSİZDİR**

• **Yapım ve Basım:** Büyük Anadolu Medya Grup Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Elif Sk.
Sütçü Kemal İşhanı No: 7 / 18
İskitler - Altındağ / ANKARA
Tel: 0312 384 30 70 (Pbx) • Fax: 0312 384 30 57

Baskı Tarihi : 26 Temmuz 2020